

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE CEZA HUKUKU
BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep KUZU

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz YURTSEVEN

Samsun, 2014

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE CEZA HUKUKU
BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep KUZU

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz YURTSEVEN

Samsun, 2014

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

23.06.2014

Zeynep KUZU

TEZ KABUL VE ONAYI

Zeynep KUZU tarafından hazırlanan “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Ceza Hukuku Bağlamında İnsan Hakları ve Demokratikleşme” başlıklı bu çalışma, __/__/__ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

__/__/__

Enstitü Müdürü

ÖZET

Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Ceza Hukuku Bağlamında

İnsan Hakları ve Demokratikleşme

Zeynep KUZU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yılmaz YURTSEVEN

İnsan hakları, ırk, dil, din, cinsiyet gibi ayrımlar gözetilmeksizin tüm insanların eşit bir şekilde yararlanabileceği haklardır. Bu temel özelliği nedeniyle insan hakları, devletlerin iç hukuk konusu olmaktan çıkmış ve evrensel bir kavram haline gelmiştir. İnsan haklarını koruyan en iyi rejim şekli demokrasi olup, demokratik rejimler, temel hak ve hürriyetleri güvence altına almaktadır.

Avrupa Birliği oluşumu, demokrasi ve insan haklarını, temel değerler olarak kabul etmiş, imzaladığı antlaşmalar ve belgelerde de bu değerlerin korunmasına öncelik vermiştir. Avrupa Birliği aday ülkelere de “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını güvence altına alacak kurumları düzenlemeleri” şartı yüklemekte ve bu kriteri yerine getirmeyen aday ülke ile tam üyelik müzakerelerini başlatmamaktadır.

Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkileri 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte başlamış, 1999 yılında Helsinki zirvesinde aday ülke statüsü verilmesiyle ivme kazanmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg zirvesinde Avrupa Birliği, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatmış olup, müzakere süreci devam etmekte ve Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için her yıl düzenli olarak ilerleme raporları açıklanmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde insan hakları ve demokratikleşme alanında önemli adımlar atmıştır. Özellikle ceza hukuku alanında gerçekleştirilen reformlar ile temel hak ve hürriyetleri güvence altına alan düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmada, ceza hukuku bağlamında yapılan bu reformlar ayrıntılı olarak incelenmiş ve Avrupa Birliği'nin söz konusu reformlar hakkındaki düşünceleri, ilerleme raporları çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Demokrasi, Avrupa Birliği, Türk Ceza Hukuku.

ABSTRACT

The European Union is in the process of Adaptation
in the context of the criminal law, human rights and democracy

Zeynep Kuzu

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of Public Law, M.A. , June/2014

Advisor: Asst. Prof. Yılmaz YURTSEVEN

Human rights are rights to all human beings, whatever our nationality, place of residence, sex, national or ethnic origin, religion or any other status. Because of this principle, human rights are no more concern of a nation's law system, but become an international concept. The best regime that protects human rights is democracy and democracy as a system of government protects fundamental freedoms of individuals.

European Union accepts democracy and human rights as the fundamental rights and gives priority to protecting these values by preparing and establishing agreements. European Union sets out the conditions of redesigning the institutions for guaranteeing democracy, the rule of law and human rights for candidate countries to EU accession and the Union does not start the pre-accession process with the candidate countries that do not meet these constitutional requirements.

Turkey-EU relations were initiated in the framework of the association regime based on Ankara Agreement which was signed with the European Economic Community on 12 September 1963 and gained speed by being recognized as a Candidate Country in Helsinki Summit. The Council decided to open accession negotiations with Turkey on 3 October 2005 in Luxemburg Summit and this process is still ongoing and The Council annually declared Progress Report for Turkey. In adaptation process, Turkey has made great improvements in terms of human rights and democracy. Especially the newly reforms in criminal laws have supported the required regulations that guarantee human rights and democracy. In this study, the reforms in criminal laws were analyzed in details together with the framework of EU comments and the Process Reports.

Keywords: Human Rights, Democracy, European Union, the Turkish Criminal Law.

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın ortaya çıkması için yol gstericiliğini, desteğini, yardımını sakınmayan, alıőmayla ilgili bana yön veren, eleőtirileri ile katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Yurtseven'e, bu yola beraber çıktığımız, her daim yanımda olan biricik dostum Aysun Sivrikaya'ya, üzerimde sonsuz emekleri olan, desteklerini hep hissettiğim, varlıkları ile bana huzur veren sevgili anne ve babama, kendisine ayırmam gereken zamandan sabırla fedakârlık eden, çalıőmamı tamamlamam için her zaman destekçim olan, anlayışını ve sevgisini benden hiç esirgemeyen, hayatımda olmasından sonsuz mutluluk duyduğum sevgili eőim Yusuf Kuzu'ya yürekte minnettarlığımı ve teőekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI VE TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1.1 İnsan Hakları	4
1.1.1 İnsan Hakları Tanımı	4
1.1.2 İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi	5
1.2 Demokrasi	8
1.2.1 Demokrasinin Tanımı	8
1.2.2 Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	10
1.3 İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki İlişki	12
1.4 Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları ve Demokrasi	14
1.4.1 Avrupa Birliği'nin Doğuşu	14
1.4.2 Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci.....	16
1.4.3 Avrupa Birliği'nin Demokrasi ve İnsan Haklarına Yaklaşımı	17
1.5 Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri	20
1.5.1 Tarihsel Süreç	21
1.5.1.1 Ankara Antlaşması	23
1.5.1.2 Tam Üyelik Müracaatı	24
1.5.1.3 Gümrük Birliği Antlaşması	25
1.5.1.4 Lüksemburg Zirvesi	25
1.5.1.5 Helsinki Zirvesi	26

1.5.1.6 Katılım Ortaklığı Belgesi	27
1.5.1.7 Kopenhag Zirvesi	28
1.5.1.8 Brüksel Zirvesi	29
1.5.1.9 Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlaması.....	29
1.5.2 İlerleme Raporları	30
1.5.2.1 Genel Bakış	30
1.5.2.2 Türk Ceza Sisteminde Demokrasi ve İnsan Haklarını Sağlamaya Yönelik Yasal Düzenlemelerin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin İlerleme Raporlarına Yansımaları	31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK CEZA HUKUKUNDA AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE YAPILAN DÜZENLEMELER

2.1 Türk Ceza Kanununda Yapılan Düzenlemeler.....	41
2.1.1 Ölüm Cezasının Kaldırılması.....	41
2.1.1.1 Ölüm Cezasının Niteliği.....	41
2.1.1.2 Ölüm Cezasını Düzenleyen Bazı Uluslararası Belgeler.....	42
2.1.1.3 Türk Mevzuatında Ölüm Cezası Düzenlemeleri.....	44
2.1.2 İfade Hürriyetine İlişkin Düzenlemeler	47
2.1.2.1 İfade Hürriyeti Tanımı.....	47
2.1.2.2 İfade Hürriyetini Düzenleyen Bazı Uluslararası Belgeler	48
2.1.2.3 T.C. Anayasası'nda İfade Hürriyeti	50
2.1.2.4 İfade Hürriyeti Kısıtlamaları	51
2.1.2.5 "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama" Suçunun İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi.....	54
2.1.2.6 "Suçu ve Suçluyu Övme" Suçunun İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi.....	59
2.1.2.7 "Halkı Askerlikten Soğutma" Suçunun İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi.....	61
2.1.2.8 Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlarda Dava ve Cezaların Ertelenmesine İlişkin Yapılan Düzenlemeler	65
2.1.2.9 İfade Hürriyetine İlişkin AİHM Kararları.....	66
2.2 Türk Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Düzenlemeler	69

2.2.1 Tutuklama Tedbiri	69
2.2.1.1 Tutuklama Kavramının Tanımı ve Niteliği.....	69
2.2.1.2 Uluslararası Belgelerde Tutuklama.....	71
2.2.1.3 Türk Mevzuatında Tutuklama.....	72
2.2.1.4 Tutuklama Şartları ve Yapılan Mevzuat Değişiklikleri	74
2.2.1.4.1 Maddi Şartlar	74
2.2.1.4.2 Şekli Şartlar	77
2.2.1.5 Tutuklama Kararının Gerekçeli Olması	78
2.2.1.6 Tutuklulukta Gececek Süre ve Yapılan Mevzuat Değişiklikleri	81
2.2.2 Adli Kontrol Tedbiri	88
2.2.2.1 Adli Kontrol Tedbirinin Tanımı ve Amacı	88
2.2.2.2 Adli Kontrolün Türk Ceza Mevzuatındaki Düzenlemesi.....	89
2.2.2.3 Adli Kontrol Tedbirinde Yapılan Değişikliklerin Avrupa Birliğine Uyum Süreci Kapsamında Değerlendirilmesi.....	92
2.3. Terörle Mücadele Kanunu Kapsamında Yapılan Değişiklikler	94
2.3.1 Terör Kavramı ve Uluslararası Belgelerdeki Yeri.....	94
2.3.2 Terör Kavramının Türk Mevzuatındaki Yeri.....	96
2.3.3 Devlet Güvenlik Mahkemesi Süreci	97
2.3.4 Özel Yetkili Mahkeme Süreci.....	102
2.3.5 Terör Kavramı ile İlgili Yapılan Değişiklikler	105
2.3.6 Süreli Yayınların Durdurulması Tedbiri Yönünden Yapılan Düzenlemeler	106
2.3.7 Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlar Yönünden Yapılan Düzenlemeler	107
2.3.8 Terör Örgütü Propagandası Yapmak Suçu Yönünden Yapılan Değişiklikler	110
2.3.8.1 Propaganda Kavramı	110
2.3.8.2 Devletin Bölünmezliği Aleyhine Propaganda Suçu.....	111
2.3.8.3 Terör Örgütünün Propagandası Suçu	112
2.3.8.4 AİHM Kararlarında Propaganda Suçu	117
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	128
ÖZGEÇMİŞ.....	138

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ATAD	: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
CGTİK	: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	: Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DHKP	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi
HUKAB	: Hukuk Adamları Birliği
HSYK	: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İİBF	: İktisadi İdari Bilgiler Fakültesi
KCK	: Kürdistan Demokratik Toplum Konfederalizmi
M.Ö	: Milattan Önce
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi

TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu

GİRİŞ

Türk düşünsel hayatında, Tanzimat döneminde “batılılaşma” adı altında başlayan Avrupa ile bütünleşme süreci, günümüzde “Avrupa Birliğine üye olma” şeklinde devam etmektedir¹. Türkiye’nin Avrupa Birliği ile yolculuğu, 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu’na ortaklık başvurusunda bulunması ile başlamış olup, bu başlangıç, dış politikamız açısından bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye’nin başvuru talebi, 11 Eylül 1959 tarihinde yapılan Avrupa Ekonomik Topluluğu Bakanlar Konseyi toplantısında olumlu karşılanmış ve bir Komisyon görevlendirilmek suretiyle Türkiye ile ortaklık şartlarını belirlemek için görüşmeler yapılmaya başlanmıştır².

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde Roma Antlaşmasınının 237 nci maddesinde yer alan “her Avrupalı devletin Topluluğun üyesi olmayı isteyebileceği” düzenlemesine dayanarak Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1999 yılı Aralık ayında yapılan Helsinki zirvesinde Türkiye’nin tam üyeliğe aday ülke ilan edilmesiyle birlikte Türkiye – AB ilişkileri “adaylık” çerçevesinde yürütülmeye başlanmış ve bu gelişmeyle birlikte Türk pozitif hukukunu baştanbaşa değişikliğe uğratacak bir süreç başlamıştır³. Çünkü Türkiye, tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için 1993 yılında yapılan Kopenhag zirvesinde belirlenen siyasi, ekonomik, topluluk müktesebatının benimsenmesi şeklindeki kriterleri karşılayacak reformlar yapma yükümlülüğü altına girmiştir. Aday ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını güvence altına alacak kurumları düzenlemeleri şeklinde belirlenen siyasi kriter, Türkiye’nin en fazla sorun olarak karşılaştığı kriter olmuştur. Nitekim 2002 yılında yapılan Kopenhag zirvesinde

---

¹ Cezmi Doğaner, “Türkiye’den Avrupa’ya, Avrupa’dan Türkiye’ye Bakış”, *Avrupa Birliği Dersleri*, İrfan Kalaycı (ed.), Ankara: Nobel Yayınları, 2006, ss. 21-22.

² Sedat Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı*, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 2000, ss. 79-81.

³ Enver Bozkurt, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara: Asil Yayınları, 2008, ss.386-395; Mustafa Erdoğan, “Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye*, Turgay Uzun ve Serap Özen (ed.), Ankara: Seçkin Yayınları, 2004, s. 26.

Türkiye'nin siyasi kriterleri yerine getiremediğinden bahisle tam üyelik müzakereleri başlatılmamıştır⁴.

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg zirvesinde alınan karar ile Avrupa Birliği, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatmış olup, bu müzakereler ile yeni bir boyut kazanan Avrupa Birliği üyeliği sürecinde ülkemizde siyasi, ekonomik ve kültürel yönden olumlu gelişmeler yaşanması beklenmiştir⁵. Zira Avrupa Birliği, üye olma yolundaki ülkelerde demokratikleşme ve insan hakları anlamında önemli adımlar atılmasında etkili olmuştur. Türkiye, bu süreç içerisinde önemli değişikliklerin yaşandığı ülkeler arasına girmiş olup, özellikle ceza hukuku bağlamında demokrasinin yerleşmesi açısından önemli reformlar yapılmıştır. Uluslararası platformda tartışma ve eleştiri konusu olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin ve sonrasında kurulan özel yetkili mahkemelerin ve ölüm cezasının kaldırılması bunlardan bazılarıdır.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde kabul edilen uyum yasaları ile düşünce özgürlüğünü kısıtlayan cezai hükümlerde değişiklik yapılmak suretiyle ifade hürriyetinin sınırları ve kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kişi hürriyetini kısıtlar nitelikte olan tutuklama tedbirinde, uzun tutukluluk sürelerinin kısaltılması, tutuklama kararlarının gerekçeli olması ve somut delillerin tutuklama kararında tartışılması amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yine, tutuklama kararı ile doğabilecek kişi hak ve özgürlüklerine müdahalenin önüne geçilmesi amacıyla adli kontrol tedbirinin şartlarında ve kapsamında önemli değişiklikler yapılmıştır. Terörle Mücadele Kanunu'nda da ifade hürriyetini koruma altına alan AIHM kararları doğrultusunda, özellikle propaganda suçlarında önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak; Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde hazırlanan uyum yasaları ile demokrasinin yerleşmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi ve işlerlik kazanması adına önemli reformlar yapılmış olup, bu reformlar ve Türkiye'nin siyasi ve hukuki yapısına sağladığı katkılar çalışmada ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Bu çalışma ile Avrupa Birliğine uyum sürecinde yapılan reformların ülkemize demokrasi ve insan hakları alanında getirdiği yenilikleri irdelemek ve özellikle ceza

---

⁴ Nurettin Bilici, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme)*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004, ss. 84-85.

⁵ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, ss. 420-421.

hukuku bağlamında yapılan değişiklikler ile bunların Ülkemiz demokrasisine sağladığı katkıları açıklamak amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle insan hakları ve demokrasi kavramlarının tanımı, özellikleri ve uluslararası belgelerdeki yeri incelenecek, sonrasında Avrupa Birliği'nin doğuşu ve sahip olduğu demokrasi anlayışı üzerinde durulacaktır. Avrupa Birliği'nin insan hakları sorunsalına yaklaşımı, özellikle imzaladığı antlaşmalar ve belgeler çerçevesinde açıklanacaktır. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkisindeki tarihsel süreç ve bu süreçte yapılan değişikliklerin ilerleme raporlarına yansımaları anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; Avrupa Birliği sürecinde ceza hukuku bağlamında yapılan değişiklikler anlatılacaktır. Bu bölümde ilk olarak, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yapılması beklenen ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin düzenlemenin gelişim süreci açıklanacak olup, sonrasında Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ifade hürriyetini kısıtlar nitelikteki cezai hükümler ile ilgili yapılan reformlar incelenecektir. Yine çalışmanın bu bölümünde Ceza Muhakemesi Hukuku alanında tutuklama ve adli kontrol tedbirleriyle ilgili düzenlemeler irdelenecek ve son olarak Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişiklikler anlatılacaktır. Yapılan bu reformlar anlatılırken ilerleme raporlarına nasıl yansıdığı incelenecek ve tüm bu hususlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında irdelenecektir.

Avrupa Birliği açısından başlangıçta ön planda olmayan siyasal boyut, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dönüşen zaman içerisinde güçlü bir üyelik hatta adaylık kriteri olmaya başlamış ve Birliğin demokrasinin işleyişi, uygulanması ve özümsemesine verdiği önem Türkiye ile ilişkilerine de yansımıştır. Bu nedenle demokrasi, demokratikleşme ve demokratik hayat tarzının benimsenmesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği yolculuğunda önemli noktalar olarak belirlemekte olup⁶, çalışmanın tamamında Türkiye'nin bu kriterleri sağlamak adına adaylık statüsünü kazandığı 1999 Helsinki Zirvesi ve sonrasında demokrasi ve temel hak ve hürriyetler alanında yaptığı yasal reformlar incelenecektir.

---

⁶ Cem Karadeli ve Akın Burak Bahçekapılı, "Türkiye-AB ilişkileri ve Demokratikleşme Sorunu", *Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil (hzl.), Ankara: Alp Yayınevi, 2007, s. 231.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI VE

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1.1 İnsan Hakları

Tezin bu bölümünde insan haklarının tanımı ve tarihsel gelişimi üzerinde durulacak olup, uluslararası belgelerde insan hakları kavramının yer alış süreci irdelenecektir.

1.1.1 İnsan Hakları Tanımı

İnsan haklarının tanımı ve niteliği konusunda birçok şey yazılmış ve söylenmiştir. İnsan hakları genel olarak hakların bir türü olduğundan tanımını yapabilmek için öncelikle terimi oluşturan “hak” kavramını açıklamak faydalı olacaktır⁷.

“Hak” kavramından bahsedildiğinde, hak sahibi olduğu farzedilen kişinin bir şeye yetkili olduğu ve kişinin yetkili olduğu bu şeyi talep edebileceği anlatılmak istenir. Bu durumdan yola çıkıldığında “hak” kelimesinin içinde ahlakilik düşüncesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü “hak”, mevcudiyeti tartışmasız olan bir talep veya yetki olarak anlaşılmaktadır. Hukuk dilindeki hak kavramı ise özünde böyle bir yetkinin veya meşru talebin hukuki bir şekilde ifade edilmesidir. Sonuç olarak, hakkın varlığından söz edebilmemiz için gereken unsurlardan ilki “yetki” olup hakkın özünde, bir şeyi yapabilme yetkisi yatmaktadır. O şeyi yapmak ya da yapmamak konusunda ise yetki sahibi özgürdür. İkinci unsur ise “talep” olup her hak sahibine menfi ya da müspet olarak bir talepte bulunma yetkisi tanır. Hakkın varlığı için gereken son unsur ise “saygı gösterilme zorunluluğu”dur. Hak sahibi, hakkını

---

⁷ *İnsan Hakları*, Ankara: Matus Basımevi Yayınları, 2006, s. 1.

tanımayan ya da onu ihlal edenlere karşı hakkına saygı gösterilmesini hukuki yaptırım yoluyla da isteyebilir⁸.

İnsan hakları ise genel olarak hakların özel bir türü olup her bireyin salt insan olduğu için sahip olduğu haklardır⁹. Temel hak ve hürriyetler alanında en kapsamlı kavram olan insan hakları, ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır¹⁰. Diğer yandan insan hakları, öznesinin insan olması ve sadece dünyaya insan olarak gelmesi ile sahip olunabilen haklar olduğu için aslında “olması gerekeni”, başka bir anlatımla “ideal yapıyı” sergilemektedir¹¹.

İnsan hakları, diğer bütün haklardan üstün bir nitelik taşımaktadır. İnsan haklarına dayanan iddia ve talepler, diğer bütün hak iddiaları karşısında daha üstündür. Bu düşüncenin arkasında, insanların diğer canlılara nazaran bazı üstün özelliklerinin bulunması ve bu üstünlüklerinden dolayı bazı hakları doğuştan kazandıkları inancı yatmaktadır¹².

İnsan haklarını, insanın içinde bulunduğu somut tehlikelerden kaynaklanan bir özgürlük arayışı ve insanın onurlu bir varlık olarak, özgürlük içinde yaşama isteği olarak tanımlamak da mümkündür¹³.

İnsan hakları düşüncesi, ahlaki eşitlik varsayımına dayanmakta olup buna göre, bireyler arasında farklılıklar olsa da insan ahlakı bakımından herkes eşittir ve herkes, eşit bir şekilde bu haklardan yararlanır¹⁴.

1.1.2 İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

Tüm insanların, bir ayırım gözetilmeksizin özgür ve haklar bakımından eşit doğduğunun kabul edilmesi asırlar süren bir gelişmenin sonunda gerçekleşebilmiştir¹⁵.

İnsan hakları kavramının oluşup şekillenmesinde Yunan şehir devletlerinin büyük etkisi olmuştur. Kişinin kanun önünde eşit sayıldığı bu devletlerde bu eşitlik yalnızca vatandaşlara tanınmış olup köleler bu haklara sahip olamamıştır¹⁶.

---

⁸ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, ss. 140-142.

⁹ *İnsan Hakları*, ss. 2-3.

¹⁰ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s. 206.

¹¹ Ferzan Durul, *Küreselleşme ve İnsan Hakları*, İstanbul: Toroslu Kitaplığı Yayınları, 2008, s. 84.

¹² Enver Bozkurt, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Asil Yayınları, 2006, s. 12.

¹³ Hilal Sanioğlu, “Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 74, 2008, s. 77.

¹⁴ Bozkurt, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, s. 14.

¹⁵ Safa Reisoğlu, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, İstanbul: Beta Basım Yayınları, 2001, s. 3.

Kölelik sisteminin bulunduğu eski Yunan'da M.Ö. 5. yüzyılda görüşleri öne çıkan Sofistler (Bilgiçler) insanların doğuştan köle olarak yaratılmadıklarını, aksine Tanrının her insanı özgür olarak yarattığını, bu nedenle de insanların eşit olmaları gerektiğini savunmuşlardır¹⁷.

Ancak, dönemin önemli düşünürlerinden olan Sokrates, eşitlik, özgürlük gibi ilkelere dayalı demokrasi yönetimini savunmamış olup toplumu, halkın çoğunluğu yerine bilgili, erdemli bir azınlığın yönetmesi gerektiği fikrini benimsemiştir. Sokrates'in öğrencisi olan Platon da hocası ile aynı fikirleri paylaşmıştır¹⁸.

Platondan sonra gelen Aristoteles de eşitsizlikçi akımdan etkilenmiş olup eşitsizlik anlayışını dünya çapında ırkları sınıflandırarak göstermiştir. Aristo'ya göre, soğuk ülke insanları Avrupalılar cesur fakat zekâca geri olduklarından özgür yaşarlar; ancak iyi ve devamlı yönetimler kuramazlar. Sıcak ülke insanları olan Asyalılar ise zeki ve bulucu olmalarına rağmen cesur olamadıkları için her daim köle olarak yaşamışlardır¹⁹.

İlk çağlarda en önemli doğal hukuk savunucuları Stoacılar olup Stoacıların doğal haklardan söz etmesi antropolojik devrim olarak nitelendirilmiştir. Stoacılar tarafından geliştirilen doğal hukuk öğretisine göre dünyevi kanunlar doğal hukuka uygunluğu ölçüsünde geçerli sayılmaktadır²⁰.

Orta çağa bakıldığında, halk, derebeyi ve krallar arasındaki büyük mücadeleler sonrasında kabul edilen antlaşmalar, insan haklarının gelişmesinde önemli rol oynamış olup 1215 tarihinde yapılan İngiliz Büyük Şartı (Magna Charta Libertatum) bu antlaşmaların en önemlisi olarak görülmektedir²¹. İlk özgürlük fermanı olarak nitelendirilen bu antlaşma ile İngiliz halkının kişi güvenliği, malları krala karşı güvence altına alınmış, ayrıca yargı gücünün kral karşısında bağımsızlaştırılması yolunda önemli adımlar atılmıştır²².

---

¹⁶ Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997, s. 25.

¹⁷ Cafer Demir, *Bir İnsan Hakları Aktivistinin Gözlemiyle Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul: Kardelen Yayıncılık, 2005, s. 153.

¹⁸ Durul, *Küreselleşme ve İnsan Hakları*, s. 92.

¹⁹ Alaeddin Şenel, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 177.

²⁰ Bozkurt, *Uluslararası İnsan Hakları*, s. 27.

²¹ Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler*, s. 27.

²² Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)*, (Yenilenmiş Dördüncü Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2007, s. 55.

Yeniçağda da insan hakları sorunu gündemin başlıca konusu olmuş, bu dönemde insanın doğuştan devredilemez haklara sahip olduğu gerçeği devletin anayasal ve hukuk düzenini ilgilendiren bir konu olarak kabul edilmiştir²³.

İnsan hakları kavramının anayasalarda yer alış süreci incelendiğinde, bu yolda İngiltere’de 1689 yılında kabul edilen Temel Haklar Bildirisi (Bill of Rights) önemli rol oynamış olup bu bildiri ile bir takım temel haklar sayılmış ve hükümdarın iktidarını kanunla çevrelemek suretiyle temel hak ve hürriyetlere müdahalesi kısıtlanmıştır²⁴.

Temel haklar bildirisini 1776 tarihli Amerikan Virginia İnsan Hakları Bildirisi izlemiş olup bu bildirin birinci maddesinde, tüm insanların doğuştan eşit derecede özgür ve bağımsız olduğu; ikinci maddesinde ise, tüm gücün halkta toplandığı ve halktan geldiği düzenlenmiştir²⁵.

1791 yılında kabul edilen Amerikan Birleşik Devletleri Anayasasının ilk on maddesinde temel hak ve özgürlüklere yer verilmiş olup daha sonra 1865’de kölelik yasaklanmış, 1870’de ise zencilere oy hakkı tanınarak haklar genişletilmiştir²⁶.

Fransız ihtilali sonrası 1789 yılında ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi burjuva demokrasinin temel ilkelerini ortaya koyan ilk belge olarak tarihe geçmiş, bu bildiri ile daha önceden tanımlanmış olan haklar daha da genişletilmiştir²⁷. Bu bildiri, birinci kuşak haklar olarak bilinen hakları güvence altına almıştır²⁸.

İnsan hak ve özgürlükleri konusunda uluslararası ortak bir anlayışı oluşturmak, tüm uluslar için geçerli olacak ortak ideal ölçüleri belirlemek gereksiniminin sonucu olarak 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilmiş olup, Türkiye de 1949’da bu bildiriye onaylamıştır²⁹. Bildirinin birinci maddesi ile bütün insanların özgür, haysiyet ve hakları bakımından eşit olarak doğduğu ilan edilmiş; ikinci maddesinde ise bu bildiride belirtilen bütün hak ve özgürlüklere ırk, cinsiyet, dil, din gibi nedenlerle hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkesin sahip olduğu

²³ Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler*, s. 27.

²⁴ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993, s. 42; Şenel, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, s. 32.

²⁵ Veysel Gültaş, *Geçmişten Günümüze İnsan Hakları (belgeler, bildireler, sözleşmeler)*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2004, s. 46.

²⁶ Bozkurt, *Uluslararası İnsan Hakları*, s. 59.

²⁷ Erol Anar, *İnsan Hakları Tarihi*, İstanbul: Çivi yazıları Yayınları, 2000, s. 43.

²⁸ Demir, *Bir İnsan Hakları Aktivistinin Gözlemiyle*, s. 156.

²⁹ Reisoğlu, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, s. 8.

belirtmiştir³⁰. Evrensel bildiride haklar ve özgürlükler sayılmasına rağmen nasıl bir uygulama ve denetim yolu ile korunacağı belirlenmemiştir³¹.

Yukarıda değinilmeye çalışılan bu bildirgelerin maddeleri incelendiğinde insan haklarının temelinde etik, sevgi, saygı, kardeşlik ve hoşgörünün bulunduğu görülmekte olup, uzun dönemde insan hakları kültürünün oluşması ancak bu değerlerin yaşama geçirilmesi ile mümkündür³².

1.2 Demokrasi

Tez çalışmasının bu kısmında önce demokrasi kavramının tanımı ve bu kavramı oluşturan unsurlar üzerinde durulacak; sonrasında demokrasinin tarihsel gelişimi anlatılmaya çalışılacaktır.

1.2.1 Demokrasinin Tanımı

Demokrasi kavramının pek çok şekilde tanımı yapılmıştır. Halk anlamına gelen “demos” ve iktidar anlamına gelen “kratos” sözcüklerinin birleşmesi sonucu oluşan demokrasi, halkın iktidarı anlamına gelmektedir³³.

Amerikan başkanlarından Abraham Lincoln’e göre ise demokrasi, halkın halk tarafından halk için yönetimi olup bu tanımda bahsi geçen “yönetim”, siyasal kararları almak ve uygulamak anlamına gelmektedir³⁴.

Demokrasi, hem devlet hem de birey için var olması gereken bir kavram olup, devlet ve birey unsurlarının ortak eksenidir. Demokrasinin devlete yönelik boyutu demokratik toplumu oluşturur. Demokratik devlet, parlamentonun halk tarafından seçildiği ve yönetenlerin halkı temsil ettiği bir kavram iken; demokratik toplum demokratik devleti kurmak için sahip olunan oy hakkını aşan bir kavram olup, kolektif özgürlükler, toplumsal bilinç ve hoşgörüyü de kapsamaktadır³⁵.

İnançların, kökenlerin, düşüncelerin ve tasarıların çeşitliliği olmadan demokrasi var olamaz. Bu anlamda demokrasiyi sadece bir kurumsal güvenceler

---

³⁰ Michael Freeman, *İnsan Hakları Disiplinlerarası Yaklaşım*, A. Erkan Koca ve Asena Topcubaşı (çev.), Ankara: Birleşik Yayınları, 2008, s. 42.

³¹ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991, s. 27.

³² Durul, *Küreselleşme ve İnsan Hakları*, ss. 108-109.

³³ Server Tanilli, *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2007, s. 11; Toktamış Ateş, *Demokrasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s. 116.

³⁴ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 232.

³⁵ Abdullah Sezer, Emrah Kırıt ve Oya Boyar, *Hukuk Devleti*, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı Yayınları, 2003, ss. 49-51.

bütünü ya da çoğunluğun egemenliği olarak tanımlamak yeterli değildir. Demokrasi, her şeyden önce bireylere ve topluluklara ait tasarılaraya saygılıdır³⁶.

Demokrasi kelimesini ilk kullananlar Yunanlılar olup, ilk demokrasi uygulaması da Atina Sitesi'nde gerçekleşmiştir. Atina'da demokrasi uygulaması bir denge sağlama aracı olup, bu uygulamanın günümüz demokrasi anlayışına uygun olmayan yönleri bulunmaktadır. Atina'da halk, savaş ilanı, barış akdi, iç ve dış politikanın belirlenmesi, kanunların yapılması gibi temel egemenlik haklarını kullanıp yaptıkları kanunları, aldıkları kararları uygulayacak olanları seçme hakkına sahip ise de; Yunan demokrasisi kısmi bir demokrasi idi. Başka bir deyişle, azınlığın demokrasisi idi. Halkın ancak belirli bir kısmı demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanabilmekte olup, "metek" diye tabir edilen yabancılar, kadınlar, köleler bu haklardan istifade edememekteydi. Buna rağmen, Atina'da demokrasinin bazı temel ilkeleri olan hükümdar gibi bir tek kişinin egemenliğinin reddedilmesi, sit ile ilgili sorunların tartışılmasında özgürlük ilkesinin tanınması, alınan kararların geçerli olması için çoğunluğun oylarının yeterli görülmesi, kanunlara saygı esası gibi ilkeler kabul edilmiştir³⁷.

Günümüzde demokrasinin kabul görmüş unsurlarına baktığımızda, bunlardan biri "siyasal çoğulculuk" olup, siyasal çoğulculuğun olduğu, başka bir anlatımla tüm düşünce ve inanışların açıkça ortaya konulabildiği, kişilerin birbirleriyle ve siyasal iktidarla diyaloga girebildikleri, iktidarı eleştirme, karşıt görüşler ileri sürme gibi haklarının bulunduğu bir ortamda ancak demokrasinin varlığından söz edilebilir³⁸.

"Seçim" de demokrasinin varlığı için zorunlu bir unsur olup, halk adına hareket edecek olan temsilcilerin seçim yolu ile belirlenmesi gerekmektedir. Ancak, seçimlerin yapılacağı ortamın da demokratik bir toplumun varlığı için önemi büyüktür. Değişik görüşlerin ortaya konulabildiği, siyasi partiler vasıtası ile bu görüşlerin örgütlenebildiği ve seçimlerin serbestçe yapıldığı rejimlerde demokratik seçimlerin varlığından söz etmek mümkündür³⁹.

---

³⁶ Alan Touraine, *Demokrasi Nedir?*, Olcay Kunal (çev.), İstanbul: YKY Yayınları, 1997, s. 26.

³⁷ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul: Adam Yayınları, 2002, ss. 29-30.

³⁸ Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1989, s. 21.

³⁹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 1998. s. 236.

Demokrasinin varlığı için gereken bir diğer unsur “temsil” olup, demokraside halk kendisini yönetenleri serbest ve dürüst seçimler yolu ile seçmekte; seçim yolu ile işbaşına gelenler ise halkı temsil etmektedir⁴⁰.

“Çoğunluğun yönetme hakkı” da demokrasinin unsurlarından olup, demokraside karar halkındır. Halkın verdiği kararın sonucunda işbaşına gelen çoğunluk belli bir süre için devlet işlerini yönetme hakkına sahiptir. Bu yönetme hakkı, siyasi partiler yolu ile gerçekleşir⁴¹.

“Muhalefet etme özgürlüğü”, yani iktidara muhalefet edebilme, iktidara karşı değişik görüş ve düşünceleri ileri sürebilme özgürlüğü hiç kuşkusuz demokrasinin en önemli unsurlarındandır. Azınlığa söz hakkı tanınması, azınlığın baskı altına alınmaması ve iktidar olabilmek için çalışma yapabilmesi, demokrasi için önemli hususlardır⁴².

Demokratik bir toplum için gereken unsurlardan biri “temel hak ve özgürlüklerin korunması”dır. Özgürlükler, demokrasinin vazgeçilmez ögesi olup, kişilere tanınan bu temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, ihlal edilmemesi ve engellenmemesi için yasal düzenlemeler ile koruyucu önlemler alınması gerekmektedir⁴³.

Demokrasinin temel değerlerinden birisi de “yasa önünde eşitlik”tir. Bu ilke demokratik toplumun olmazsa olmazlarından olup, yasaların herkese toplum içindeki yeri, sınıfı, etnik kökeni, ekonomik durumuna bakılmaksızın herhangi bir ayırım yapılmadan uygulanması anlamına gelmektedir⁴⁴.

1.2.2 Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Siyaset düşünürlerinin büyük bir bölümünün demokrasi davasına inanmaya başlamış olmaları, siyaset tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Genellikle demokratik düşüncenin doğduğu yer olarak görülen Antik Yunan’da dahi, demokrasiye olumsuz bir anlam yüklenmiştir⁴⁵. Örneğin, Aristo’ya göre en iyi yönetim, tekin genel yararını hedefleyen yönetim olan monarşi olup, demokrasi ise

---

⁴⁰ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Gözden Geçirilmiş 6. Baskı), Ankara: Yetkin Yayınları, 2000, s. 84.

⁴¹ Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, ss. 44-45.

⁴² Gözübüyük, *Anayasa Hukuk*, s. 23.

⁴³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005, s. 227.

⁴⁴ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Orion Yayınları, 2009, ss. 164-166.

⁴⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, Bekir Berat Özipek, (çev.), Ankara: Liberte Yayınları, 2006, s. 95.

çokluğun bozulmuş yönetimidir⁴⁶. Ancak buna rağmen, Antik Yunanda demokrasinin ilk örnekleri görülmüştür. O dönemde Atinalılar, kendileri için kararlar almak amacıyla toplanır, aldıkları kararlar da bir grup tarafından uygulanırdı. Fakat kadınlar ve kölelerin bu toplantılara katılma ve oy kullanma hakları bulunmamaktaydı⁴⁷. Bu sınırlandırmalara rağmen Atina sitesinde uygulanan demokrasinin o zamana kadar var olmuş en gerçek demokrasi olduğu söylenebilir⁴⁸.

Orta çağda Avrupa'daki toplum düzeni derebeylik olup halk, toprak sahibi olan derebeylerin egemenliği altındadır⁴⁹. Aristokrat diye tabir edilen toprak soylularının yönetimde söz sahibi olduğu bu feodal dönem tüm Avrupa'da yaklaşık bin yıl kadar sürmüştür⁵⁰. Feodal düzenin yerleştiği Ortaçağda demokrasiyi uygulayan bir devletin olmadığı söylenebilir⁵¹.

Yeniçağda ise çağdaş devlet kavramı öncelikli bir yer tutmuş, üretimin giderek artması, kitlesel isteme cevap verir hale gelmesi, kuralların bir pazar güvencesi yaratacak ölçüde toplumsal olması sonucunu getirmiş, bunun bir sonucu olarak feodal egemenlikler yerini ulusal devlete bırakmıştır⁵². Bu çağda siyasal sistemler halk egemenliği kavramına dayanmakta olup, siyasal bir teori olarak demokrasi dünyada tamamen benimsenmiştir. 1215 tarihli Magna Charta, 1679 tarihli Habeas Corpus, 1689 tarihli Halklar Bildirgesi, 1789 tarihli İnsan ve İnsan Hakları Bildirgesi demokrasiyi kuran belgeler olarak tarihe geçmiştir⁵³.

Demokrasi yolunda yüzyıllarca uğraşlar verilmiştir. Ancak günümüzde demokrasi konusunda henüz görüş birliği sağlanamamıştır. Her toplum, demokrasi kavramını kendi yapısına göre tanımlamakta ve uygulamakta olup, özellikle günümüzde nüfus artışı, toplumsal yapının karmaşıklığı, devletin görevlerinin ve vatandaşların devletten beklentilerinin çoğalması gibi nedenlerle gerçek ve doğrudan bir şekilde demokrasinin uygulanması pratikte çok zor bir hale gelmiştir. Ancak Rousseau'nun da söylediği gibi gerçek ve doğrudan demokrasi, yani tüm

---

⁴⁶ Şenel, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, ss. 172- 173.

⁴⁷ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, (Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2001, s. 59.

⁴⁸ C. Northcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, Mehmet Harmancı, (çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1993, s. 159.

⁴⁹ Turan Ateş, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s. 11.

⁵⁰ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, s. 59.

⁵¹ Ateş, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, s. 17.

⁵² Mustafa Altıntaş, "Anayasal Demokrasi için Ekonomik Demokrasi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 10, 1993, s. 115.

⁵³ Ateş, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, s. 17.

vatandaşların, tüm toplumsal sorunlarda her türlü kararlarda sürekli söz sahibi olması, belki Tanrıların ülkesinde mümkün olabilir⁵⁴.

1.3 İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki İlişki

Çoğulcu, özgürlükçü ve bireyci anlayışın hakim anlayış olması sebebiyle, günümüzde demokrasi kavramının insan hakları ile birlikte kullanılıyor olması dikkat çekici bir yönüdür⁵⁵.

İnsan hakları ile demokrasi arasındaki ilişkiyi İbrahim Kaplan şu şekilde formüle etmiştir:

Demokrasi Latince “demos” yani “halk” ile “kratos” yani “hâkimiyet-iktidar” köklerinden meydana gelmiş bir kelimedir. Bu anlamıyla “halkın kendi kendini idare etmesi”ni ifade eder. Formülle ifade etmek gerekirse, Demokrasi= Toplumun kendi kendini idare etmesi; Toplumun kendi kendini idare etmesi= Toplumun oy birliği ile hareket etmesi=ferdin kendi kendini idare etmesi=FERDİN HÜRRİYETİ. Bu durumda Demokrasi=Hürriyet ile eş anlamlıdır⁵⁶.

Demokrasi, devletin eşsiz gücüyle yurttaşlarının haklarını koruma altına aldığı anda var olabilir. Demokrasinin varlığı için bireylerin temel haklarının güvence altına alınması, ayrıca bireylerin kendilerini bir yurttaş olarak hissetmeleri ve toplu yaşamın oluşumuna katılmaları gerekir. Sonuç olarak; “temel haklara saygı”, “yurttaşlık” ve “yöneticilerin temsilciliği” öğeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi demokrasiyi oluşturur⁵⁷.

İoanna Kuçuradi’ye göre günümüzde demokrasi, çok partili seçimlerle özdeşleştirilmekte olup bunun sonucunda gelişmekte olan birçok ülkede “her şey yapılabilir” anlayışı ile hareket eden siyasal partiler daha fazla oy alabilmek amacı ile çoğu kez oy verenleri hoşnut edecek ancak insan haklarını ihlal eder şekilde vaatler vermektedir. Bu tür demokrasiler ise insan haklarının korunmasını güvence altına alamamaktadır. Bir devlette demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için insan haklarının korunması gerekliliği konusunda bir uzlaşmanın olması gerekir. Gerçek

⁵⁴ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, s. 60.

⁵⁵ Bülent Yavuz, “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2, 2009, s. 284.

⁵⁶ İbrahim Kaplan, “Demokrasi-Hukuk-Otorite”, *AÜSBF Dergisi*, 49/1, 1994, s. 268.

⁵⁷ Touraine, *Demokrasi Nedir*, s. 45.

anlamda bir demokrasi uygulaması için insan haklarına ters düşen normlar ve görüşlerin engellenmesi gerekmektedir⁵⁸.

Demokrasi tartışmasında “özgürlük” ve “eşitlik” unsurlarının önemi büyük olup bazı yazarlara göre demokrasi, özgürlük ve eşitliğin sentezidir. Halkın kendi kaderini belirlediği, onun kendi belirleyici kararlarını aldığı, yani “halkın” özgürlüğünün söz konusu olduğu durumlarda demokrasi ve özgürlük büyük ölçüde birbirini tamamlamaktadır. Eşitlik ile demokrasi arasındaki bağa baktığımızda ise; kararların halk tarafından alındığı düşünce biçiminde, karar alma sürecinde her bir birey eşit söz hakkına sahip olmalıdır. Bu da demokrasinin vazgeçilmez öğelerinden olan “bir kişi bir oy” düşüncesinin bir başka görünümüdür⁵⁹.

İnsan haklarını koruyan en iyi sistem demokrasi olup demokratik rejim insan haklarının korunması alanında vazgeçilmez bir özelliğe sahiptir. Bu husus Avrupa Konseyi statüsünde de dile getirilmiştir⁶⁰.

Demokrasiler, çağlar boyunca süregelen ve günümüzde daha ileri aşamalarda sürdürülen insan hakları düşüncesinin temelleri üzerinde doğmuşlar ve zamanla yükselerek çağımızın ileri rejimi seviyesine gelmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında insan hakları demokrasilerin düşünsel temelini oluşturduğu için her iki kavramın birbirine olan bağlılığı sarsılmayacak şekilde güçlüdür⁶¹.

Sonuç olarak; temel hak ve hürriyetler demokratik sürecin ayrılmaz parçasıdır. Çünkü ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme, siyasi parti kurma, partiye üye olma ve partiden çıkma, dernek kurma özgürlüğü, kısaca siyasal katılmanın demokratik süreç için önemi büyüktür. Demokrasi, tüm bu hakların korunmasını sağlar⁶².

---

⁵⁸ İonna Kuçuradi, “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, ss. 22-25.

⁵⁹ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, ss. 248-249.

⁶⁰ Ertuğrul Yalçınbayır, “İnsan Haklarının 60. Yılı”, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 60. Yılında İnsan Hakları: Hepimiz için Onur ve Adalet*, İonna Kuçuradi (drl.), İstanbul: Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Yayınları, 2011, s. 231.

⁶¹ Anıl Çeçen, *İnsan Hakları*, (Genişletilmiş Üçüncü Basım), Ankara: Savaş yayınları, 2000, s. 53.

⁶² Mehmet Turhan, “Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 8, 1991, s. 412.

1.4 Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları ve Demokrasi

Tezin bu bölümünde Avrupa Birliği fikrinin nasıl doğduğu, genişleme süreci ve Avrupa Birliği'nin insan hakları ve demokrasi kavramlarına yaklaşımı, kabul edilen antlaşmalar ve belgeler kapsamında incelenecektir.

1.4.1 Avrupa Birliği'nin Doğuşu

Avrupa bütünleşmesi fikri, Avrupa Birliği'nin oluşumunu sağlayan en önemli etmen olup, II. Dünya Savaşı sonrasında beliren tehditler ve fırsatlar sonucunda ortaya çıkmıştır. İki büyük dünya savaşının neden olduğu yıkım, yeni dünya savaşlarını önlemek, barış ve işbirliği gibi temel değerlerin etkinleşmesini sağlamak adına Avrupa Birliği oluşumunda önemli rol oynamıştır⁶³.

Avrupa'da ortaya çıkan bu vahim hali iyi bir şekilde gözlemleyen dönemin İngiltere Başbakanı Winston Churchill 1945 yılında "Bir çeşit Avrupa Birleşik Devletleri kurmak zorundayız." şeklinde bir öneride bulunmuştur⁶⁴.

Yine bu dönemde Rusya etrafında güçlü bir ekonomik bütünleşmenin ve Varşova paktı bünyesinde bir askeri bütünleşmenin oluşması, Avrupa'da dengeyi sağlayacak bir birlik oluşturma yolundaki fikri geliştiren önemli olgulardan biri olmuştur⁶⁵.

Bahsedilen Avrupa bütünleşmesi fikri ilk olarak ekonomi alanında gerçekleştirilmiş olup, 18 Nisan 1951 tarihinde kömür ve çelik konusunda imzalanan Paris Antlaşmasında hedef "ekonomik bir topluluk kurmak yoluyla, uzun süredir kanlı çatışmalarla bölünmüş halklar arasında daha geniş bir ortaklığı oluşturmak; ve bundan böyle paylaşılacak bir kaderi yönlendirecek kurumların temellerini atmak" olarak belirlenmiştir⁶⁶. Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda tarafından imzalanan Paris antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu bugünkü Avrupa Birliği'nin özünü oluşturmaktadır⁶⁷.

⁶³ Erdal Türkkan, "Avrupa Birliği'nin Dayandığı Değerler", *Avrupa Birliği ve Türkiye*, M. Şükrü Erdem ve Sibel Mehter Aykın (ed.), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2003, ss. 24-25.

⁶⁴ Ali Bulaç, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Eylül Yayınları, 2001, s. 18.

⁶⁵ Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 25.

⁶⁶ Christiane Duparc, *Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları*, Brüksel: AB Komisyonu Yayınları, 1992, s.11.

⁶⁷ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1/1, 2001, s. 141.

25 Mart 1957 tarihinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran antlaşma Roma'da imzalanmış olup, bu antlaşmada bütün sanayi sektörleri için ortak bir pazar kurulması hedef olarak belirlenmiştir⁶⁸. Söz konusu bu kuruluşlar, 01 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren Füzyon antlaşması ile birleştirilmiş olup Avrupa Toplulukları adını almıştır⁶⁹.

1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi ile iç pazarın tamamlanması için düzenlemeler yapılmış, sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, çevre gibi konularda Roma Antlaşması'na yeni maddeler eklenmek suretiyle kapsamlı bir değişikliğe gidilmiştir⁷⁰.

1992 tarihinde Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması Avrupa vatandaşlığının doğum belgesi niteliğinde olup, bu antlaşmanın 17. maddesine göre "Bir üye devletin vatandaşı olan herkes Avrupa vatandaşıdır."⁷¹ Maastricht antlaşması, Avrupa Birliği'ni kuran antlaşma olarak tarihte yerini almıştır.

1997 tarihinde imzalanan Amsterdam antlaşması ile 1992 antlaşmasında belirlenen hükümlerin eksik yönleri ikmal edilmiş olup üye devletlerin vatandaşlarının haklarının ve menfaatlerinin korunması amaçlanmıştır⁷². Amsterdam antlaşması ile sosyal konular daha ön plana alınmış ve Avrupa vatandaşlığı kavramı çerçevesindeki haklar güçlendirilmiştir⁷³. 2001 yılında imzalanan Nice antlaşması ile bu metin tamamlanmıştır⁷⁴.

29 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Anayasası antlaşması imzalanmış, ancak Hollanda ve Fransa ülkelerinde yapılan referandumlarda veto edildiği için yürürlüğe girememiştir⁷⁵. Avrupa Anayasası'nın veto edilmesinin ardından kurumsal işleyişlere ve politik hususlara önem veren bir antlaşma olarak hazırlanan Lizbon antlaşması 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmış olup bu antlaşma, birliğin demokratik, etkili, şeffaf

---

⁶⁸ Dominique Rousseau, "Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları Sorunsalı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, 2005, ss. 260-276.

⁶⁹ Bulaç, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 19.

⁷⁰ Metin Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Anadolu Yayıncılık, 2006, s. 2

⁷¹ Annie Gruber, "Avrupa Birliği'nin İşleyiş Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, 2005, s. 140.

⁷² Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s.2; Gruber, *Avrupa Birliği'nin İşleyiş Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı*, s. 142.

⁷³ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Avrupa Birliği Nedir*, abm. tobb. org.tr/raporlaryayinlar/abnedir.doc, (30.10.2013).

⁷⁴ Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s.2; Gruber, *Avrupa Birliği'nin İşleyiş Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı*, s. 142.

⁷⁵ Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa birliği, Avrupa birliğinin kuruluşu ve gelişimi*, <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, (10.08.2012).

bir yapıya kavuşturulmasını ve kurumsal zorlukların giderilmesini amaçlamıştır⁷⁶. 01 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon antlaşması ile Avrupa Birliği'nin tüzel kişiliği açıkça tanınmıştır. Ayrıca karar alma süreçlerinde değişiklik yapılmış olup, Avrupa Birliği yurttaşlarının ve ulusal parlamentoların yasama süreçlerine katılım imkânı kuvvetlendirilmiştir⁷⁷.

Oluşum süreci bu şekilde gelişen Avrupa Birliği, sonuç olarak Avrupa'nın kültürel, dinsel ve dilsel mirasını oluşturan çeşitliliği koruyarak bu kimlik unsurlarını bir arada yaşatmayı amaçlamaktadır⁷⁸.

1.4.2 Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci

Avrupa Birliği, kendine özgü toprağı, bayrağı, para birimi, merkez bankası, yasama, yürütme ve yargı kurumları, kendine ait bir marşı bulunan ve kendine ulus- inşâ stratejilerini esas alan bir yapılanmadır⁷⁹. Avrupa kıtasında yer alan ülkelerin kalkınmalarını kolaylaştırmak amacıyla başlatılan bu yapılanma birbirini izleyen genişleme ve derinleşme periyotları sonucunda dünyada bir benzeri daha olmayan siyasi bir yapıya dönüşmüştür. Geride bıraktığı yarım asır içerisinde, üye sayısı altıdan yirmi sekize yükselmiş, yetki alanı parasal birlikten, sosyal politikalara, ortak dış ve güvenlik politikasından, çevreye, adalet ve içişlerinden, bölgesel politikalara kadar genişlemiş ve diğer uluslararası örgütlere nazaran çok daha karmaşık bir siyasi yapı ve hukuk düzenine ulaşmıştır⁸⁰.

---

⁷⁶ Zeynep Özler, *Lizbon Antlaşması*, <http://www.ikv.org.tr>, (10.08.2012).

⁷⁷ *AB'de Önemli Bir Adım:Lizbon Antlaşması*, <http://www.tbmm.gov.tr>, (10.08.2012).

⁷⁸ Zühtü Arslan, "İki Anayasa İki Tarz-ı Demokrasi: Avrupa Anayasası ve Türk Anayasası Üzerine Notlar", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, 2005, s. 364.

⁷⁹ Murat Cahid Cıngı, *Sosya-Politik Bir Analizle Avrupa Birliği'nin Demokratik Eksiklikleri*, Hüsamettin İnaç (çev.), Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2007, s. 29.

⁸⁰ Nesrin Demir, *Avrupa Birliği'nde Demokrasi*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007, s. 89.

Avrupa Birliğine katılan ülkeler ve katılma yılları aşağıda tablo şeklinde gösterilmiştir.

Genişleme-Sene	AB'ye katılan ülkeler
Genişleme: 1973	İngiltere, İrlanda, Danimarka
Genişleme: 1981	Yunanistan
Genişleme: 1986	İspanya, Portekiz
Genişleme: 1995	Avusturya, Finlandiya, İsveç
Genişleme: 2004	Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
Genişleme: 2007	Bulgaristan, Romanya
Genişleme: 2013	Hırvatistan ⁸¹

1950'li yıllarda 6 ülke ile yola çıkan Avrupa Birliği'nin üye sayısı Hırvatistan'ın katılımıyla 2013 yılı itibarıyla 28'e ulaşmıştır.

1.4.3 Avrupa Birliği'nin Demokrasi ve İnsan Haklarına Yaklaşımı

Avrupa Birliği'nin dayandığı ortak değerlerden olan evrensel değerler, demokrasi ve kanun devleti ilkelerine dayanmaktadır. Bu anlamda insanın saygınlığı en önemli evrensel değerlerdendir. Avrupa Birliği'nin benimsediği diğer evrensel nitelikli değerler ise özgürlük, eşitlik, dayanışma, adalet gibi ilkelere⁸². Ancak, Avrupa Birliği başlangıçta kendisine hedef olarak bu evrensel değerleri seçmemiştir. Avrupa Birliği'nin kurulmasının ardındaki nedenlerin ilki ekonomi olup, 1951 yılında kömür ve çelik konusunda imzalanan Paris Antlaşmasında ekonomi hedef olarak belirlenmiştir. Bu anlamda insan hakları konusu Avrupa Birliği için yaklaşık on beş yıllık bir geçmişe sahiptir. İlk defa Maastricht antlaşması ile, sonrasında

⁸¹ <http://www.abgs.gov.tr>, (22.07.2013).

⁸² Türkkan, Avrupa Birliği'nin Dayandığı Değerler, ss. 30-31.

Amsterdam antlaşması ile hukuk devletine, demokrasiye ve insan haklarına saygıya dair hükümler kabul edilmiştir⁸³.

1992 senesinde imzalanan Maastricht antlaşması olarak bilinen Avrupa Birliği antlaşmasının giriş kısmında taraflar “özgürlüğe, demokrasiye ve insan hakları ile temel özgürlüklere ve hukuk devletine saygıya olan bağlılıklarını” belirtmişler ve F maddesinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini Topluluğun genel hukuk ilkesi olarak kabul etmişlerdir⁸⁴.

Avrupa Birliğinin temel haklara yaklaşımı konusunda Maastricht antlaşmasını takip eden Haziran 1993 tarihinde yapılmış olan Kopenhag zirvesinde adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler belirlenmiştir⁸⁵. Kopenhag kriterlerine göre her aday ülke demokrasiyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü, azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumlara istikrarlı bir şekilde sahip olmalıdır⁸⁶.

1997 tarihli Amsterdam antlaşması ile ortak bir Avrupa'nın inşası yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu antlaşma ile yapılan değişiklikle Birliğe aday ülkeler için insan haklarına, özgürlük ve demokratik ilkelere uyulması açıkça bir şart olarak düzenlenmiş olup söz konusu temel ilkelerin bir üye devlet tarafından ağır ve sürekli olarak ihlal edilmesi durumunda Avrupa Konseyinin bu devletin bazı haklarının kullanılmasını durdurabileceği hüküm altına alınmıştır⁸⁷.

Avrupa Birliği'nde insan hakları sorunsalı ile ilgili olarak 2000 yılı Nice Zirvesi'nde kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ile önemli bir aşama kaydedilmiştir. 1999 senesinde Köln'de toplanan Avrupa Birliği Konseyi “insan haklarına saygının, Avrupa Birliği'nin kurucu ilkelerinden biri ve Birliğin meşruiyetinin vazgeçilmez koşulu olduğu, Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadında da görüldüğü gibi, Birliğin insan haklarına saygı ile yükümlü bulunduğu ve şu aşamada hakların kapsamını ve büyük önemini Birlik vatandaşlarının gözü önünde vurgulamak amacıyla bir Temel Haklar Şartı düzenlemenin gerekli olduğu” şeklinde

---

⁸³ Rousseau, Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları Sorunsalı, ss. 260-261.

⁸⁴ Füsün Türkmen, “Türkiye, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları”, *Avrupa Birliği Hukuku*, İdil Işıl Gül ve Lami Bertan Tozuklu (drl.), İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu Yayını, 2002, s. 85.

⁸⁵ Bilici, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 84.

⁸⁶ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, *Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru*, İstanbul: Tüsiad Yayınları, 1999, s. 13.

⁸⁷ Ümit Kocasakal, *Avrupa Birliği Ceza Hukukunun Esasları*, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2004, s. 8.

bir karar almıştır⁸⁸. Bu karar doğrultusunda düzenlenen Temel Haklar Şartı, Onur, Özgürlükler, Eşitlik, Dayanışma, Vatandaşlık Hakları, Adalet ve Genel Hükümler başlıkları altında 7 bölüm ve toplam 54 maddeden teşekkül etmektedir. Temel Haklar Şartının “Başlangıç” kısmında, “Şartın özellikle üye devletlerin ortak anayasal değerlerinden ve uluslararası yükümlülüklerinden, Avrupa Birliği Antlaşmasından ve Topluluk Antlaşmalarından, İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkında Avrupa Sözleşmesinden, Topluluk ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Sosyal Şartlardan ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihat hukukundan kaynaklanan hakları teyit ettiği” belirtilmiştir⁸⁹.

Avrupa Birliği'nin bir organı olan Avrupa Toplulukları Adalet Divanı da temel hakların teminatı alanında özel bir sorumluluk taşımaktadır⁹⁰. Divan, Roma Antlaşmasında sayılan temel hak ve özgürlükleri yorumlamak suretiyle Avrupa düzeyinde bir insan hakları ortak hukuku doğmasına katkıda bulunmuştur⁹¹.

ATAD, ilk olarak Stauder davasında 12.11.1969 tarihinde verdiği karar ile temel hakların Topluluk genel hukuk ilkeleri içerisinde yer aldığını belirtmiştir. Olayda bir Alman Mahkemesi, Komisyonun bir kararının ilgili bölümünün Topluluk hukukunun genel ilkeleriyle bağdaşıp bağdaşmayacağı sorusunu yöneltmiş olup ATAD ilgili hükmü, Komisyon kararından Topluluk hukukunun genel ilkeleri içerisinde bulunan temel hakları ihlal eden bir sonuç çıkarılamayacağı şeklinde yorumlamıştır. ATAD, 17.12.1970 tarihinde Internationale Handelsgesellschaft davasında verdiği bir başka kararında ise, üye devletlerin ortak anayasa hukuku geleneklerine atıf yapmıştır⁹².

ATAD, 14.05.1974 tarihinde Nold davasında verdiği kararda yaptığı yorum ile üye devletlerin anayasalarında tanınan ve korunan temel haklarla bağdaşmayan önlemleri yasal olarak kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Divan, 1975'te Rutili davasında verilen kararda ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne açıkça atıfta bulunmuştur. Adalet Divanının bu kararları, Topluluk yetkilerinin kullanılmasında

---

⁸⁸ Türkmen, Türkiye, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, s. 86.

⁸⁹ Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, (01.09.2012).

⁹⁰ Fusun Arsava, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Temel Haklar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52/1, 1997, s. 122.

⁹¹ Erdoğan, Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye, s. 21.

⁹² Arsava, *Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Temel Haklar*, s. 118.

insan hakları hususunun öncelikle dikkat edilecek bir konu olduğunu göstermektedir⁹³.

29 Ekim 2004 tarihinde imzalanan ancak veto edildiği için yürürlüğe girememiş olan Avrupa Anayasası'nın 2. maddesinde “Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulcu, hoşgörülü, adil, dayanışmacı ve ayırım gözetmeyen bir toplumda, üye devletlerin hepsi için ortaktır.” düzenlemesi bulunmaktadır⁹⁴. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon antlaşması ile Avrupa Birliği'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılımına imkân tanınmış, karar alma süreçleri yeniden şekillendirilip, demokratikleşme ve şeffaflık yolunda tedbirler alınmış olup bu bağlamda Avrupa Birliği vatandaşlarının ve ulusal parlamentoların yasama süreçlerine katılım imkânları sağlanmıştır⁹⁵.

Avrupa Birliği, tarihte Avrupayı birleştirmeye yönelik diğer çabalardan farklı bir oluşum olup, mutlak güç ve egemenlik yoluyla değil sadece hukuk yoluyla çalışır. Avrupa Topluluklarının ve Avrupa Birliğini yaratan antlaşmaların temelinde demokrasi ve hukukun üstünlüğü fikri yatmaktadır⁹⁶.

Açıklanan tüm bu hususlar Avrupa Birliği'nin demokrasi ve insan hakları konusundaki gelişiminin artan bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

1.5 Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne başvuru süreci, bu süreçte imzalanan antlaşmalar üzerinde durulacak olup, Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan ilerleme raporları incelenecektir.

---

⁹³ Duparc, *Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları*, s. 13.

⁹⁴ Arslan, *İki Anayasa İki Tarz-ı Demokrasi*, s. 365.

⁹⁵ Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Nedir*, <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, (01.09.2012).

⁹⁶ Osman Düzal, “Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği ve Türk Hukuk Sistemi”, (Uzmanlık Tezi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004), s. 84.

1.5.1 Tarihsel Süreç

Türk düşünsel hayatında batılılaşma düşüncesi Tanzimat'tan bu yana hep var olmuştur. Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye, ekonomik, siyasi ve kültürel tercih olarak Batı'dan yana ve Avrupa ailesi içinde olmayı seçmiştir⁹⁷.

Türkiye, Yunanistan'ın 8 Haziran 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık başvurusunda bulunmasının etkisi ile 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Birliği'ne ortak üyelik için resmi başvuruda bulunmuştur⁹⁸.

Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktası özelliği taşıyan bu başvurunun arkasında yatan sebepleri siyasi sebepler, ekonomik sebepler ve Yunanistan etkisi olarak sayabiliriz⁹⁹.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada görülen bütünleşme hareketi ve Türkiye'nin bu sürecin dışında kalmak istememesi, Türkiye'yi Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvuru yapmaya zorlayan siyasi sebeplerden biridir¹⁰⁰. Diğer yandan, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde toprak talebinde bulunması ve tehdit edici bir tavır takınması da Türkiye'nin Batı Avrupa'ya yönelmesinde önemli bir rol oynamış olup, Türkiye'nin AET'ye başvurusunda en önemli faktörün siyasi sebepli olduğunu söylemek mümkündür¹⁰¹.

Türkiye, 1950'li yıllarda kalkınma sürecini büyük ölçüde dış borçlanma olarak gerçekleştirme yolunu seçmiş olup, bunun sonucu olarak 1950'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik olarak sıkışmaya başlamıştır¹⁰². O dönemde Türkiye'nin toplam ihracatında %35 gibi önemli bir yer işgal eden Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye açısından yeni bir dış borç kaynağı olarak görülmeye başlamış, bu nedenle AET ile gümrük birliğine dayalı bir ortaklık ilişkisi kurmak ve bu yolla Birlik ile ticaretin gelişmesini sağlamak, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurusunda önemli bir rol oynamıştır¹⁰³.

---

⁹⁷ Doğaner, Türkiye'den Avrupa'ya, Avrupa'dan Türkiye'ye Bakış, s. 21.

⁹⁸ Meryem Hayır, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkisi, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 2004, s. 240.

⁹⁹ Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 79.

¹⁰⁰ M. Akif Özer, "Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye", *Sayıştay Dergisi*, 69, 2008, s. 51.

¹⁰¹ Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 80.

¹⁰² Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 2001, s. 261.

¹⁰³ Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 80.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılabilmek için 15 Temmuz 1959 tarihinde resmen başvuruda bulunan Yunanistan'ın bu topluluğa ayrıcalıklar tanınarak girmesi, Türkiye'nin Topluluk ülkelerine yönelen ihracat mallarının bu pazarlarda çok güç duruma düşmesine, Türkiye'nin büyük ekonomik kayıplara uğramasına neden olabilirdi. Büyük ölçüde aynı mallardan oluşan ihracat ürünlerini üreten ve aynı pazara hitap eden bu iki ülkeden Yunanistan'ın AET üyesi olup, Türkiye'nin bu sürecin dışında kalması durumunda Türkiye aleyhine bir durum olacağından Yunanistan'ın başvurusu, Türkiye'nin AET'ye yaptığı başvuruda önemli bir rol oynamıştır¹⁰⁴.

Yunanistan'dan sonra Avrupa Ekonomik Topluluğuna "ortak üye" olarak başvuran ikinci ülke olan Türkiye'nin başvuru talebi, 11 Eylül 1959 tarihinde yapılan AET Bakanlar Konseyi toplantısında olumlu karşılanmış ve Türkiye ile ortaklık şartlarını belirlemek için görüşmeler yapmak üzere Komisyon görevlendirilmiştir¹⁰⁵.

Ortaklık müzakereleri, üç evrede gerçekleşmiş olup, 28 Eylül 1959'dan 21 Ekim 1960'a kadar süren ilk evrede ortaklığın bir gümrük birliği olması konusunda uzlaşmaya varılmasına rağmen geçiş aşaması ve yükümlülükler konusunda farklı teklifler yapılmıştır¹⁰⁶.

10-22 Nisan 1961 tarihleri arasında yapılan ikinci dönem görüşmelerinde Türkiye, gümrük birliğinde ısrarcı olurken, Birlik ekonomik işbirliğini öne çıkarmıştır¹⁰⁷. Bu dönemde Türkiye'nin müzakere sürecine 27 Mayıs 1960 darbesi engel olmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idam edilmeleri üzerine Türkiye ile ilişkilerin dondurulmasını istemiş olup Türkiye, demokratik rejimden ayrılmanın Batı Avrupa'dan da uzak kalmaya neden olduğu gerçeğinin somut bir şekilde farkına varmıştır¹⁰⁸.

18 Haziran 1962 tarihinde başlayan üçüncü evre görüşmeleri ise 25 Haziran 1963 tarihinde ortaklık tesis eden Ankara Antlaşmasının imzalanmasıyla son bulmuştur¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 367.

¹⁰⁵ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 2005, ss. 660-661.

¹⁰⁶ Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ss. 261-262.

¹⁰⁷ Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 81.

¹⁰⁸ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 660.

¹⁰⁹ Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 262.

1.5.1.1 Ankara Antlaşması

Eylül 1963 tarihinde imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması, Topluluk ile Türkiye arasında gümrük birliğini kurmayı ve Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamayı hedeflemiştir¹¹⁰. Antlaşmanın amacı, 2. maddesinde “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalışma düzeyinin ve hayat şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmiştir.” şeklinde belirtilmiştir¹¹¹.

Ankara Antlaşması, hem bir Ortaklık antlaşması hem de üyeliği öngören bir adaylık antlaşması niteliğinde olup, başka hiçbir antlaşmada örneği olmayan bazı özellikler barındırmaktadır. Bunlardan biri, topluluğun üyesi olmayan bir devletin, yani Türkiye'nin işçilerinin Topluluk içinde serbest dolaşımını düzenlemesidir. Antlaşmanın, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde örneği olmayan bir diğer özelliği ise, Topluluk üyesi olmayan Türkiye ile Gümrük Birliği ve Ticaret Birliği hususlarını düzenlemesidir¹¹².

Ankara Antlaşması, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç aşamalı bir süreç öngörmüştür¹¹³. Hazırlık dönemi, Ankara Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile başlamış olup, antlaşmanın üçüncü maddesine göre bu süreç 5 yıl olarak öngörülmüş ve bu dönemde Türk ekonomisinin Topluluk yardımıyla güçlendirilmesi amaçlanmıştır¹¹⁴. 12 yıllık bir dönemi kapsayan ve 1973 yılında yürürlüğe giren ek protokol ile 22 yıla çıkarılan geçiş döneminde taraflar gümrük birliğini oluşturmak için bütün gümrük tarife ve ticaret engellerini ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir¹¹⁵. 1996 sonrasını kapsayan son dönemde ise gümrük birliği kurulmuş olup ekonomi politikalarının uyumlaştırılması öngörülmüştür¹¹⁶.

1970'de imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'de geçiş dönemi süresince taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler temelinde Türkiye ile topluluk arasında bir gümrük birliğinin giderek yerleşmesini, ortaklığın iyi

---

¹¹⁰ Ahmet Sözen, “Türkiye’de Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Demokratikleşme ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, *Bülent Tanör Armağanı*, Mehmet Ö. Alkan (hızl.), İstanbul, 2006, ss. 613-614.

¹¹¹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ss. 674-675.

¹¹² M. Sabir Aydın, *Siyasi ve Hukuki Olarak Avrupa Birliği*, Ankara: Asil Yayınları, 2008, s. 299.

¹¹³ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 371.

¹¹⁴ Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 263.

¹¹⁵ Sözen, *Türkiye’de Kopenhag Kriterleri*, ss. 613-614.

¹¹⁶ Aydın, *Siyasi ve Hukuki Olarak Avrupa Birliği*, s. 300.

işlemesinin sağlanmasını, Türkiye'nin ekonomik politikalarının topluluğun ekonomik politikalarına uyumlaştırılmasını amaçlamıştır¹¹⁷.

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üyelik hazırlıkları 12 Eylül 1980 askeri darbesi nedeniyle 3 yıl süreyle askıya alınıp dondurulmuştur¹¹⁸. Türkiye'de bu dönemdeki demokrasi ve insan haklarına ilişkin uygulamalar Avrupa Topluluğu Parlamentosunda oldukça sert eleştiriler almış olup, 1983 yılında ilk genel seçimlerde Türkiye'nin demokratik hayata geçişinden sonra bu eleştiriler yumuşamıştır¹¹⁹.

1.5.1.2 Tam Üyelik Müracaatı

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğuna, Roma Antlaşmasının 237'nci, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşmasının 98'nci ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşmasının 205'nci maddelerine dayanarak tam üyelik başvurusunda bulunmuştur¹²⁰.

Türkiye, tam üyelik başvurusunda bulunmadan önce kendisine hissettirilen Ankara Antlaşmasının 28. maddesinde belirtilen duruma henüz ekonomik yönden ulaşmadığı tezini ortadan kaldırarak Roma Antlaşmasının 237. maddesinde yer alan her Avrupalı devletin Topluluğun üyesi olmayı isteyebileceği düzenlemesinden faydalanmak suretiyle başvuru yapmıştır¹²¹.

AB Komisyonu tarafından Türkiye'nin başvurusundan tam 2,5 yıl sonra 18 Aralık 1989 tarihinde açıklanan Görüş Raporu ile Türkiye'nin başvurusuna olumlu bir cevap verilmediği gibi net bir olumsuz yanıt da verilmemiştir¹²².

Komisyon adına raporu Komisyon üyesi İspanya eski Dışişleri Bakanı Albes Matutes açıklamış olup, 1993'e kadar Tek Senet hedeflerine ulaşmadan tam üyelik başvurusunu işleme koyamayacaklarını, ancak 1992 yılından sonra Topluluğun 15 veya 18 üye ile işleyip işlemeyeceğinin görüşüleceğini, bu tarihten sonra Türkiye'nin durumunun da tekrar değerlendirilebileceğini belirtmiştir¹²³.

---

¹¹⁷ Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 121; Bulaç, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 30.

¹¹⁸ Sözen, *Türkiye'de Kopenhag Kriterleri* ss. 613-614.

¹¹⁹ Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 264.

¹²⁰ Bulaç, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 31.

¹²¹ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 387.

¹²² Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 86.

¹²³ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 713.

Komisyon raporunda Ankara Antlaşmasının ve Katma Protokolün aktif ve etkin olarak uygulanması, gümrük birliğinin tamamlanması, geniş bir alanda sektörel işbirliğinin geliştirilmesi, mali protokollere yeniden işlerlik kazandırılması ve siyasal diyalog seviyesinin yükseltilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur¹²⁴.

1.5.1.3 Gümrük Birliği Antlaşması

Ankara Antlaşmasına göre Türkiye'nin Topluluk ile 1995 yılına kadar gümrük birliğini kurması gerektiğinden 6 Mart 1995 tarihinde toplanan Türkiye ve AB Ortaklık Konseyi Kararı ile Gümrük Birliğine girilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır¹²⁵. Avrupa Birliği adaylığına uzanan bu yolda önemli bir dönüm noktası olan Gümrük Birliği Antlaşması 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹²⁶.

Gümrük Birliği ilişkisinde Türkiye daha önceki konum sıralamasını değiştirmek suretiyle önce gümrük birliğine sonra da Avrupa Birliğine tam üye olmayı amaçlamıştır¹²⁷.

Ortaklık Konseyi tarafından gümrük birliğine dayalı son dönemin gerçekleştirilmesi için alınan 1/95 sayılı karar ile gümrük birliğinin tamamlanması için gerekli şartlar düzenlenmiştir¹²⁸. Bu karar, maddi bakımdan malların serbest dolaşımı alanında ve bununla sınırlı olarak uyumlaştırma gereklerini saptayan bir karar olma özelliği taşımaktadır¹²⁹.

Tam üye olan devletlere tek yanlı olarak yakın yükümlülükler altına giren Türkiye, tam üye olmadan Gümrük Birliğine giren ilk ve tek ülke olmuştur¹³⁰. Gümrük Birliği, bir yandan Türkiye'nin ekonomi alanındaki yasaların modernleşmesini sağlayarak, diğer yandan Topluluğa önemli bir Pazar açarak Türkiye'yi Avrupa'ya daha da yakınlaştırmıştır¹³¹.

¹²⁴ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 388.

¹²⁵ Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 93.

¹²⁶ Türkmen, *Türkiye, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, s. 90.

¹²⁷ Özer, *Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye*, s. 54.

¹²⁸ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, ss. 390-391.

¹²⁹ Bertil Emrah Oder, "Türkiye-AB İlişkilerinde Anayasal Tartışmalar: Gümrük Birliği, İnsan Hakları ve Kurumsal Kapasite", *Hala Avrupa Birliğine Tam Üyelik?*, Nevhis Deren Yıldırım (drl.), İstanbul: Levha Yayınları, 2008, s. 97.

¹³⁰ Uysal, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci*, s. 147.

¹³¹ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 392.

1.5.1.4 Lüksemburg Zirvesi

Gümrük Birliğinin imzalanmasının sonrasında Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler Türkiye’de yaşanan bazı olumsuzluklar nedeniyle kötüye gitmeye başlamış ve 1997 yılı Aralık ayında yapılan AB Lüksemburg zirvesinde durma noktasına gelmiştir¹³².

Avrupa Birliği, Lüksemburg zirve toplantısının sonunda orta ve doğu Avrupa’ya doğru genişleme kararı almıştır¹³³. Bu kararın sonucu olarak Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile üyelik müzakerelerine başlanması için iki taraflı hükümetler arası konferansların 1998 yılı içinde toplanması kararlaştırılmıştır¹³⁴.

Türkiye ise bu zirvede AB’nin genişleme sürecinin dışında bırakılmış olup, AB Konseyi ayrımcı bir işlem yapmak suretiyle Türkiye’ye diğer adayların aksine bir ön katılım programı sunmamıştır. Lüksemburg zirvesinde Türkiye’nin tam üyelik için ehil olduğu, ancak siyasi ve ekonomik nedenlerle tam üyelik müzakerelerine başlanmayacağı belirtilmiştir¹³⁵.

Lüksemburg Zirvesinde AB-Türkiye ilişkilerinin genişlemesi için Türkiye’nin ekonomik ve politik reformlar gerçekleştirmesi, insan hakları alanında Avrupa Birliği standartlarına uyum içeren düzenlemeler yapması gerektiği belirtilmiş, ancak bu uyum sürecinde atılacak reform adımlarını ödüllendirmek için herhangi bir düzenleme getirilmemiştir¹³⁶.

1.5.1.5 Helsinki Zirvesi

Avrupa Birliği, 1999 yılı Aralık ayında Helsinki’de yapılan zirvede Türkiye’yi diğer 12 adayla eşit konumda ve ön koşulsuz olarak tam üyeliğe aday ülke ilan etmiştir¹³⁷. Lüksemburg Zirvesinde Türkiye’nin açıkça adaylık dışında

---

¹³² Sözen, *Türkiye’de Kopenhag Kriterleri*, s. 6.

¹³³ Mehmet Merdan Hekimoğlu, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerindeki İnsan Hakları Sorununun Değerlendirilmesi”, <http://www.onlinedergi.com>, s. 46, (08.11.2013).

¹³⁴ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 393.

¹³⁵ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ss. 882-883.

¹³⁶ Mehmet Uğur, *Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2004, ss. 289-290.

¹³⁷ Hekimoğlu, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerindeki İnsan Hakları Sorununun Değerlendirilmesi*, s. 46.

bırakıldığı göz önüne alındığında Helsinki kararlarının Türkiye-AB ilişkisinde ne derece önem taşıdığı anlaşılmaktadır¹³⁸.

Helsinki Zirvesinde “Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan kriterler esas alınarak, birliğe katılma amacı taşıyan bir aday ülke olarak değerlendirilmektedir. Mevcut Avrupa stratejisine göre, Türkiye de diğer aday ülkeler gibi reformlarını hızlandıran ve destekleyen bir katılım öncesi stratejisinden yararlanacaktır.” şeklinde karar alınmıştır¹³⁹.

Helsinki Zirvesi ile Türkiye’ye 1993 yılında belirlenen ve aday ülkelerin ekonomik ve politik alanlarda Avrupa Birliği normlarına yakınlaşmasını gerektiren Kopenhag kriterlerine uyum göstermesi, sınır anlaşmazlıklarının veya ikili sorunların Birleşmiş Milletler anlaşmasına uygun olarak çözülmesi yükümlülükleri getirilmiştir¹⁴⁰.

Bu zirve ile Türkiye aday ilan edilmesine rağmen diğer 12 aday ülkenin aksine Türkiye ile tam üyelik görüşmeleri başlatılmamıştır¹⁴¹. Mevzuat tarama süreci de resmen başlatılmayan Türkiye ile sürecin doğrudan başlatılması yerine bu sürece hazırlık yapmak üzere Komisyona görev verilmiştir¹⁴².

1.5.1.6 Katılım Ortaklığı Belgesi

Katılım Ortaklığı Belgesi, AB üyesi olmaya hazırlanan ülkeler için Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerinin yerine getirilmesi ve Topluluk müktesebatının üstlenilmesine yönelik öncelikleri belirleyen aday ülkenin ulusal programına ve uyum çalışmalarına esas teşkil etmek üzere AB tarafından tek yanlı olarak hazırlanan bir belgedir¹⁴³.

Helsinki Zirvesi ile Türkiye’nin aday ülke statüsünün tescil edilmesi üzerine başlayan Avrupa Birliğine uyum sürecinde Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmış ve 4 Aralık 2000 tarihinde Avrupa Birliği ve Bakanlar Konseyince kabul edilmiştir¹⁴⁴.

---

¹³⁸ Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, s. 94.

¹³⁹ Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 116.

¹⁴⁰ Uğur, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 297.

¹⁴¹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 884.

¹⁴² Bilici, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 85.

¹⁴³ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 399.

¹⁴⁴ Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 116.

Katılım Ortaklığı Belgesinin Avrupa Birliği Konseyi tarafından onaylanmasından sonra Türkiye, Kopenhag kriterlerine ve Topluluk müktesebatına hangi sürede ve ne şekilde uyabileceğini açıklayan bir Ulusal Program hazırlamıştır¹⁴⁵.

Türkiye için Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerinin yerine getirilmesi gerektiğini ve özellikle siyasi kriterlerin yerine getirilmesinin müzakerelerin başlangıcı için bir ön koşul olduğunu belirten Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye için Avrupa Birliğine katılım sürecinde bir yol haritası özelliğini göstermektedir¹⁴⁶.

1.5.1.7 Kopenhag Zirvesi

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesinde tam üyelik için siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatının benimsenmesi şeklinde bazı kriterler belirlenmiştir¹⁴⁷. Siyasi kriterler, aday ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını güvence altına alacak kurumları düzenlemeleri; ekonomik kriterler ise aday ülkelerin işleyen bir piyasa ekonomisine ve Birlik içindeki Pazar güçleri ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesine sahip olmaları gerektiği şeklinde belirtilmiştir¹⁴⁸. Topluluk mevzuatının benimsenmesi, yani aday ülkelerin siyasi, ekonomik, idari yapısını Topluluk yasalarına uygun hale getirme kapasitesine sahip olmaları ise bir diğer Kopenhag kriteridir¹⁴⁹.

1993 Kopenhag zirvesinde Türkiye ile ilişkilerin Gümrük Birliği temelinde geliştirilmesinden bahsedilirken, Merkezi Doğu Avrupa ülkeleri ile tam üyeliğe doğru yol alınmıştır¹⁵⁰.

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde yapılan Kopenhag zirvesinde AB Konseyi, Türkiye Cumhuriyeti ile tam üyelik müzakerelerini yine başlatmamıştır¹⁵¹. Bu zirvede alınan sonuç bildirisinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi halinde 2004 Aralık ayında toplanacak Avrupa

---

¹⁴⁵ Bilici, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 87.

¹⁴⁶ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 399.

¹⁴⁷ Bulaç, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 48.

¹⁴⁸ Sözen, *Türkiye'de Kopenhag Kriterleri*, s. 11.

¹⁴⁹ Bulaç, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 49.

¹⁵⁰ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 873.

¹⁵¹ Kamuran Reçber, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul: Aktüel Yayınları, 2004, s. 115.

Konseyinde Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı belirtilmiştir¹⁵².

Kopenhag kriterleri arasında Türkiye'nin sorun olarak en fazla karşılaştığı kriterler siyasi olup Türkiye'nin ancak Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi durumunda AB ile katılım müzakerelerine başlayabilmesi mümkün hale gelecektir¹⁵³.

1.5.1.8 Brüksel Zirvesi

17-18 Haziran 2004 tarihlerinde Brüksel'de toplanan Avrupa Birliği Konseyi Zirve Sonuç Bildirgesinde Türkiye'nin reform sürecinde kaydettiği ilerlemenin takdirle karşılandığı ve Türk hükümetinin bu yöndeki çabalarının teşvik edildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu zirvede Türkiye ile katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararlaştırılmıştır¹⁵⁴.

1.5.1.9 Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlaması

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg zirvesinde alınan karar ile Avrupa Birliği, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatmıştır¹⁵⁵. Bu müzakereler ile yeni bir boyut kazanan Avrupa Birliği üyeliği sonucunda ülkemizde siyasi, ekonomik ve kültürel yönden olumlu gelişmeler yaşanacaktır¹⁵⁶.

Türk Mahkemeleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve Avrupa Adalet Divanı'nın içtihatlarıyla bağlı olacak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları hukuken Avrupa Vatandaşı statüsü kazanacak ve bunun faydalarından yararlanacaktır¹⁵⁷.

Avrupa Birliğinin demokrasinin işleyişi, uygulaması ve özümsemesi konusuna verdiği önem, Türkiye ile olan ilişkilerine de yansımış olup demokrasi, demokratikleşme gibi olgular Türkiye'nin AB'ye üyeliği yolunda önemli noktalar olarak öne çıkmıştır¹⁵⁸.

Demokrasi, insan hakları, azınlıklara saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerini temel alan kopenhag siyasi kriterlerine uyum kapsamında yapılan reformlar ile

---

¹⁵² Karadeli ve Bahçekapılı, Türkiye-AB ilişkileri, s.235; Bilici, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 85.

¹⁵³ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 873.

¹⁵⁴ Özer, *Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye*, s. 58.

¹⁵⁵ <http://www.ab.gov.tr>, (10.11.2013).

¹⁵⁶ Özer, *Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye*, s. 67.

¹⁵⁷ Reçber, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 27.

¹⁵⁸ Karadeli ve Bahçekapılı, Türkiye-AB ilişkileri, s. 231.

birlikte ülkemizde demokratik ve şeffaf devlet anlayışı daha da güçlenecektir. Avrupa Birliği tam üyeliği, katılımcı demokrasi çerçevesinin genişletilmesini sağlayarak ülkemizde vatandaşların yönetime bizzat katılmaları yönünde önemli ilerlemeler sağlayacak ve ülkemizdeki yerel yönetimlerin etkinliği artacaktır. Bunların dışında, Avrupa birliği ülkelerinde sivil toplum kuruluşları siyasi, ekonomik, sosyal hayatta ve karar alma mekanizmasında önemli bir yere sahip olup tam üyelikle birlikte ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesiyle katılımcı ve demokratik siyasi kültürün temelleri sağlamlaştırılacaktır¹⁵⁹. Nitekim Avrupa Birliği uyum sürecinde yapılan yasal düzenlemelerle birlikte son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının karar alma mekanizmasındaki etkilerinin arttığını söylemek mümkündür.

1.5.2 İlerleme Raporları

Tezin bu kısmında Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan ilerleme raporları ve Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye tarafından yapılan reformların ilerleme raporlarına yansımaları incelenecektir.

1.5.2.1 Genel Bakış

Avrupa Komisyonu tarafından aday ülkelerin AB'ye üyelik sürecinde Kopenhag kriterleri arasında yer alan siyasi, ekonomik ve müktebat kriteri esas alınarak bu konularda aday ülkelerin gerçekleştirdikleri ya da gerçekleştiremedikleri gelişmelerle ilgili değerlendirmelerde bulunmak amacıyla ilerleme raporları hazırlanarak AB Konseyine sunulmaktadır¹⁶⁰. Sözü edilen ilerleme raporları, aday ülkelerin katılım ortaklığı önceliklerine uyumunu sağlamak amacıyla geliştirilen bir araç olarak kabul edilmektedir¹⁶¹.

Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'ye ilişkin ilk ilerleme raporu, diğer aday ülkelerin ilerleme raporları ile birlikte Ekim 1998 tarihinde hazırlanmıştır¹⁶².

---

¹⁵⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, *AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar*, Senem Aydın ve Can Köstepen (hızl.), İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2005, ss. 9-11.

¹⁶⁰ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 406.

¹⁶¹ M. Akif Özer, "Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Sayıştay Dergisi*, 66-67, 2007, s. 3.

¹⁶² Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 406.

1.5.2.2 Türk Ceza Sisteminde Demokrasi ve İnsan Haklarını Sağlamaya Yönelik Yasal Düzenlemelerin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin İlerleme Raporlarına Yansımaları

4 Kasım 1998 tarihinde Avrupa Komisyonu, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 12 aday ülke için hazırladığı birinci ilerleme raporunu yayınlamıştır¹⁶³. Türkiye için hazırlanan 1998 yılı ilerleme raporunda, Ceza Kanunu'nun Avrupa standartlarında olmadığı, demokratik bir sistemle bağdaşmayan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin adil yargılama yapamadığı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ilkelerine de aykırı bir yapıya sahip olduğu hususları çözüm bekleyen sorunlar arasında sayılmış; 1997 yılının Mart ayında gözaltı süresinin 14 günden 4 güne indirilmesi insan hakları alanında olumlu bir gelişme olarak belirtilmiş, ancak bu sürenin AB'deki sürelerle kıyasla halen çok uzun olduğu tespitinde bulunulmuştur¹⁶⁴. Bu ilk ilerleme raporunda AB Komisyonu'nun Kopenhag kriterlerini temel alan değerlendirmesine göre, "Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak" şeklindeki siyasi kriter kapsamında Türkiye henüz yolun başındadır¹⁶⁵.

AB Komisyonu Türkiye'ye ilişkin ikinci ilerleme raporunu Aralık 1999 Helsinki Zirvesine sunulmak üzere hazırlamış olup, bu rapor 13 Ekim 1999 tarihinde Komisyon Başkanı Romano Prodi tarafından açıklanmıştır¹⁶⁶. 1999 tarihli bu ikinci ilerleme raporunda, yargı bağımsızlığını güçlendirecek şekilde DGM'lerde yer alan askeri yargıcın sivil yargı ile ikame edilmesi, yargı reformu çerçevesinde idam cezasının kaldırılması, memur yargılaması ve tanıkların korunması konularında yenilikler getirecek ceza usul yasa tasarıları, hakimler ve savcılar için eğitim programları gibi projelerin bulunması demokrasi ve hukuk devleti alanındaki olumlu gelişmeler olarak sayılmış; yurttaşlara kamu görevlilerince yapılan işkence, kötü muamele ve nüfuzun kötüye kullanılması durumlarının Ceza Kanunu'nda yeniden tanımlanarak bu tür suç işleyen kamu görevlilerine ve işkence konusunda sahte rapor düzenleyen doktorlara verilen cezaların arttırılması, basın ve yayın yoluyla işlenen suçların kovuşturulma ve cezalandırılmalarını üç yıl süreyle erteleyen yeni bir yasa

¹⁶³ Özer, Temel Belgeler Eşliğinde, s. 3.

¹⁶⁴ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, *Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru*, s. 16.

¹⁶⁵ Özer, "Temel Belgeler Eşliğinde", s. 4.

¹⁶⁶ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 887; Özer, Temel Belgeler Eşliğinde, s. 4.

ile 21 gazeteci yazarın serbest bırakılması insan hakları konusunda olumlu gelişmeler olarak belirtilmiş; ifade özgürlüğünün halen kısıtlamaya tabi olması, cezaevi şartlarında iyileşme görülmemesi, idam cezasının yasal olarak halen yürürlükte olması sorunlarının çözüme kavuşturulması gerektiği tespit edilmiştir¹⁶⁷.

2000 yılında açıklanan ilerleme raporunda ise bir önceki ilerleme raporundan sonra Türk toplumunda Avrupa Birliği'ne üyelik için gereken siyasi reformlar hakkında geniş çaplı bir tartışmanın başlaması, bu çerçevede insan haklarının korunmasına ilişkin birçok uluslararası antlaşmanın imzalanması ve yakın dönemde hükümet tarafından İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmalarının onaylanmasının önemli ve olumlu gelişmeler olduğu, ancak geçen yıla göre durumun çok az düzeldiği ve Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini halen karşılayamadığı belirtilmiştir¹⁶⁸.

2001 yılında yayınlanan dördüncü ilerleme raporunda, siyasi kriterler bağlamında Avrupa Birliği'nin anlayışının sadece, üye ülkelerde ifade ve inanç hürriyeti, düzgün işleyen bir siyasi rejim ve demokratik bir sistemin varlığı ile sınırlı olmadığı, asıl hedeflenenin bunların etkin bir şekilde günlük yaşama aktarılması olduğu, bu kapsamda 2001 yılında gerçekleştirilen anayasal reformların insan hakları, temel özgürlüklerin güçlendirilmesi ve ölüm cezasının sınırlandırılması yönünde atılmış önemli bir adım olduğu, ancak bu değişikliklere rağmen, temel özgürlüklerin kullanımı üzerinde halen bir takım kısıtlamaların bulunduğu belirtilmiştir¹⁶⁹. Bu raporda Türkiye, 13 aday ülke arasında Kopenhag siyasi kriterlerini tamamlayamayan tek ülke olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'ye olumlu adımlar atıldığı, ancak daha yapılması gereken çok şey olduğu mesajı verilmiştir¹⁷⁰.

2002 yılına ilişkin ilerleme raporunda, DGM'lerin görev yapmaya devam etmesine rağmen bu Mahkemelerin görev alanının özellikle Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu'nun bazı maddelerinde yapılan değişikliklerle daraltılması, DGM'lerin görev alanındaki tutukluların savunma hakkı konusunda iyileştirme sağlanması, Ağustos 2002'de kabul edilen üçüncü reform paketi çerçevesinde ceza davalarında verilen AİHS'ye aykırılığı saptanan kesinleşmiş

---

¹⁶⁷ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, *Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru*, ss. 19-20.

¹⁶⁸ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 888.

¹⁶⁹ Özer, *Temel Belgeler Eşliğinde*, s. 6.

¹⁷⁰ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 889.

kararlar nedeniyle yeniden yargılama imkanını sağlayan hükümlerin Türk Ceza sistemine dahil edilmesi, demokrasi ve hukuk devleti alanındaki olumlu gelişmeler olarak sayılmıştır. Şubat, Mart ve Ağustos 2002 tarihlerinde 4744, 4748 ve 4771 sayılı Kanunlar ile kabul edilen üç reform paketi ile bazı temel yasalarda değişiklikler yapılması ve ölüm cezası, temel hak ve hürriyetler, duruşma öncesi gözaltı ve hukuki tazmin dahil olmak üzere insan hakları konusunda geniş bir alanda düzenleme yapılması, mevcut ölüm cezalarının hapse çevrilmesi sürecinin başlaması, işkence ve kötü muamelelerin önlenmesine ilişkin olarak polis gözetimindeki duruşma öncesi gözaltı sürelerinin azami 4 güne indirilmesi, Şubat 2002’de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 107 ve 128’inci maddelerine getirilen değişiklikler ile gözaltına alınan kişilerin yakınlarının, tutuklama ve gözaltı süresinin uzatılmasından savcı kararı ile gecikmeksizin haberdar edilmesi gibi düzenlemeler insan hakları alanındaki olumlu gelişmeler olarak tespit edilmiştir. DGM’lerin görev, yetki, sorumluluk ve işlevlerinin Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmemesi, Çocuk Mahkemeleri’nin tüm bölgelerde yaygınlaştırılmaması, Anayasanın 38’inci maddesi ve Ceza Kanunu’nda değişiklikler yapılmasına rağmen ölüm cezasının kaldırılmasına dair AİHS’nin 6 ve 13 No’lu protokollerinin imzalanmaması hususları çözüm bekleyen sorunlar olarak ilerleme raporuna yansımıştır¹⁷¹.

2003 yılında yayınlanan altıncı ilerleme raporu incelendiğinde, Çocuk Mahkemeleri Kanunu’nda değişiklik yapılarak çocuk mahkemelerinde yargılanma yaşının 15’den 18’e yükseltilmesi, gözaltında bulunanların haklarının iyileştirilmesi ve görüşme imkanı tanımayan gözaltı uygulamasının ortadan kaldırılması, yapılan reformlar sonucunda Türk Ceza Kanunu’nun 312’nci (sınıf, etnik köken, din veya ırk farklılığına dayanarak düşmanlığa veya kin beslemeye tahrik) veya 159’uncu (devlet kurumlarını tahkir) maddelerinde yapılan değişiklik sonucu bu maddelere dayanılarak açılan davaların genellikle beraatla sonuçlanması hususlarının demokrasi ve hukuk devleti alanında ilerlemeler olarak sayıldığı; ölüm cezasının Ağustos 2002’de kaldırılmasından sonra, TBMM’nin Haziran 2003’de savaş veya yakın savaş tehdidi halleri dışında ölüm cezası verilmesini yasaklayan AİHS’nin Ek 6 No’lu Protokolünü onaylaması, Terörle Mücadele Kanununun 8’inci maddesinin (Devletin bölünmezliği aleyhine propaganda) altıncı uyum paketi ile kaldırılması gibi düzenlemelerin insan hakları konusunda olumlu gelişmeler olarak belirtildiği;

---

¹⁷¹ Türkiye 2002 yılı İlerleme Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr>, ss. 13-31, (17.11.2013).

DGM'lerin işleyişinin başta savunmanın hakları ve adil yargılama ilkeleri olmak üzere AB standartları ile tam uyumlu hale getirilmesi gerektiğinin, temel özgürlükler konusunda TBMM tarafından kabul edilen uyum paketlerinin uygulanmasının etkin bir şekilde sağlanması gerektiğinin çözüme kavuşturulması gereken konular olarak tespit edildiği görülmektedir¹⁷². Daha önceki yıllarda yayınlanan ilerleme raporları ile karşılaştırıldığında 2003 Raporu'nda eksiklik olarak sıralanan konuların giderek daha dar bir alanı kapsadığı görülmekte olup, bu durum Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyumu konusunda kaydedilen gelişmeyi göstermektedir¹⁷³.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan yedinci ilerleme raporu 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanmıştır¹⁷⁴. Bu raporda, DGM'lerin Mayıs 2004'de kabul edilen anayasal değişiklik paketi kapsamında kaldırılması, Eylül 2004'de 80 yıllık eski ceza kanununun değiştirilerek yeni bir ceza kanununun kabul edilmesi, bu yeni ceza kanunu ile birçok Avrupa ülkesinde ceza hukuku ile ilgili son gelişmelere uyumlu olarak modern Avrupa standartlarının kabul edilmesi, bazı insan hakları ihlallerine karşı yaptırımların güçlendirilmesi, soykırım ve insanlık suçları, ayrımcılık ve kişisel bilgilerin suistimali gibi uluslararası ceza hukukundaki son gelişmeleri yansıtan yeni suçların da kapsama alınması demokrasi ve hukuk devleti alanında ilerlemeler olarak sayılmıştır¹⁷⁵. İnsan hakları açısından Türkiye'nin uluslararası hukukun üstünlüğünü kabul ettiği, işkence ve kötü muameleyle mücadelede sıfır tolerans politikası uyguladığı, işkence faillerinin cezalandırılmasını sağladığı, duruşma öncesi gözaltı usullerini Avrupa standartları ile uyumlu hale getirdiği, sonuç olarak Türkiye'nin son yıllarda gerçekleştirilen kapsamlı anayasal ve yasal düzenlemelerle siyasi reform sürecinde büyük ilerleme kaydettiği Komisyon tarafından kabul edilmiştir¹⁷⁶. Bu ilerleme raporunda Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği açıklanmış olup, böylece 45 yıllık AB-Türkiye ilişkilerinde çok önemli bir aşama tamamlanmıştır¹⁷⁷.

9 Kasım 2005 tarihinde yayınlanan Sekizinci İlerleme Raporu, 3 Ekim 2005 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesi'nin kabul edilmesiyle Türkiye'nin AB'ye tam üyelik katılım müzakerelerine başlaması sonrası yayınlanan ilk rapor olma özelliği

---

¹⁷² Türkiye 2003 yılı İlerleme Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr>, ss. 17-39, (17.11.2013).

¹⁷³ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 890.

¹⁷⁴ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 415.

¹⁷⁵ Karaca, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ss. 291-292.

¹⁷⁶ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, ss. 416-417.

¹⁷⁷ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 891.

göstermektedir¹⁷⁸. Bu raporda, yapısal reformların gerçekleştirilmesi yoluyla adli sistemin daha da güçlendirildiği, 1 Haziran 2005 tarihi itibarıyla Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ve Bölgesel İstinaf Mahkemeleri'nin Kuruluşuna İlişkin Kanunun yürürlüğe girmesiyle önemli ilerlemeler kaydedildiği, yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun kabulünün atılmış önemli bir adım olduğu, bu Kanun ile daha önce Türk Hukuk sisteminde yer almayan duruşmalarda tanıkların çapraz sorgulaması kavramının getirildiği, mesnetsiz soruşturmaların sayısını azaltmak amacıyla iddianame hazırlanmadan önce delilleri değerlendirme hususunda savcıların takdir yetkisinin artırıldığı, yargıçlara eksik iddianameleri geri çevirme yetkisi verildiği belirtilmiş, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve töre cinayetleri konusunda olumlu gelişmeler olduğuna işaret eden birçok mahkeme kararı bulunduğu, bu durumun da yargının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ile uyumlu davrandığı izlenimini uyandırdığı tespit edilmiştir¹⁷⁹. Raporda, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yeterli derecede karşıladığı, genel olarak yasal değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle reform ve değişim sürecinin devam ettiği ve yargı sistemi başta olmak üzere artık yapısal değişime sıra geldiği ve 2005 yılı süresince reformlarda yavaşlama olduğu vurgulanmıştır¹⁸⁰.

2006 yılı ilerleme raporunda Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyumda ne kadar yol aldığı ölçülmüş, raporda genel olarak reform sürecinin yavaşladığı, AB'ye uyum yasalarının uygulanmasında aksaklıklar olduğu öne sürülmüştür¹⁸¹. Komisyon bu raporda, Türkiye'de birçok konuda açık tartışma ortamının pekiştiği, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi bakımından azalma eğilimi olduğu, kapsamlı hukuksal çerçeve, gözaltı uygulamaları ve sürelerine ilişkin reformların olumlu sonuçlar doğurduğu dile getirilerek bu hususlar insan hakları ve demokrasi alanında ilerlemeler olarak sayılmış, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi ve şiddet içermeyen düşüncelerin açıklanması ile ilgili diğer hükümlerin Avrupa standartları ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği öneri olarak belirtilmiştir¹⁸².

2007 yılına ilişkin Türkiye İlerleme Raporunda, Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nda 2006 Aralık ayında yapılan değişiklikler sonucunda yargının verimliliği açısından ilerleme kaydedildiği, bu değişiklikler ile savcının

---

¹⁷⁸ Özer, Temel Belgeler Eşliğinde, s. 12.

¹⁷⁹ Türkiye 2005 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 16-47, (17.11.2013).

¹⁸⁰ Bozkurt, Özcan ve Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku*, s. 428.

¹⁸¹ Özer, Temel Belgeler Eşliğinde, s. 14.

¹⁸² Oder, Türkiye-AB İlişkilerinde Anayasal Tartışmalar, ss. 110-111.

kovuşturma açılmaması kararlarına ilişkin takdir yetkisinin genişletildiği, arabuluculuk hükümlerinin sadeleştirildiği, üç yıl veya daha az hapis cezası gerektiren suçlarda tutuklamaya alternatif olarak CMK’da yer alan adli kontrol uygulamasının tatmin edici bir şekilde işlediği, bu anlamda yargının etkinliğinde ilerlemeler kaydedildiği, Ceza Kanununun belirli hükümleri uyarınca şiddet içermeyen görüşlerin ifade edilmesinin kovuşturmaya ve cezalandırmaya tabi olmasının ciddi endişe konusu olduğu hususları vurgulanmıştır¹⁸³.

2008 yılına ilişkin Türkiye İlerleme Raporunda, Türkiye’nin davaların çoğunluğunda AİHM’nin son kararlarına uygun davrandığı, tutukluların haklarının, gözaltında işkence ve kötü muamele olaylarını önleyen, polis nezaretindeki tutukluların tıbbi incelemesini de içeren kapsamlı bir teminat listesi ile koruma altına alındığı, bu alanlarda ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. Ayrıca raporda, Ceza Muhakemesi Kanunu ile avukat huzurunda alınmayan ya da bir yargıç önünde teyit edilmemiş ifadelerin kullanılmasının yasaklanmasına rağmen Yargıtay’ın bu yasağın geriye dönük olarak uygulanmayacağına hükmetmiş olduğu belirtilmiştir. Nisan ayında ifade özgürlüğüne ilişkin tedbirleri güçlendirmek amacıyla TCK’nın 301. maddesinde değişiklik yapılarak cezanın üst sınırının düşürüldüğü, yabancı bir ülkede küçük düşürücü ifadelerin kullanılması durumunda daha yüksek ceza verilmesi uygulamasının kaldırıldığı, ayrıca bu maddede düzenlenen suç yönünden adli soruşturma başlatılması için Adalet Bakanı’ndan izin alınması koşulunun getirildiği, bu düzenleme ile Katılım Ortaklığı’nın bir önceliği olan ifade özgürlüğünü güçlendirecek tedbirler alınması yolunda bir ilerleme kaydedildiği vurgulanmıştır¹⁸⁴.

2009 yılı ilerleme raporunda bir suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon’la ilgili davanın Türkiye için demokratik kurumların düzgün işleyişine ve hukukun üstünlüğüne olan güveni güçlendirmek açısından bir fırsat olduğu, bu bağlamdaki yargı sürecinde özellikle sanık hakları bakımından hukuka uygun usullere saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ağustos 2009’da kabul edilen Yargı Reformu Stratejisinin geniş kapsamlı, yargının bağımsızlığına, tarafsızlığına, verimliliği ve etkinliğine, yönetim sistemine ve yargı mensuplarının mesleki yetkinliğinin arttırılmasına ilişkin konuların yanı sıra yargıya duyulan güveni arttırmak, yargıya

---

¹⁸³ Türkiye 2007 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 9-14, (19.11.2013).

¹⁸⁴ Türkiye 2008 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 11-16, (19.11.2011).

erişimi kolaylaştırmak ve ceza infaz sistemini geliştirmek için alınması gereken tedbirleri içermesi nedeniyle olumlu bir adım olduğu belirtilmiştir. İnsan hakları alanında ise yasal çerçevenin işkence ve kötü muameleye karşı geniş kapsamlı tedbirleri içerdiği, ancak bunların uygulanmasının ve hükümetin işkenceye karşı sıfır tolerans politikasının tam olarak uygulanmasının sınırlı kaldığı, yine ifade özgürlüğüne ilişkin yasal çerçevenin yeterli güvenceyi sağlamadığı, halen TCK'nın 301. maddesini temel alan bazı kovuşturmalar yapıldığı ve mahkûmiyet kararları verildiği, Türk Ceza Kanunu'nun 230'ncü ve 314'üncü maddelerindeki hükümler bakımından 2006 yılında Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişikliklerle on beş ve on sekiz yaş arasındaki çocukların yetişkinler gibi yargılanabilmeleri ve bunun sonucu olarak orantısız cezalara maruz kalmalarının ciddi kaygılara yol açtığı hususları tespit edilmiştir¹⁸⁵.

2010 yılına ilişkin ilerleme raporunda, insan hakları konusunda, özellikle toplantı düzenleme özgürlüğü ve kadın hakları, çocuk hakları ve kültürel haklar bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmesi, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik olumlu eğilimlerin devam etmesi, insan hakları ihlallerine ilişkin kamuoyu tarafından bilinen bazı davaların mahkûmiyetle sonuçlanması olumlu gelişmeler olarak sayılmıştır. Ancak, Türk hukukunun ifade özgürlüğünü AİHS'ye ve AİHM içtihadına uygun şekilde yeterli ölçüde güvence altına almaması, gazetecilere karşı açılan dava sayısının fazla olması, ifade özgürlüğünün ihlaline ilişkin olarak Türkiye'de AİHM'ye hala çok sayıda başvuru yapılması, hakaretin Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesine göre hapis veya para cezasını gerektiren bir suç olması, bu hüküm uyarınca devam eden birçok dava ve mahkûmiyet kararının bulunması, Türk milletine hakaretin TCK'nın 301. maddesine göre hala suç olması ifade özgürlüğü konusundaki olumsuzluklar olarak belirtilmiştir. Çocuk adaleti konusunda Temmuz 2010 tarihli Terörle Mücadele Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanunun terör suçu işlediği iddia edilen çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanmasını öngördüğü, söz konusu Kanunun Terörle Mücadele Kanununda yer alan bazı ağırlaştırıcı durumların çocuklar için uygulanmamasını öngördüğü, uygulamada bunun toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan çocuklara verilen hapis cezalarını önemli şekilde azaltacağı, ayrıca bu Kanunun Çocuk Mahkemelerine hükmün açıklanmasını geri bırakma, hapis cezasını seçenek yaptırıma dönüştürme

¹⁸⁵ *Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, 2009, ss. 7-25.

veya terör suçları için verilen hükümlerin ertelenmesi kararını alma imkanı verdiği hususları önemli gelişmeler olarak tespit edilmiştir. Yargı bağımsızlığı konusunda anayasa değişikliği ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun asil üyelerinin sayısının yediden yirmiikiye çıkartılması, yeni üyelerin Yargıtay ve Danıştay üyelerinin yanı sıra, birinci sınıf hakimleri, Adalet Akademisi ve hukuk fakülteleri temsilcilerini ve avukatları da içermesi, bu yeni üyelik sisteminin HSYK'nın yargının tümünü temsil etmesinin temelini oluşturması, HSYK'nın yargı mensuplarına yönelik meslekten ihraç kararlarını yargı denetimine açması olumlu değişiklikler olarak ifade edilmiştir¹⁸⁶. Ancak söz konusu anayasal değişiklik ile, Adalet Bakanının kurulun başkanı olması, Adalet Bakanı müsteşarının da kurulun tabi üyesi olması hususları devam ettiğinden yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusundaki kuşkular bertaraf edilememiştir¹⁸⁷.

Avrupa Parlamentosu'nun 9 Mart 2011 tarihinde yayınlanan Türkiye'nin 2010 ilerleme raporu hakkındaki kararı ile Türkiye'deki basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar çok sert bir üslup ile eleştirilmiştir. Söz konusu 59 maddelik kararın yedi maddesinde basın, düşünce, toplantı ve ifade özgürlüğüne direkt olarak atıfta bulunulması, Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'deki kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasıyla ilgili kaygısının büyük olduğunu göstermektedir. Genel olarak bu karamsar tabloya rağmen Avrupa Parlamentosu'nun 2011 kararında Türkiye'nin somut ilerleme kaydettiği konuların da bulunduğu, örneğin Türkiye tarafından İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü'nün imzalanması hususunun olumlu bir gelişme olduğu belirtilmiştir¹⁸⁸.

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'de ve Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan yıllık gelişmeleri değerlendirdiği 2011 yılına ilişkin ilerleme raporu 12 Ekim 2011 yılında yayımlanmıştır¹⁸⁹. Söz konusu raporda, Ergenekon soruşturması ve iddia edilen diğer darbe planlarına ilişkin soruşturmaların demokrasiye karşı işlendiği iddia edilen suçların aydınlatılması ve demokratik kurumların düzgün işleyişine ve

---

¹⁸⁶ *Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, 2010, ss. 8-27.

¹⁸⁷ Sibel İnceoğlu, "Yeni Anayasada Bağımsız Bir Yargı İçin Neler Yapmalı? Uluslararası Belgeler Işığında Öneriler", *TBB Dergisi*, 95, 2011, s. 238.

¹⁸⁸ Kaan Sahilyol, "Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin 2010 İlerleme Raporu Hakkındaki Kararı", *AB ve Türkiye'de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Damla Cihangir (hızl.), 2012, ss. 201-203.

¹⁸⁹ İlke Toygür, "Avrupa Komisyonu'nun 2011 İlerleme Raporu: Bir Ritüelden Fazlası mı?", *AB ve Türkiye'de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Damla Cihangir (hızl.), 2012, s. 296.

hukukun üstünlüğüne duyulan güvenin güçlendirilmesi bakımından Türkiye için bir fırsat olmaya devam ettiği vurgulanmıştır. Raporunda ayrıca, soruşturmalarda ele alınış şekli, adli işlemler ve savunmanın haklarını tehlikeye atan ceza muhakemesi usullerinin uygulanmasına ilişkin endişelerin bulunduğu, yargılama öncesi tutukluluğun söz konusu olduğu davalara öncelik verilmesi gerektiği, tutuklama ve gözaltının alternatiflerinin az kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak CMK’da yapılan ve 2010 yılı sonunda yürürlüğe giren değişikliklerle tutukluluk sürelerinin sınırlandırılarak belirli sayıda mahkûmun serbest bırakılması olumlu bir gelişme olarak raporda kayda geçmiştir¹⁹⁰. 2011 yılı ilerleme raporunda eleştiri konusu yapılan özellikle basın ve ifade özgürlüğü, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı gibi siyasi kriterler ile ilgili alanlarda gerekli düzenlemelerin yapılması, özel yetkili mahkemeler ve uzun tutukluluk süreleri gibi şiddetli eleştirilere konu olan uygulamaların AB standartları gereğince düzeltilmesi gerekmektedir. Ancak bu durumda demokratik bir toplumun ve sosyal bir hukuk devletinin gerekleri tam olarak yerine getirilecektir¹⁹¹.

2012 yılına ilişkin onbeşinci ilerleme raporunda, Türkiye’de yeni anayasa çalışmalarının başlatıldığı, bu anlamda demokratik ve katılımcı bir sürecin yaşandığı belirtilmiştir. Söz konusu raporda, Temmuz 2012 tarihinde üçüncü yargı reformu paketinin kabul edildiği, bu paket ile yargı usullerinin hızlandırılmasının amaçlandığı, bu paketin Türk ceza yargılama sistemi ile de doğrudan ilgili olduğu, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun mülga 250-252. maddeleri kapsamında kurulmuş olan özel yetkili ağır ceza mahkemelerini kaldırarak bunların yerine Terörle Mücadele Kanunu’nun 10. maddesi kapsamında aynı ceza davalarına bakmak üzere bölge ağır ceza mahkemelerinin kurulduğu, adli kontrol için üç yıllık üst sınırın kaldırıldığı belirtilerek bu hususlar olumlu gelişmeler olarak vurgulanmıştır. Ancak bu pakette bazı hükümlerin aynı kalması, bu çerçevede 10 yıl olan yargılama öncesi azami tutukluluk süresinde bir değişiklik olmaması, adalet yönetimi ve temel hakların korunması ile ilgili sorunlu alanlarda çözüm getirmemesi, Türk ceza yargılama sisteminin bazı problemleri konularından olan ve Türk Ceza Kanunu veya

---

¹⁹⁰ Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 6-17, (19.11.2013).

¹⁹¹ İKV Uzmanları, “Türkiye 2011 İlerleme Raporu: AB Müzakere Sürecinin Altıncı Yılında Temel Hak ve Özgürlükler ile Yargı Sisteminde Sorunlar Devam Ediyor”, *AB ve Türkiye’de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Damla Cihangir (hızl.), 2012, s. 248.

Terörle Mücadele Kanunu'nun kapsamına giren cezayı gerektiren suçun unsurlarının tanımları ile ilgili konuları ele almamış olması raporda eleştiri konusu yapılmıştır¹⁹².

2013 yılına ilişkin ilerleme raporu incelendiğinde; Temmuz 2012'de kabul edilen Üçüncü Yargı Reformu Paketinin, özellikle tutuklulukla ilgili olmak üzere, sonuç vermeye başladığının, Dördüncü Yargı Reformu Paketinin ise, Türkiye'nin AİHM tarafından suçlu bulunduğu bir dizi konuda hukuki çözüm yolu sunduğunun, paketin terör suçlarının kapsamını daralttığı belirtilmiştir. Bu hususların, rapora olumlu gelişmeler olarak yansıdığı anlaşılmıştır. Raporda, ceza adalet sistemi de dâhil olmak üzere, yargının bağımsızlığının, tarafsızlığının ve etkinliğinin pekiştirilmesi için ilave çaba gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle savcıların soruşturma yürütme konusundaki yetkinliği, savunma makamının savcılık dosyalarına kısıtlı erişimi, duruşmalarda çapraz sorgulamanın düzgün bir şekilde yürütülmemesi ve iddianamelerdeki gerekçelerin yetersizliği olmak üzere, mevzuat ve ceza adalet sistemindeki uygulamalar hakkında endişelerin devam ettiği raporda önemle belirtilen hususlardır¹⁹³.

Bahsedildiği üzere Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerine 1959 yılı itibariyle başlamış olup yıllarca süren uğraştan sonra 1999 yılı Helsinki Zirvesi sonucunda aday ülke konumunu kazanmıştır. Bu zirvede Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye devlet olabilmesi için karşılaması gereken kriterler belirtilmiştir. Türkiye, bu kriterleri karşılamak amacıyla siyasi, ekonomik, yasal birçok reform gerçekleştirmiştir. İlerleme raporlarında da görüldüğü üzere, bir önceki yıl ilerleme raporunda belirtilen eksikliklerin bir sonraki yıl giderilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu süreçte yapılan düzenlemelerin temel hak ve özgürlüklerin gelişimine katkı sağladığı açıktır. Bu nedendir ki yapılan ve yapılması beklenen reformlar Türkiye adına AB üyeliğinden daha fazla önem taşımaktadır. Geline süreç itibariyle AB'ye tam üyelik yolunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Ancak neticede AB'ye tam üyelik gerçekleşmese dahi bu yolda yapılan yeniliklerin Türkiye için önemli bir kazanım olduğu söylenebilir.

¹⁹² Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 7-16, (19.11.2013).

¹⁹³ Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, <http://www.abgs.gov.tr>, ss. 13-14, (26.04.2014).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK CEZA HUKUKUNDA AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM

SÜRECİNDE YAPILAN DÜZENLEMELER

Tezin bu bölümünde Türk Ceza Kanunu'nda ölüm cezasının kaldırılması ve ifade hürriyetine ilişkin yapılan düzenlemeler üzerinde durulacak; Türk Ceza Muhakemesi Kanunu'nda tutuklama ve adli kontrol kurumlarında yapılan değişiklikler irdelenecek ve son olarak Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan reformlar anlatılacaktır.

2.1 Türk Ceza Kanununda Yapılan Düzenlemeler

Türk Ceza Kanununda Avrupa Birliğine uyum sürecinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları gözetilmek suretiyle bazı düzenlemeler yapılmış olup tezin bu kısmında bu düzenlemeler incelenmeye çalışılacaktır.

2.1.1 Ölüm Cezasının Kaldırılması

Çalışmanın bu kısmında ölüm cezasının niteliği, uluslararası belgelerdeki yeri ve Türk mevzuatındaki düzenlemesi incelenecektir.

2.1.1.1 Ölüm Cezasının Niteliği

Ölüm cezasının niteliğinden bahsederken öncelikle yaşam hakkına değinmek yerinde olacaktır. Yaşam hakkı, diğer tüm hakların gerçekleşebilmesi için vazgeçilmez bir temel olup, bünyesinde öldürülmeme hakkını içerdiğinden genellikle ölüm cezası ile birlikte tartışılmaktadır¹⁹⁴. Tüm haklar yönünden temel oluşturan yaşam hakkı bu nedenle bazı evrensel belgeler ile koruma altına alınmıştır. Bu kapsamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde herkesin yaşam hakkının yasayla korunacağı, yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında Mahkemece hükmedilen bir cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına

¹⁹⁴ M. Sezgin Tanrikulu, "İHAM Kararlarında ve Türk Hukukunda Yaşam Hakkı", *TBB Dergisi*, 66, 2006, ss. 51-52.

kasten son verilemeyeceği (m.2); İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliğinin herkesin hakkı olduğu (m.3.); Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde her insanın doğuştan yaşama hakkına sahip olduğu, bu hakkın hukuk tarafından korunduğu, hiç kimsenin yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılmayacağı (m.6) düzenlemeleri yer almaktadır.

Ölüm cezası, yaşam hakkının bir istisnası olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan hayatının belirli bir şekilde sona erdirilmesi suretiyle infaz edilen bir ceza niteliği taşıyan ölüm cezası, bedensel bir ceza olduğundan şiddet içermektedir ve bu nedenle insani değildir¹⁹⁵.

Ülkemizde hakim olan ceza hukuku anlayışının temel özelliklerinden biri olarak ceza, suçlu tarafından yapılan kötülüğe karşı bir intikam niteliğinde iken bu anlayışın ikinci özelliği olarak ceza, bireyin sosyal kanunlara itaat etmesini sağlayabilmek için korku ve dehşet aracıdır¹⁹⁶. Kökeninde bu intikam duygusu yatan ölüm cezası, insan onuruyla bağdaşmamaktadır¹⁹⁷. Ölüm cezası, şiddet içeren bir ceza olduğundan, toplumu şiddetten korumak ve insan haklarının etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamakla yükümlü demokratik bir hukuk düzeninde var olmamalıdır¹⁹⁸. Çok ağır sonuçlar doğuran ve adli hataların telafisine imkân vermeyen ölüm cezası¹⁹⁹, hiçbir hakkın istisnası olarak kabul edilmemeli ve hiçbir yasal düzenlemede yer almamalıdır.

2.1.1.2 Ölüm Cezasını Düzenleyen Bazı Uluslararası Belgeler

23.03.1976 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye tarafından 15.08.2000 tarihinde imzalanan Kişisel ve Siyasal Haklar Milletlerarası Sözleşmesi, 6. maddesi ile yaşam hakkını düzenlerken ölüm cezası istisnasına da yer vermiş, bu cezanın sadece çok ciddi, ağır suçlar için ve adil, usulüne uygun yargılama hakkının bütün güvencelerine uyarak verilebileceğini öngörmüştür²⁰⁰. Bu sözleşmeye ek Ölüm

¹⁹⁵ Metin Feyzioğlu, “Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 sayılı Kanun'un Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2002, s. 14.

¹⁹⁶ Nevzat Toroslu, “Ölüm Cezası ile İlgili Bazı Sorunlar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 6, 1989, s. 919.

¹⁹⁷ Yener Ünver, “Uluslararası Normlar Bağlamında Suçluların Geri Verilmesi ve Türkiye”, *Anayasa Yargısı*, 17, 2000, s. 413.

¹⁹⁸ Metin Feyzioğlu, “Terbiye ve İnzibat Vasıtalarını Kötüye Kullanma ve Aile Bireylerine Karşı Fena Muamelede Bulunma Suçları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50/1, 2001, s. 43; Feyzioğlu, *Ölüm Cezası Üzerine*, s. 14.

¹⁹⁹ Toroslu, *Ölüm Cezası ile İlgili Bazı Sorunlar*, s. 923.

²⁰⁰ Türkiye'de Ölüm Cezasının Kaldırılması Süreci ve Avrupa Birliği'nin Sürece Katkısı, www.istanbulbarosu.org.tr/images/haber/idamcezasiturkcemetin2007.doc, (27.11.2013).

Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan İkinci Seçmeli Protokolün 1. maddesi ile taraf devletlerin ölüm cezasını kaldırmak için gereken her türlü tedbiri almaları öngörülmüş, ancak 2. maddesinde savaş zamanında işlenen askeri nitelikteki çok ciddi suçlarla ilgili ölüm cezası verilebileceğine ilişkin devletlerin onaylama veya katılma sırasında çekince koyabilmelerine olanak tanınmıştır²⁰¹. Türkiye, bu protokolü 06.04.2004 tarihinde imzalamış ve 5415 sayılı Kanun ile onaylanmasını uygun bulmuştur²⁰².

Ölüm cezasına ilişkin düzenleme içeren bir diğer uluslararası belge niteliği taşıyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine eklenen 6. Protokol ile hiç kimsenin ölüm cezasına mahkûm edilemeyeceği ve verilen ölüm cezasının infaz edilemeyeceği kabul edilmiştir²⁰³. Ancak bu protokolün 2. maddesinde savaş halinde ya da çok yakın savaş tehdidi durumunda taraf devletlerin yasalarına ölüm cezası öngören düzenlemeler koyabilecekleri hükme bağlanmıştır²⁰⁴. Söz konusu protokol, taraf olmak isteyen her devletin ölüm cezasını barış zamanında mevzuatından çıkarmasını şart koşması²⁰⁵, bu doğrultuda ölüm cezasını kaldırmayı devletler açısından bir hukuki yükümlülük haline getiren ilk sözleşme olması²⁰⁶ özelliğiyle insan hakları açısından çok önem taşımaktadır.

Türkiye, bu protokolü Strasburg'da 15 Ocak 2003 tarihinde imzalamış ve 4913 sayılı Kanun ile anılan protokolün onaylanmasını uygun bulmuştur²⁰⁷. Bu Kanunun gerekçesinde ise, idam cezasının barış zamanında kaldırılması yönünde TBMM tarafından ortaya konan iradenin gereğinin uluslararası platformda da yerine getirilmesi amacıyla 6 nolu protokolün onaylanmasının gerekli olduğunun değerlendirildiği ve bu protokolün onaylanması ile insan hakları alanında yürütülmekte olan kapsamlı reform çalışmalarında önemli bir aşamanın geride bırakılmış olacağı belirtilmiştir²⁰⁸.

---

²⁰¹ Fezyioğlu, Ölüm Cezası Üzerine, s. 15.

²⁰² 02.11.2005 tarihli ve 25984 sayılı Resmi Gazete.

²⁰³ Kayıhan İçel, "Kopenhag Kriterleri Bağlamında Türk Ceza Hukuku", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 17, 2000, s. 407.

²⁰⁴ Fezyioğlu, Ölüm Cezası Üzerine, s. 15.

²⁰⁵ Durmuş Tezcan, "Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlarda Suçluların Geri Verilmesi Sorunu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXXVIII, 1983, s. 164.

²⁰⁶ Ünver, Uluslararası Normlar Bağlamında, s. 416.

²⁰⁷ 01.07.2003 tarihli ve 25155 sayılı Resmi Gazete.

²⁰⁸ Erdener Yurtcan, *Uyum Yasaları 2001&2004 Anayasa Değişiklikleri*, İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret A.Ş. Yayınları, 2004, s. 6.

Ölüm Cezasına ilişkin düzenleme içeren bir başka belge özelliği gösteren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ölüm Cezasının Her Koşulda Kaldırılmasına İlişkin 13 Nolu Protokolü, yürürlüğe girmesi için aranan on devletin onayı koşulunun gerçekleşmesiyle 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁰⁹. Bu protokol savaş ve barış zamanı ayrımı yapmaksızın bütün suçlar açısından ölüm cezasını kaldırmıştır²¹⁰. Türkiye, 9 Ocak 2004 tarihinde imzaladığı bu protokolün 5409 sayılı Kanunla onaylanmasını uygun bulmuştur²¹¹.

2.1.1.3 Türk Mevzuatında Ölüm Cezası Düzenlemeleri

Türk mevzuatında ölüm cezasına ilişkin düzenlemeler bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ceza mevzuatları yönünden incelenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesinde yaşam hakkı düzenlenmiş olup, bu maddeye göre herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir²¹². Anayasamızın 17. maddesinin 4. fıkrasında mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali yaşam hakkının bir istisnası olarak²¹³ düzenlenmiş ise de 07.05.2004 tarihinde kabul edilen 5170 sayılı Kanun ile anılan fıkrada düzenlenen Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesine ilişkin ibare madde metninden çıkartılmıştır²¹⁴.

03.10.2001 tarihinde kabul edilen 4709 sayılı Yasa ile ülkemizde ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin önemli bir adım atılarak Anayasamızın suç ve cezalara ilişkin esasları belirleyen 38. maddesine "Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez." hükmü eklenmiştir²¹⁵. Bu düzenlemeyle birlikte yukarıda değinilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine eklenen 6 nolu Protokolün 2. maddesine kısmen uyum sağlanmıştır²¹⁶. Anayasada yapılan bu değişikliğe uyum sağlamak amacıyla 03.08.2002 tarihinde kabul edilen 4771 sayılı Kanununun 1. maddesiyle savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde

²⁰⁹ Türkiye'de Ölüm Cezasının Kaldırılması Süreci ve Avrupa Birliği'nin Sürece Katkısı, (27.11.2013).

²¹⁰ Feyzioğlu, Ölüm Cezası Üzerine, s. 15.

²¹¹ 12.10.2005 tarihli, 25694 sayılı Resmi Gazete.

²¹² Gürsel Yalvaç, *Ceza ve Yargılama Hukuku Yasaları-T.C. Anayasası, TCK, CMK, CGTİK ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009, s. 6.

²¹³ Feyzioğlu, Ölüm Cezası Üzerine, s. 19.

²¹⁴ Reçber, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 207.

²¹⁵ Yılmaz Aliefendioğlu, "2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 2002, s. 168; Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 5.

²¹⁶ İsmet Giritli, "2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklere Yansımaları", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 2002, s. 95.

işlenmiş suçlar için öngörülen idam cezaları hariç olmak üzere, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile 6831 sayılı Orman Kanununda yer alan idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmüştür²¹⁷. Bu Kanun ile ölüm cezasını düzenleyen suçların sayısı azaltılmış ise de ölüm cezasını düzenleyen bazı maddeler yürürlükte kalmış olup, örneğin 765 sayılı TCK'nın 126.²¹⁸ ve 129.²¹⁹ maddelerinde bulunan ölüm cezalarında bir değişikliğe gidilmemiştir²²⁰. Üçüncü uyum paketi çerçevesinde kabul edilen ve 09.08.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4771 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler sonucunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6 nolu protokolüne uygun olarak Türk mevzuatından savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında idam cezası kaldırılmış, bu suretle Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan beklenti karşılanmıştır²²¹.

07.05.2004 tarihinde kabul edilen 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun ile ölüm cezaları ve bu cezaya dair ibareler Anayasadan tamamen çıkartılmıştır²²². Bu Kanun ile Anayasanın 38. maddesinin 9. fıkrasında yer alan "Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez." hükmü madde metninden çıkartılmıştır²²³. Sözü edilen bu Kanuna ilişkin Yasa teklifinin genel gerekçesinde, Anayasada bu değişikliklerin yapılmasının nedeni, yaşam hakkının demokratik toplumun temel değeri olduğunu ve ölüm cezasının kaldırılmasının bu hakkın korunması ve tüm insanların doğuştan gelen onurunun bütünüyle tanınması için zorunlu olduğunu vurgulayan ve Türkiye tarafından da imzalanan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi'ne Ek 13 nolu Protokol gereğince ölüm cezasının kaldırılmış olması ve temel hak ve hürriyetlerin evrensel düzeyde

---

²¹⁷ Enver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş, *Avrupa Birliği Temel Mevzuatı*, Ankara: Asil Yayınları, 2005, s. 654.

²¹⁸ 765 sayılı TCK'nın 126. maddesinde yabancı devlet kuvvetlerine kumanda etmek veya bunları sevk ve idare etmek suçunun cezalandırılması öngörülmektedir.

²¹⁹ 765 sayılı TCK'nın 129. maddesinde savaş zamanında Türkiye Devleti zararına düşmanın askeri hareketlerini kolaylaştırmak veya Türkiye Devletinin askeri hareketlerine zarar vermek amacıyla yabancı ile anlaşmak fiilinin cezalandırılması öngörülmektedir.

²²⁰ Feyzioğlu, *Ölüm Cezası Üzerine*, s. 31.

²²¹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, Ankara: M&B Tanıtım Hizmetleri Yayınları, 2007, s. 59.

²²² Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği'ne Aday Ülke Olarak Türkiye'de AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı*, Ankara, 2008, s. 9.

²²³ Reçber, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s. 207.

kabul edilmiş standartlar ve Avrupa Birliği kriterleri seviyesine çıkarılması amacıyla kanunlarımızda düzenleme yapılması ihtiyacı olarak belirtilmiştir²²⁴.

Ölüm cezalarına ilişkin düzenlemelerin tamamen kaldırılmasına yönelik Anayasamızda yapılan bu değişikliğe paralel olarak 14.07.2004 tarihinde kabul edilen 5218 sayılı Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile birçok Yasada değişiklik yapılarak ölüm cezası bütünüyle kaldırılmış ve müebbet hapis cezasına dönüştürülmüştür²²⁵.

Bütün bu düzenlemelerin yanı sıra İnsan Hakları Evrensel Beyanname si ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki düzenlemelere paralel olarak bireyin sahip bulunduğu hukuki değerlerinin, hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını amaçlayan bir Ceza Kanunu hazırlanmış olup, 26.09.2004 tarihinde kabul edilen ve 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı bu Kanunda ölüm cezasına yer verilmemiştir²²⁶.

Ölüm cezasına ilişkin düzenlemeler mevzuatımızdan çıkartılmadan önce infazına ilişkin uygulamaya bakıldığında, Anayasanın 87. maddesine göre kesinleşmiş bir idam cezasının yerine getirilmesine karar verme yetkisi TBMM'ye ait ise de, 1984 yılından sonra TBMM, yaşam hakkının özüne dokunulmaması yönünde bir uygulama benimsemiş olup, ölüm cezasının infazı fiilen yapılmamıştır²²⁷.

İnsanın doğuştan sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerden olan yaşam hakkının ihlali niteliğinde olan ve şiddet içeren idam cezasının mevzuatımızdan çıkartılması hiç kuşkusuz Ülkemiz açısından insan hakları alanında sağlanan önemli bir ilerlemedir. Bunun yanı sıra, Türkiye için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında idam cezasının kaldırılması gerektiği sürekli olarak tekrarlanmış olup bu yönde yapılan düzenlemeler sonucunda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde de önemli bir aşama kaydedilmiştir. Ancak halen 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununda ölüm cezasını gerektiren düzenlemeler bulunmakta olup, Ülkemiz tarafından da imzalanan savaş ve barış zamanı ayrımı yapmaksızın tüm suçlar yönünden idam cezasının kaldırılmasını öngören Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine

---

²²⁴ Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 356.

²²⁵ Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği'ne Aday Ülke*, s. 9.

²²⁶ Haydar Erol, *Gerekçeli, Açıklamalı ve İçtihatlı Yeni Türk Ceza Kanunu*, Ankara: Yayın Matbaacılık, 2005, s. 258.

²²⁷ Murat Yetkin, *Avrupa Birliği Bekleme Odasında Türkiye*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 424.

ek 13 Nolu Protokol gereğince bu yönde gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

2.1.2 İfade Hürriyetine İlişkin Düzenlemeler

Tezin bu bölümünde ifade hürriyetinin tanımı, bazı uluslararası belgelerde ve Türk mevzuatındaki düzenlemeleri üzerinde durulacak olup, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ifade özgürlüğüne ilişkin verilen kararlara değinilecektir.

2.1.2.1 İfade Hürriyeti Tanımı

İfade özgürlüğü, “bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması”²²⁸ olarak tanımlanabileceği gibi, “soyut, kişinin kendi zihninde olan ve o istemedikçe kimse tarafından bilinmeyecek olan düşüncesinin başkaları tarafından bilinir hale gelmesini sağlayan düşünceyi kelimelere dökebilme serbestisi”²²⁹ şeklinde de ifade edilebilir.

İfade özgürlüğü, özgür bir birey olmanın ve özgür bir topluma sahip bulunmanın en önemli öğelerinden biri olup, baskıcı rejimlere göre demokratik ülkelerde daha çok ifade özgürlüğü vardır²³⁰. Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü, yöneticilerin veya kamu makamlarının hoşuna gidecek şeyleri söyleme hakkı değil, her türlü düşünceyi serbestçe açıklama özgürlüğüdür. Ancak fikirlerin serbestçe açıklandığı ve tartışıldığı bir toplumda, bireyler kendi fikirlerinin ve düşüncelerinin doğruluğunu test edebilir ve ancak bu şekilde toplumun bireyleri ortak paydalar ve ortak doğrular çevresinde birleşerek demokratik bir toplumu oluşturabilirler²³¹.

Sözleşme sisteminde ifade hürriyetine bakıldığında genel olarak demokratik toplumun zorunlu dayanaklarından biri ve kişilerinin kendilerini geliştirmelerinin önde gelen bir şartı olarak değerlendirildiği, bir fikrin sadece dışa vurulma anıyla

---

²²⁸ Mustafa Erdoğan, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24, 2001, s. 8.

²²⁹ Mehmet Emin Akgül, “İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gereğiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61/1, 2012, s. 3.

²³⁰ Özcan Özbey, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62/1, 2013, s. 95.

²³¹ Fatih Birtek, “İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu’nun 301. Maddesinin Bu Kavram Işığında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 81/2, 2007, s. 612.

sınırlı görülmeyen o fikre ve bilgiye ulaşma fırsatı ve serbestisi ile birlikte düşünülen bir hürriyet konumunda olduğu görülmektedir²³².

2.1.2.2 İfade Hürriyetini Düzenleyen Bazı Uluslararası Belgeler

İfade hürriyeti, uluslararası insan hakları belgelerinde korunan birinci kuşak haklardandır. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde düşünce özgürlüğü, “Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışa vurumu en değerli insan haklarından bir tanesidir. Her bir yurttaş yasaların belirlediği durumlarda bu özgürlüklerin kötüye kullanımından sorumlu olmak şartı ile bu ifadelerini özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir.” şeklinde düzenlenmiştir²³³.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 19. maddesinde ise herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı olduğu, bu hakkın, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kıldığı belirtilmiştir.²³⁴.

İfade hürriyeti, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılan, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesinde, “Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü, bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğüne de içerir.” şeklinde düzenlenmiştir. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise, bu hakkın sadece hukuken öngörülen ve ‘başkalarının haklarına ve itibarına saygı’, ‘ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlaki koruma’ sebepleriyle sınırlandırmalara tabi tutulabileceği belirtilmiştir²³⁵.

İfade özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. ve 10. maddesi ile koruma altına alınmış olup “Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü” başlıklı 9.

²³² Metin Kayaçağlayan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Hürriyetinin Sınırlanması”, *Ankara Barosu Dergisi*, 65/2, 2007, s. 103.

²³³ <http://tr.wikipedia.org>, (25.12.2013).

²³⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, (25.12.2013).

²³⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, (25.12.2013).

maddede herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu düzenlenmiştir²³⁶.

İfade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir²³⁷.

Komisyon ve Mahkeme kararlarında hangi tür ifadelerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili olarak ifade teriminin türü ne olursa olsun sosyal, siyasi ve hukuki her türlü görüşün açıklanmasını kapsadığı belirtilmektedir²³⁸.

1972 yılında Helsinki'de yapılan konferans çalışmaları sonucunda hazırlanan Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla başlayan ve 1990'da imzalanan Paris Şartı ile yeni dünya düzeninin simgelerinden biri haline gelen AGİK sürecinde kabul edilen belgelerde de düşünce özgürlüğüne kapsamlı bir şekilde yer verilmiş olup, Paris Şartı'nda "İnsan Hakları, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü" başlığı altında anlatım özgürlüğünün, toplumdaki bütün gruplara hoşgörü gösterilmesinin ve her birey için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesi olarak demokrasi gösterilmiştir. AGİK çerçevesinde kabul edilen belgeler arasında düşünce özgürlüğünü bir hak olarak tanıyan ilk belge niteliğinde olan Kopenhag belgesinde herkesin iletişim hakkı da dahil olmak üzere ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu belirtilmiştir²³⁹.

²³⁶ Işıl Özkan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Düşüncüyü İfade Özgürlüğünün Sınırları ve Türkiye Kararları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3, 2001, s. 783.

²³⁷ Fatma Bahar Özkan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi (İfade Özgürlüğü) Çerçevesinde Güncel Yargıtay Kararları", *HUKAB Dergisi*, 5, 2013, s. 32.

²³⁸ Kayaçağlayan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında, s. 105.

²³⁹ Fazıl Hüsnü Erdem, "Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi", *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 1998, ss. 25-26.

2.1.2.3 T.C. Anayasası'nda İfade Hürriyeti

1982 Anayasası'nın 25. ve 26. maddelerinde ifade özgürlüğü düzenlemeleri yer almaktadır.

Anayasanın “Düşünce ve kanaat hürriyeti” başlıklı 25. maddesinde, “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.” düzenlemesi yer almaktadır²⁴⁰.

Anılan maddenin ikinci fıkrası ile düşünce özgürlüğünün insan zihninde kaldığı sürece mutlak bir özgürlük olarak korunacağı ortaya konulmuş olup, insanın iç dünyasına hapsedilmiş, dışa vurum fırsatına sahip olmayan soyut düşüncenin özgür bir düşünce olduğu düşünülemez²⁴¹.

Anayasanın “Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti” başlıklı 26. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir²⁴².

Anayasanın 26. maddesi bu şekilde genel olarak ifade özgürlüğünü tanımladıktan sonra ikinci fıkrasında AİHS'nin 10/2 maddesine paralel olarak ifade özgürlüğüne demokratik düzen çerçevesinde izin verilebilecek müdahaleler ve bu

²⁴⁰ Yalvaç, *Ceza ve Yargılama Hukuku Yasaları*, s. 11.

²⁴¹ Erdem, *Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi*, s. 29.

²⁴² Yalvaç, *Ceza ve Yargılama Hukuku Yasaları*, s. 11.

müdahalelerin gerekçeleri düzenlenmiştir²⁴³. Anayasadaki düşünce özgürlüğüne ilişkin bu düzenlemelerle düşüncenin içeriğinin yasalarla sınırlanabilmesi olanağı kabul edilmiştir²⁴⁴.

2.1.2.4 İfade Hürriyeti Kısıtlamaları

Düşünceyi açıklama özgürlüğü çoğu hak ve özgürlükler gibi mutlak bir özgürlük olmayıp bazı sınırlamalara tabidir²⁴⁵. Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğünün yasal olarak sınırlandırılabilmesi haller Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir²⁴⁶. Anılan fıkra ifade özgürlüğüne ilişkin izin verilebilir müdahaleleri düzenlemektedir. Demokratik toplumlarda düşünce özgürlüğü sınırlamalardan muaf değildir. Ancak yapılacak bu sınırlamaların da bir sınırı olduğu muhakkaktır²⁴⁷. Üye ülkelerin yaptığı sınırlamaların AİHS'nin 10. maddesine uygun olup olmadığı AİHM'nin bu konuda vereceği kararlar ortaya çıkmaktadır²⁴⁸. Mahkeme, ifade özgürlüğünün sınırsız olmadığını, Devletlerin AİHS'nin 10. maddesinde belirtilen meşru amaçlara dayanarak yasal yollarla yaptıkları sınırlamaların demokratik toplumda zorunlu olması durumunda ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesini kabul etmektedir²⁴⁹.

Milli hukukta öngörülen sınırlandırmaların Sözleşmenin 10. maddesine uygun olması için birlikte bulunması zorunlu olan üç koşulu taşıması gerekmekte olup, bu koşullar AİHM tarafından çok katı olarak yorumlanmaktadır²⁵⁰.

Bu koşullardan ilki, taraf devletin yapmış olduğu sınırlamanın yasa ile belirlenmiş olmasıdır. AİHM, sınırlamanın yasayla belirlenmiş olmasının yanı sıra hukuken öngörülmüş olmasını da aramaktadır²⁵¹. AİHM, yasa ile öngörülme hususunda Kayasu/Türkiye davasında AİHS'nin 10/2 maddesine uygun olarak bir "yasanın" yasa olarak nitelendirilebilmesi için vatandaşın davranışını ona göre düzenleyebileceği kadar kesinlik içermesi gerektiğini ve kişinin gerektiği takdirde aydınlatıcı görüş almak suretiyle, bu yasanın düzenlediği alanda belli bir eylem

²⁴³ Birtek, İfade Özgürlüğü, s. 613.

²⁴⁴ Erdem, Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi, s. 30.

²⁴⁵ Özkan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Düşünceyi İfade Özgürlüğünün Sınırları, s. 791.

²⁴⁶ Özkan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi, s. 33.

²⁴⁷ Özbey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında, s. 99.

²⁴⁸ Akgül, İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci, s. 24.

²⁴⁹ Zühtü Arslan, "Türkiye'de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü", *TBB Dergisi*, 71, 2007, s. 208.

²⁵⁰ Özkan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi, s. 33.

²⁵¹ Özbey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında, s. 103.

nedeniyle ortaya çıkacak sonuçları makul bir düzeyde öngörebilmesi gerektiğini hatırlatmış, bunların mutlak bir kesinlikte öngörülebilir olmalarının gerekmediğini, Kanunun açıklığı arzu edilir bir durum olmakla birlikte bazen aşırı bir katılığı da beraberinde getirebileceğini, oysaki hukukun durumunda meydana gelen değişikliklere adapte olabilmesi gerektiğini vurgulamıştır²⁵².

Bahsi geçen koşullardan ikincisi, sınırlamanın meşru bir amaca yönelik olmasıdır²⁵³. Bu amaçlar AİHS'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasında milli güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu emniyeti, kamu düzeninin sağlanması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın korunması, ahlak, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı gücünün, otorite ve tarafsızlığının sağlanması olarak sayılmıştır²⁵⁴.

Kamil Sürek, devletin bölünmezliğine karşı propaganda yapmak ve halk arasında düşmanlık ve nefreti teşvik etmek eylemleri ile suçlanması sonucunda mahkûmiyet kararı almış olup, bu kararın kesinleşmesini müteakip mahkûmiyetinin ve almış olduğu cezanın Sözleşmenin 10. maddesi kapsamında teminat altına alınan ifade özgürlüğüne ilişkin meşru olmayan bir müdahale teşkil ettiği gerekçesiyle AİHM'ye başvuruda bulunmuştur. AİHM, "Güneydoğu Türkiye'deki güvenlik durumunun hassasiyetini ve yetkililerin gereksiz şiddeti destekleyecek hareketlere karşı tetikte olma gereğini de dikkate alarak, başvuru sahibi aleyhinde alınan önlemlerin, başta ulusal güvenliğin ve ülke bütünlüğünün korunması ve asayişsizlik ve suçun önlenmesi olmak üzere, Hükümet tarafından belirlenen belli amaçların uzantısı olduğu kanaatine varmıştır. Bu durum özellikle bölücü faaliyetlerin şiddet kullanımına dayalı yöntemlere bağlı olduğu, dava konusu olayların cereyan ettiği tarihlerdeki Güneydoğu Türkiye'deki durum için geçerlidir." gerekçesiyle yapılan müdahalenin meşru amaç taşıdığını kabul etmiş ve neticede Sözleşmenin 10. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir²⁵⁵.

İfade özgürlüğünün yasal olarak sınırlandırılabilmesi için gereken üçüncü koşul, sınırlamanın demokratik bir toplumda gerekli olmasıdır²⁵⁶. AİHM içtihatlarına

---

²⁵² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 64119/00 ve 76292/01 başvuru numaralı Kayasu-Türkiye davası kararı.

²⁵³ Kayaçağlayan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında, s. 114.

²⁵⁴ Z. Hafizoğulları, "İfade Hürriyeti", *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 1996, s. 333.

²⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.1999 tarihli, 26682/95 başvuru numaralı Sürek/Türkiye davası kararı.

²⁵⁶ Özkan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi, s. 33.

göre 10. maddenin ikinci fıkrasında belirtilen gereklilik kavramı “acil bir sosyal ihtiyaç” anlamına gelmektedir²⁵⁷.

AİHM, Zana davasında acil bir sosyal ihtiyaç ve meşru amaçla orantılılık kavramlarını değerlendirmiştir. Diyarbakır eski belediye başkanı olan Mehdi Zana yaptığı bir röportajda yapmış olduğu "... PKK'nin ulusal kurtuluş hareketini destekliyorum. Katliamlardan yana değiliz, yanlış şeyler her yerde olur. Kadın ve çocukları yanlışlıkla öldürüyorlar..." şeklindeki beyanı nedeniyle halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek suçundan yargılanmış ve mahkum edilmiştir. Zana'nın ifade hürriyetinin ihlal edildiğinden bahisle AİHM'ye yapmış olduğu başvuru sonucunda Mahkeme, Zana'nın mahkûmiyetinin ve cezasının "zorlayıcı bir toplumsal gereksinim"e yanıt verip vermediğini ve bunların "izlenen meşru amaçlarla orantılı" olup olmadığını değerlendirmiş, başvuruçunun beyanatındaki sözcüklerin çelişkili olması, röportajın yapıldığı tarihte gerginliğin dorukta olduğu Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde PKK'nın sivillere yönelik kanlı saldırılarıyla aynı zamana denk düşmesi, röportajın büyük bir ulusal günlük gazetede yayınlanması nedeniyle ve başvuruçunun kimliği de gözönüne alındığında bu bölgedeki patlamaya hazır havayı daha da ağırlaştıracağı düşünülmesi nedenleriyle başvuruçuya verilen cezanın "zorlayıcı bir toplumsal gereksinime" yanıt verdiğinin kabul edilmesinin uygun olduğu ve ulusal makamların ileri sürdüğü nedenlerin "uygun ve yeterli" olduğu, incelenen müdahalenin izlenen meşru amaçlarla orantılı olduğu sonucuna varmış ve somut olayda 10. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir²⁵⁸.

AİHM, kararlarında ifade özgürlüğüne getirilen istisnaların dar yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir²⁵⁹. Nitekim AİHM, Kayasu davasında ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun temelini oluşturan ana unsurlardan biri olarak demokratik toplumun ilerlemesi ve bireyin gelişmesi için vazgeçilmez şartlardan birini teşkil ettiğini, 10. maddenin 2. paragrafı saklı tutulmak üzere, ifade özgürlüğünün sadece toplum tarafından genel kabul gören veya zararsız veya ilgi çekmeyen "bilgi" ve "fikirler" için değil, toplumun duygularını inciten, şok eden veya huzursuz kılan fikir ve bilgiler için de geçerli olduğunu, bu durumun çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin bir gereği olduğunu, bunların yokluğu halinde "demokratik bir

²⁵⁷ Özbey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında, s. 107.

²⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 25.11.1997 tarihli, 69/1996/688/880 başvuru numaralı Zana/Türkiye davası kararı.

²⁵⁹ Özbey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında, s. 106.

toplum"dan söz etmenin mümkün olmadığını, 10. maddede güvence altına alınan bu hakkın, bazı istisnalara tabi olmakla birlikte bu istisnaların dar yorumlanması ve bu hakkın ikna edici gerekçelerle sınırlandırılmasının gerektiğini vurgulamıştır²⁶⁰.

2.1.2.5 “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama” Suçunun İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesinde düzenlenen Türk milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama suçu, ilk olarak 01.03.1926 tarihli, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun “Devlet Kuvvetleri Aleyhinde Cürümler” faslı içinde 159. maddede hüküm altına alınmıştır²⁶¹.

2 Mayıs 1961 tarihinden 2002 yılına kadar hiçbir değişiklik geçirilmeden uygulanan 765 sayılı TCK’nın 159. maddesi şu şekildedir:

Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler bir seneden altı seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Birinci fıkrada beyan olunan cürümlerin irtikâbında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vukubulmuş addolunur.

Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.

Türklüğü tahkir yabancı memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır²⁶².

765 sayılı TCK’nın 160. maddesine göre bu suçun kovuşturulması Adalet Bakanlığı’nın iznine tabi kılınmıştır²⁶³.

Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde birinci uyum paketi kapsamında 06.02.2002 tarihinde kabul edilen 4744 sayılı Kanun ile TCK’nın 159. maddesinde değişiklik yapılmış olup, ceza miktarında “altı aydan üç seneye kadar” olarak

²⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 64119/00 ve 76292/01 başvuru numaralı Kayasu-Türkiye davası kararı.

²⁶¹ Osman Yaşar, Hasan Tahsin Gökcan ve Mustafa Artuç, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, C VI, Ankara: Adalet Yayınları, 2010, s. 8316.

²⁶² Levent Korkut, “İfade Özgürlüğü Çerçevesinde TCK’nın 301. Maddesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 65/1, 2007, ss. 28-29.

²⁶³ Mehmet Emin Artuk, “Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu (5237 sayılı TCK m.301)”, *TBB Dergisi*, 70, 2007, ss. 217-218.

indirime gidilmiş, para cezası kaldırılmış, bu hali ile maddede öngörülen suç ağır ceza gerektiren bir suç olmaktan çıkarılmıştır²⁶⁴.

03.08.2002 tarihinde kabul edilen 4771 sayılı Kanun ile TCK'nın 159. maddesine "Birinci fıkrada sayılan organları veya kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez." fıkrası eklenmiştir²⁶⁵. Bu hüküm, hukuki niteliği yönünden bir hukuka uygunluk nedeni olup fail maddede öngörülen yollarla tahkir ve tezyif kastı olmaksızın düşüncesini açıkladığında fiil suç teşkil etmeyecek ve fail cezalandırılmayacaktır²⁶⁶.

Uyum sürecinde yedinci uyum paketi çerçevesinde 30.07.2003 tarihinde kabul edilen 4963 sayılı Kanun ile TCK'nın 159. maddesinin birinci fıkrasındaki suç için öngörülen asgari ceza miktarı bir seneden altı aya indirilmiş ve son fıkrası "Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez." şeklinde değiştirilmiştir²⁶⁷.

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesinde, ceza miktarında indirime gidilmesi, para cezasının kaldırılması, eleştirme amaçlı düşünce açıklamalarının cezayı gerektirmemesi şeklinde yapılan değişiklikler birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Birliğine uyum sürecinde düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamının genişletildiği sonucuna varmak mümkündür²⁶⁸.

İfade özgürlüğüne ilişkin yapılan bu değişiklikler, 2004 Yılı İlerleme Raporuna şu şekilde yansımıştır:

İfade özgürlüğüne ilişkin artık şiddet içermeyen fikir açıklamaları suç olmaktan çıkarılmıştır. Terörle Mücadele Kanunu'nda, Eski Ceza Kanunu'nda ve Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle şiddet içermeyen ifadelerin cezalandırılmaması sağlanmıştır. Bununla beraber pek çok davada hala şiddet içermeyen ifadelerin takip edilip cezalandırıldığı gözlemlenmektedir. Ceza Kanunu'nun 159 ve 312. maddelerinde yapılan değişikliklerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarıyla örtüşmediği görülmüştür. Devleti eleştirir nitelikteki ifadelerin suç teşkil edebilmesi için şiddeti, silahlı çatışmayı teşvik eder nitelikte olması aranmalıdır. Yeni Ceza Kanunu'nun etkilerinin

²⁶⁴ Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 12.

²⁶⁵ Korkut, *İfade Özgürlüğü Çerçevesinde*, s. 29.

²⁶⁶ Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 23.

²⁶⁷ Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği'ne Aday Ülke*, s. 8; madde metni için: 07.08.2003 tarih, 25192 sayılı Resmi Gazete.

²⁶⁸ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, s. 49.

*değerlendirilmesi için uygulamanın yakından takip edilmesi gerekmektedir*²⁶⁹.

01 Haziran 2005 tarihinde yeni Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş olup, “Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu” 301. maddenin ilk halinde şu şekilde düzenlenmiştir²⁷⁰:

Madde 301-(1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, Devletin yargı organlarını, askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Türklüğü aşağılamanın yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte bir oranında arttırılır.

(4) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.

Bahsi geçen maddede düzenlenen “Türklük” teriminin belirsizliği nedeniyle madde içeriği eleştirilere konu olmuştur²⁷¹. Anayasanın 66. maddesinde “Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” denilmek suretiyle Türk kavramı tanımlanmıştır. Ancak Türklük kavramı, Türk kavramına göre daha soyut ve daha öznel bir nitelik taşımaktadır²⁷².

Madde gerekçesinde, Türklük teriminden dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar Türklere has müşterek kültürün ortaya çıkardığı ortak varlığın anlaşılacağı belirtilmiştir²⁷³. Yargıtay Ceza Genel Kurulu da; Türklük kavramının devletin insan unsuruyla ilgili olup, bu kavramla Türk Milletinin kastedildiğini, Türklükten maksadın, "Türk milletini oluşturan insani, dini, tarihi değerleri ile milli dil, milli duygular ve milli geleneklerden oluşan milli, manevi değerler bütünü" olduğunu vurgulayarak Türklük kavramının aslında Türk milleti anlamında olduğunu içtihat etmiştir²⁷⁴.

765 sayılı TCK’nın 159. maddesinde suçun kovuşturulması için öngörülen Adalet Bakanlığı’nın izni şartı, 5237 sayılı TCK’nın 301. maddesinde düzenlenmemiştir. Bu husus, ifadelerin suç olup olmadığının değerlendirilmesi noktasında her bir bireyin ve birey olması nedeniyle de yargılama faaliyetinde

²⁶⁹ Aslıhan Özemer, “2004 Yılı İlerleme Raporunda Demokrasinin Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Yargı”, *TBB Dergisi*, 55, 2004, s. 272.

²⁷⁰ Mustafa Albayrak, Notlu-Atıflı-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu (Öz Kitap), Ankara: Adalet Yayınevi, 2008, s. 434.

²⁷¹ Korkut, İfade Özgürlüğü Çerçevesinde, s. 29.

²⁷² Birtek, İfade Özgürlüğü, s. 617.

²⁷³ Artuk, Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama Suçu, s. 226.

²⁷⁴ Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 11.07.2006 tarihli, 2006/9-169 esas, 2006/184 karar sayılı kararı.

bulunanların yorumlarının farklı olması, bu farklılıkların da dava açılmasına ve mahkûmiyetlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermesi ihtimali gereğince eleştirilere maruz kalmıştır²⁷⁵.

Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan 2006 ve 2007 İlerleme Raporlarında ve Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen 24.10.2007 tarihli AB-Türkiye İlişkilerine Dair Tavsiye Kararı'nda şiddet içermeyen görüşlerin ifadesi hususunda açılan bazı kovuşturmalar ve mahkeme kararlarının ciddi endişe kaynağı olduğu, Türkiye'de birçok kişinin 301. maddeden yargılanmasının üzüntü verici olduğu, 301. maddenin Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır²⁷⁶. Anılan belgelerde sözü edilen bu hususlar, TCK'nın 301. maddesinde değişikliğe gidilmesini gerektirmiştir.

5237 sayılı TCK'nın 301. maddesi, 08.05.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5759 sayılı Kanun ile köklü bir değişikliğe uğramış olup halen yürürlükte olan bu son değişiklikle birlikte madde şu şekli almıştır:

Madde 301-(1) Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve Devletin yargı organlarını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Devletin askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

(3) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.

(4) Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır²⁷⁷.

AİHM nezdindeki dava sayısını azaltmak, uluslararası toplumda ülkenin itibarını arttırmak, 301. maddenin kamuoyunu meşgul etmesini önlemek gibi amaçlarla yapılan bu değişiklik sonucunda suçun işlendiği yerin yabancı ülke olması ağırlaştırıcı sebep olmaktan çıkartılmış, suça öngörülen ceza tüm değerler açısından "altı aydan iki yıla kadar" olarak düzenlenmiş, soruşturma izni sistemi yeniden getirilmiştir²⁷⁸.

²⁷⁵ Birtek, İfade Özgürlüğü, s. 625.

²⁷⁶ Havvana Yapıcı, "Avrupa Ceza Kanunlarında Yer Alan Devletin Kurum, Orga, Değer ve Sembollerine Karşı Suçlar Bağlamında Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi", *Yasama Dergisi*, 7, 2007, ss. 43-44.

²⁷⁷ 08.05.2008 tarihli, 26870 sayılı Resmi Gazete.

²⁷⁸ Süleyman Özar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin A. Taner Akçam V. Türkiye Kararı Işığında Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesini Yeniden Düşünmek", *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 2012, s. 438.

Anılan değişiklik ile eleştiri konusu olan ‐Türklük‐ kelimesi ‐Türk Milleti‐ olarak değiştirilmiş ise de; AİHM, ‐Türklük‐ teriminin ‐Türk Milleti‐ olarak değiştirilmesine rağmen, bu kavramların Yargıtay tarafından aynı şekilde algılandığı için kavramların yorumlanmasında çok fazla fark ya da değişiklik olmadığını, yasama organının ‐Türklük‐ teriminin anlamına açıklık getirmek amacıyla hükümdede yapmış olduğu kelime değişikliğinin, kayda değer bir değişiklik olmayıp ifade özgürlüğü hakkının korunmasının genişletilmesine dair bir katkı sağlamadığını, Ceza Kanunu'nun 301. maddesindeki terimlerin kapsamının, yargı tarafından da yorumlandığı gibi oldukça geniş ve belirsiz olduğunu, bu nedenle, bu hükmün ifade özgürlüğü hakkının kullanımına yönelik süregelen bir tehdit oluşturduğunu, diğer bir deyişle, hükmün lafzının, bireylerin davranışlarının sonuçlarını öngörme ya da davranışlarını düzenleme imkânı sağlamadığını belirtmiřtir²⁷⁹.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesinin ilk halinde izin sistemi öngörülmediğinden, izin sistemini getiren 5759 sayılı Kanunun yürürlük tarihine kadar izin alınmaksızın bu suç ile ilgili soruşturmalar yürütölmüştür. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda öngörölen izin yetkisi Adalet Bakanlığı'na tanınmış olup, bu düzenleme, yetki devrine açık bir düzenlemedir. Ancak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda 5759 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucu kabul edilen izin yetkisi ‐Adalet Bakanı‐na tanınmış olup yetki devri mümkün olmaksızın izin yetkisinin ölke yararını takdir edecek belli bir kişi tarafından kullanılması nedeniyle olumlu bir gelişmedir²⁸⁰. Yapılan bu değişiklik ile yargının bu alandaki iş yükü azalmış olup dava konusu edilen suçlarda ciddi bir düşüş görölmüřtür²⁸¹.

2008 yılına ilişkin Türkiye İlerleme Raporu'nda, ifade özgürlüğüne dair tedbirleri güçlendirmek amacıyla TCK'nın 301. maddesinde değişiklik yapılarak cezanın üst sınırının düşürölmesi, yabancı bir ölkede küçük düşürücü ifadelerin kullanılması durumunda daha yüksek ceza verilmesi uygulamasının kaldırılması, TCK'nın 301. maddesinde düzenlenen suç yönünden adli soruşturma başlatılması için Adalet Bakanı'ndan izin alınması koşulunun getirilmesi, ifade özgürlüğünü

---

²⁷⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 25.10.2011 tarihli, 27520/07 başvuru numaralı Akçam/Türkiye davası kararı.

²⁸⁰ Erdin Bayram, ‐Türk Ceza Kanununun 301 ve Avukatlık Kanununun 58'inci Maddeleri Muvacehesinde Adalet Bakanlığının/Bakanının Soruşturma İzni Yetkisinin Niteliği‐, *TBB Dergisi*, 106, 2013, ss. 399-402.

²⁸¹ Muhammed Taha Büyöktavşan, ‐İnsan Haklarının Korunması Açısından 1982 Anayasasının Öngördüğü Düzenlemeler‐, *Akademik Teklif Hukuk ve İdari Bilimler Dergisi*, 1/1, 2013, s. 99.

güçlendirecek tedbirler alınması yolunda yapılan ilerlemeler olarak tespit edilmiştir²⁸².

Yapılan tüm bu değişiklikler ve düzenlemeler, Türkiye'nin ifade özgürlüğünü Avrupa Birliği müktesabatına uygun hale getirme hususuna önem verdiğini göstermektedir.

2.1.2.6 “Suçu ve Suçluyu Övme” Suçunun İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 215. maddesinde düzenlenen suç ve suçluyu övme suçu 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda şu şekilde kaleme alınmıştır:

Madde 312- Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar 311 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir katı oranında artırılır.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde birinci uyum paketi kapsamında 06.02.2002 tarihinde kabul edilen 4744 sayılı Kanun²⁸³ ile TCK'nın 312. maddesinde yapılan değişiklik sonrasında metin şu şekli almıştır:

Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar 311 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen araçlar veya şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir katı oranında artırılır.

²⁸² Türkiye 2008 İlerleme Raporu, ss. 11-16.

²⁸³ Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 12.

Yapılan değişiklik ile birinci fıkrada suçun esasına ilişkin bir değişiklik yapılmamış olup, yalnızca bazı sözcükler sadeleştirilerek daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır²⁸⁴. Ayrıca birinci ve ikinci fıkrada belirtilen suçların gerçekleşmesi halinde söz konusu olan para cezaları madde metninden çıkartılmıştır.

Değişiklikten önce 312. madde metninde suçun basit şekli “halkı, sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek” olarak düzenlenmiş ve bu suçun “umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapılması” ağırlaştırıcı sebep olarak öngörölmüşü. Değişiklikten sonra, tahrikin “kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde” yapılması ağırlaştırıcı sebep olmaktan çıkarılmış ve suçun unsuru halini almıştır²⁸⁵. Sonuç olarak, kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapılmış olmayan tahrikler suç oluşturmayacaktır²⁸⁶. Yapılan düzenleme sonucunda ifade ve düşünce özgürlüğünün kapsamının genişletildiği sonucuna varmak mümkündür.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında ifade özgürlüğünün kapsamı açısından “şiddeti doğrudan tahrik veya teşvik etmemesi” başlıca kriter olarak kabul edilmekte olup, bu kriter doğrudan madde değişikliğine yansımamış ise de getirilen “kamu düzenini bozma tehlikesi” ibaresi ile bu yönde bir adım atılmış ve ifade özgürlüğünün sonuçlarını öne çıkaran bir düzenleme yapılmıştır²⁸⁷.

01 Haziran 2005 tarihinde yeni Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş olup, “Suçu ve Suçluyu Övme suçu” 215. maddenin ilk halinde şu şekilde düzenlenmiştir²⁸⁸:

“Madde 215-(1) İşlenmiş olan bir suçu veya işlemiş olduğu suçtan dolayı bir kişiyi alenen öven kimse, iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Bu madde 765 sayılı TCK’nın 312. maddesinin karşılığı olarak düzenlenmiş ise de bu düzenlemeler arasında bazı farklar bulunmaktadır. 765 sayılı TCK’nın 312/1 maddesinde “işlemiş olduğu bir suçtan dolayı bir kişiyi övme” fiili suç olarak düzenlenmemiş iken 5237 sayılı TCK’nın 215. maddesinde bu fiil suç olarak

---

²⁸⁴ Türkan Yalçın Sancar, “Türk Ceza Kanunu’nun 159. ve 312. Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Anlamı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52/1, 2003, s. 97.

²⁸⁵ Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 13.

²⁸⁶ Sancar, “Türk Ceza Kanunu’nun 159. ve 312. Maddeleri”, s. 97.

²⁸⁷ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, s. 50.

²⁸⁸ 12.10.2004 tarihli, 25611 sayılı Resmi Gazete.

düzenlenmiştir²⁸⁹. Madde gerekçesinde suç işlemiş olan kişinin övülmesi halinde aslında bu kişi aracılığıyla işlenmiş olan suçun övüldüğü belirtilmiştir²⁹⁰.

765 sayılı TCK'nın 312/1 maddesinde failin övdüğü ya da iyi gördüğünü söylediği fiilin işlenmiş bir cürüm mü işlenmemiş bir cürüm mü olduğu açıkça düzenlenmemiş iken yeni Türk Ceza Kanunu'nun 215. maddesi düzenlemesinde kişinin cezalandırılabilmesi için "işlenmiş olan bir cürümü övmesi" gerektiği açıkça öngörülmüştür²⁹¹.

5237 sayılı TCK'nın 215. maddesine, 30.04.2013 tarihinde yürürlüğe giren İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 6459 sayılı Kanunun 10. maddesi ile "bu nedenle kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde" ibaresi eklenmiş olup, halen yürürlükte olan bu son değişiklikle birlikte madde şu şekli almıştır²⁹²:

"Madde 215 - (1) İşlenmiş olan bir suçu veya işlemiş olduğu suçtan dolayı bir kişiyi alenen öven kimse, bu nedenle kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması hâlinde, iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2004 tarihli bir kararında²⁹³ 765 sayılı TCK'nın 312. maddesinde düzenlenen bu suçun özgürlükçü bir tanımını yaparak madde ile önlenilmeye çalışılan tehlikenin soyut değil somut tehlike olduğunu, ifadenin kamu düzeni için açık ve yakın tehlike oluşturması gerektiğini, bunun da ancak şiddete çağrı niteliğinde gerçekleşebileceğini vurgulamış²⁹⁴ olduğu da gözetilerek 6459 sayılı Kanun ile yapılan değişikliğin ifade özgürlüğünün kapsamını genişletir ve AİHM içtihatlarına uyum sağlar nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.2.7 "Halkı Askerlikten Soğutma" Suçunun İfade Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi

765 sayılı Türk Ceza Kanununda, halkı askerlik hizmetinden soğutmak yolunda neşriyatta veya telkinatta bulunanların yahut umumi bir içtimada veya nasın toplandığı yerlerde bu suretle nutuk irad edenlerin iki aydan iki seneye kadar hapis

²⁸⁹ Ersan Şen, "Suçu ve Suçluyu Övme (TCK m.215)", *Ceza Hukuku Dergisi*, 7, 2008, s. 102.

²⁹⁰ Yaşar, Gökcan ve Artuç, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, s. 6040.

²⁹¹ Yaşar, Gökcan ve Artuç, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, s. 6041.

²⁹² 30.04.2013 tarihli ve 28633 sayılı Resmi Gazete.

²⁹³ Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 23.11.2004 tarihli, 2004/8-130 esas, 2004/206 karar sayılı kararı.

²⁹⁴ Arslan, *Türkiye'de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü*, s. 219.

ve yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılacağı düzenlenmiştir (765 sayılı TCK m.155.).

Halkı askerlikten soğutma suçu, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanunu'nda ise; "Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir. Fiil, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarısı oranında arttırılır." şeklinde düzenlenmiştir (5237 sayılı TCK m.318.).

5237 sayılı TCK'nın 318. maddesi gerekçesinde, vatanın düşman güçlerine karşı korunması bakımından her Türk vatandaşının askerlik hizmetini severek ve isteyerek yerine getirmesinin şart olduğu, esasen askerlik hizmetine ilişkin duygunun vatandaşlığın zorunlu gereği olan vatana sadakat borcunun bir parçasını oluşturduğu, söz konusu duyguyu tahrip etmek veya zayıflatmak maksadıyla vatandaşları askerlik hizmetlerinden soğutma yolunda teşvik veya telkinlerde bulunmayı veya propagandayı suç haline getirmek suretiyle maddenin milli savunmayı koruma amacı güttüğü belirtilmiştir²⁹⁵.

5237 sayılı TCK'nın 318. maddesindeki yeni düzenlemeyle birlikte halkı askerlikten soğutma cezasının alt sınırı iki aydan altı aya çıkartılmıştır. 2004 yılına ilişkin Türkiye İlerleme raporunda, Eylül 2004'te kabul edilen yeni Ceza Yasası ile şiddet içermeyen görüşlerini açıklayan kişilerin mahkûm edilmesi için kullanılmış olan ceza maddelerinin kapsamının daraltıldığı, ancak halkı askerlikten soğutma suçu nedeniyle verilen cezanın arttırıldığı, yeni Ceza Yasasının genel olarak ifade özgürlüğü konusunda sınırlı ilerleme sağladığı belirtilmiştir²⁹⁶.

2008 yılına ilişkin Türkiye ilerleme raporunda, ifade hürriyetini kısıtlayan hükümlerin endişe kaynağı olmaya devam ettiği, örneğin vicdani ret hakkına ilişkin konuya yönelik yapılan açıklamaların Türk Ceza Kanunu'nun 318. maddesi (halkı askerlikten soğutmak) uyarınca yargı sürecine tabi tutulduğu hususu eleştirilmiştir²⁹⁷.

2009 yılına ilişkin Türkiye ilerleme raporunda ise, yasal çerçevenin halen ifade özgürlüğüne ilişkin yeterli güvenceyi sağlayamadığı, hakim ve savcıların ifade özgürlüğünü dar bir şekilde yorumladıkları, TCK'nın 318'inci maddesi (halkı askerlikten soğutma) uyarınca kovuşturmalar ve mahkumiyet kararlarının devam

²⁹⁵ Yaşar, Gökcan ve Artuç, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, s. 8654.

²⁹⁶ Türkiye 2004 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, s. 33, (06.05.2014).

²⁹⁷ 2008 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 15.

ettiği, bu hukuki belirsizliğin gazetecileri, yazarları, yayıncıları, siyasetçileri, akademisyenleri ve diğer meslek gruplarını soruşturma, kovuşturma, mahkûmiyet ve hapis tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı ve dolayısıyla oto sansüre neden olabildiği belirtilmiştir²⁹⁸.

2010 yılına ilişkin Türkiye ilerleme raporuna bakıldığında, ifade özgürlüğünün ihlaline ilişkin olarak Türkiye'den AİHM'ye hala çok sayıda başvuru yapıldığı belirtilerek, TCK'nın 318. maddesi uyarınca yapılan takibatların ve mahkûmiyet kararlarının sürdüğü hususunun eleştirildiği görülmüştür²⁹⁹.

2011 yılı Türkiye ilerleme raporu incelendiğinde, Türk ceza mevzuatının son derece sorunlu olmaya devam ettiğinin, ifade özgürlüğünün sınırlanmasında orantısız olarak kullanılmaya açık olduğunun, halkı askerlikten soğutma suçuna ilişkin 318. maddesi gibi birçok maddesinin gözden geçirilmesi gerektiğinin, ifade özgürlüğü kısıtlamalarının endişe yarattığının vurgulandığı anlaşılmıştır³⁰⁰.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yurdapan/Türkiye davasında, başvuranın özellikle vicdani retçi Osman Murat Ülke'nin basın açıklamasının ve onun zorunlu askerlik hizmetini yapmayı reddetmesinin sebeplerinin yer aldığı bir broşür dağıtmaktan mahkûm edilmiş olduğunu, sözkonusu broşürde kullanılan ifadelerin askerlik hizmetine hasmane çağrışımına yol açmış olmasına karşın bunların şiddeti, silahlı direnişi ya da ayaklanmayı teşvik etmediğini ve nefret söylemi olmadığını, rahatsızlığa neden olan broşürün İstanbul'da halka açık bir alanda dağıtıldığını, şekil ve içeriği itibariyle acil bir firara yol açmayı amaçlamadığını, bunların alınan tedbirin gerekliliğinin değerlendirilmesinde en önemli etkenler olduğunu belirterek başvuranın mahkûmiyet ve cezasının güdülen amaçlarla orantısız olduğuna ve bu nedenle “demokratik bir toplumda gerekli” olmadığına karar vermiştir³⁰¹.

AİHM içtihatları ve Avrupa Birliğine uyum süreci gözetilerek 5237 sayılı TCK'nın 318. maddesinde, “Askerlik hizmetini yapanları firara sevk edecek veya askerlik hizmetine katılacak olanları bu hizmeti yapmaktan vazgeçirecek şekilde teşvik veya telkinde bulunanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.”

²⁹⁸ 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 19.

²⁹⁹ 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, ss. 20-21.

³⁰⁰ 2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 26.

³⁰¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.01.2008 tarihli, 70335/01 başvuru numaralı Yurdapan/Türkiye davası kararı.

şeklinde değişiklik yapılmıştır (30.04.2013 tarihinde yürürlüğe giren 6459 sayılı Kanun m.13).

2013 yılına ilişkin Türkiye İlerleme Raporunda, vicdani ret konusunda dördüncü yargı reform paketinin Türk Ceza Kanunu'nun 318. maddesinin kapsamını askerlik hizmetini yapanları firara sevk etmeye telkin eden veya askerlik hizmetine katılacak olanları bu hizmeti yapmaktan vazgeçirmeye teşvik eden kişiler ile sınırlandırdığı, daha önce bu konuya ilişkin hükümlerin kişileri, askerlik hizmetlerini yerine getirmekten vazgeçirme etkisine sahip herhangi bir davranışı suç olarak kabul ettiği belirtilmiş olup yapılan değişiklik ilerleme raporuna olumlu olarak yansımıştır³⁰².

Son olarak, halkı askerlikten soğutma suçuna ilişkin yerel Mahkeme ve Yargıtay kararları irdelenmeye çalışılacaktır. Gazeteci Perihan Mağden'e Aktüel dergisinde 26.12.2005 tarihinde yayınladığı "Vicdani Red Bir İnsan Hakkıdır" başlıklı yazısı nedeniyle, "Halkı Askerlikten Soğutma" suçunu işlediği iddiasıyla dava açılmıştır. Mahkeme, Perihan Mağden'in açıklamalarını ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek beraat kararı vermiş olup yazarın, vicdani reddi bir insan hakkı olarak değerlendiren açıklamalarının ifade özgürlüğü kapsamında ele alınması yerindedir³⁰³.

Yargıtay 9. Ceza Dairesi, İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi üyesi olan sanığın olay tarihinde yaptığı konuşma bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 26. ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 10. maddelerinde öngörülen ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ile de desteklenen ifade hürriyetinin kullanılması kapsamında kaldığını, eylemin halkı askerlikten soğutma suçunu oluşturmadığını belirterek sanığın yüklenen suçtan beraati yerine mahkûmiyetine karar verilmesini kanuna aykırı bulmuştur³⁰⁴.

Tüm bu anlatılanlar ışığında, halkı askerlikten soğutma suçunun ifade hürriyetini kısıtlar nitelikte olduğu, ancak bu suça ilişkin düzenlemenin yer aldığı 5271 sayılı TCK'nın 318. maddesinde 6459 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile

---

³⁰² 2013 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 56.

³⁰³ Hande Seher Demir, "Vicdani Ret Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2011, ss. 253-254.

³⁰⁴ Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 22.02.2012 tarihli, 2010/9516 esas, 2012/2305 karar sayılı kararı.

halkı askerlikten soğutma suçuna sınırlama getirildiği ve bu düzenlemenin temel hak ve özgürlükler kapsamında olumlu bir ilerleme olduğu söylenilebilir.

2.1.2.8 Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlarda Dava ve Cezaların Ertelenmesine İlişkin Yapılan Düzenlemeler

Üçüncü Yargı Paketi olarak adlandırılan 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun 05.07.2012 tarihli ve 28344 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup yargı hizmetlerinin hızlandırılmasına yönelik yapılan düzenlemelerin devamı niteliğinde olan bu Kanun ile basın ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmıştır³⁰⁵.

6352 sayılı Kanuna göre, 31.12.2011 tarihine kadar, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenen suç, temel şekli ile sadece adli para cezasını veya üst sınırı 5 yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiriyorsa; soruşturma evresinde, kamu davasının açılmasının ertelenmesine, kovuşturma evresinde, kovuşturmanın ertelenmesine, kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmünün infazının ertelenmesine karar verilir (6352 sayılı Kanun geçici m.1).

Madde gerekçesinde; temel hak ve hürriyetlerden kabul edilen ifade ve basın özgürlüğünün, çoğulcu demokrasilerde vazgeçilmez ve devredilemez bir hak olarak kabul edildiği, ileri demokrasilerin “olmazsa olmaz şartı” olan ifade ve basın hürriyetinin, birçok hak ve hürriyetin temeli, kişisel ve toplumsal gelişmenin kaynağı olarak değerlendirildiği belirtilmiş; bu anlamda basın ve yayın özgürlüğü önündeki engeller kaldırılarak ve güvenceler sağlanarak, haber ve düşünceyi özgür kılmanın hedeflendiği, bu nedenle, basın yayın yoluyla işlenen suçlara ilişkin dava ve cezaların infazının ertelenmesi ilişkin bazı düzenlemeler yapılmasının toplumsal barışın sağlanması ve sürdürülmesi bakımından büyük bir önem taşıdığı ifade edilmiştir.

6352 sayılı Kanunla getirilen bu düzenleme, Türkiye için hazırlanan 2012 yılına ilişkin ilerleme raporuna olumlu olarak yansımıştır. Söz konusu raporda, 05 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 3. Yargı reformu paketi ile basın ve yayın

---

³⁰⁵ Zeki Yıldırım, “Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunu; Avrupa Birliği Uyum Sürecinde İfade ve Basın Özgürlüğü Alanında Yapılan Çalışmalar”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVI/1-2, 2012, s. 73.

yoluyla ya da sair düşünce açıklama yöntemleriyle işlenmiş suçlara ilişkin dava ve cezaların infazının ertelenmesi imkânı getirildiği, böylelikle ifade özgürlüğünün korunmasının daha da güçlendirildiği vurgulanmıştır³⁰⁶.

2.1.2.9 İfade Hürriyetine İlişkin AİHM Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açık ve net olarak şiddeti ve terörü destekleyen ifadeleri AİHS'nin 10. maddesi kapsamında değerlendirmemektedir³⁰⁷. Buna örnek olarak, tezin ifade hürriyeti kısıtlamaları başlığı altında bahsi geçen Sürek/Türkiye davasında Mahkeme, başvurucunun dergisinde yayınlanan makalede kaleme alınan "katliam", "zulüm" ve "cinayet" gibi göndermelerin yanı sıra, "Faşist Türk ordusu", "TC cinayet çetesi" ve "emperyalizmin kiralık katilleri" gibi etiketlerin kullanılması ile diğer tarafa kara bir leke vurulmasına ilişkin açık bir kasıt olduğunu kabul etmiş, söz konusu mektupların, temel duyguların çalkalandırılması ve halen ölümcül şiddet şeklinde kendini göstermiş olan bileşik önyargıların katılaştırılması ile kanlı bir intikama çağrı şeklinde değerlendirilebileceğini, mektupların içeriğinin iddia edilen zulümlerin sorumlusu olarak gösterilenlere karşı köklü ve mantık dışı bir nefret uyandırarak bölgede daha fazla şiddete sebebiyet verebilecek şekilde değerlendirildiğini belirterek derginin sahibi olarak başvurana uygulanmış olan cezanın bir "zorunlu sosyal" ihtiyacı karşılamak olarak kabul edilebileceğini ve başvurunun mahkûmiyeti için yetkililer tarafından verilen mahkûmiyetin "ilgili ve yeterli" olduğu sonucuna varmış ve somut olayda AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edilmediği yönünde karar vermiştir³⁰⁸.

AİHM, Ceylan/Türkiye³⁰⁹ ve Başkaya ve Okçuoğlu/Türkiye³¹⁰ davalarında şiddete başvurmayan, şiddeti övmeyen, silahlı direniş ya da ayaklanmaya teşvik etmeyen ifadelerin, ifade özgürlüğü kapsamında olduğunu; Polat/Türkiye³¹¹ ve Arslan/Türkiye³¹² davalarında ise düşmanca bir üslupla kaleme alınmış ifadelerin

³⁰⁶ 2012 yılı Türkiye ilerleme raporu, s. 30.

³⁰⁷ Arslan, Türkiye'de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 212.

³⁰⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.1999 tarihli, 26682/95 başvuru numaralı Sürek/Türkiye davası kararı.

³⁰⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.1999 tarihli, 23556/94 başvuru numaralı Ceylan/Türkiye davası kararı.

³¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.1999 tarihli, 23536/94, 24408/94 başvuru numaralı Başkaya ve Okçuoğlu/Türkiye davası kararı.

³¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.06.1999 tarihli, 23500/94 başvuru numaralı Polat/Türkiye davası kararı.

³¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.06.1999 tarihli, 23462/94 başvuru numaralı Arslan/Türkiye davası kararı.

halkı şiddete, silahlı direnişe ve ayaklanmaya teşvik etmediği sürece ifadelerin ulaştığı insan kitlesi nazara alınarak toplumun büyük kesimini etkileme imkânı olmadığından ulusal güvenlik ve kamu düzeni bakımından tehlike oluşturmayacağını vurgulanmıştır.

AİHM, şiddete teşvik niteliğinde de olsa edebi metinlerde ifade özgürlüğünün alanını geniş kabul etmektedir³¹³. Bu kapsamda Karataş/Türkiye davasında Mahkeme, başvuranın görüşlerini “devlet güvenliği”, “kamu düzeni” ve “toprak bütünlüğü” üzerindeki potansiyel etkilerini önemli ölçüde sınırlayacak şekilde kitle iletişim yolu yerine şiir yoluyla açıklayan bir birey olduğunu göz önünde bulundurarak şiirlerin bazı bölümlerinin ton açısından gayet agresif olmasına ve şiddet kullanmaya davet etmesine rağmen şiirlerin sanatsal olmalarının ve sınırlı bir etkiye sahip olmalarının bir ayaklanmaya davetten ziyade zor siyasi konum itibarıyla derin bir üzüntü ifadesini içerdiklerini belirtmiş ve AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir³¹⁴.

AİHM, ifadenin şiddete, teröre, ayaklanmaya teşvik edici mahiyette olmaması şartıyla siyasi aktörlere yönelik eleştirilerde sınırın ve hoşgörünün normal kişilere yönelik eleştirilere oranla daha geniş olduğunu kabul etmektedir³¹⁵. Örneğin, Birol/Türkiye³¹⁶ davasında, İlknur Birol isimli bir öğretmen, bağlı olduğu sendikanın mitingi esnasında “Eli kanlı faşistleri adalet bakanı yapıyorlar, eli kanlıları hükümetin başına getiriyorlar” şeklindeki söylemi nedeniyle yargılanarak 765 sayılı TCK'nın 159. maddesi kapsamında bakanlığın manevi şahsiyetine alenen tahkir ve tezyif suçu nedeniyle mahkûm olması sonucunda AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edildiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. AİHM, başvuranın yapmış olduğu nutukta sert ifadeler kullanarak o günkü Adalet Bakanı'nı eleştirmişse de, şiddete, silahlı mücadeleye veya ayaklanmaya bir teşvik bulunmadığını, sözlerin bir nefret nutku niteliğini taşımadığını, davada başvuranın mahkûmiyetinin amaçlanan hedeflerle orantılı olmadığını, bu nedenle "demokratik bir toplum için gerekli" olmadığını belirterek AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

---

³¹³ Arslan, Türkiye’de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 215.

³¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 08.07.1999 tarihli, 23168/94 başvuru numaralı Karataş/Türkiye davası kararı.

³¹⁵ Arslan, Türkiye’de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 217.

³¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 01.03.2005 tarihli, 44104/98 başvuru numaralı Karataş/Türkiye davası kararı.

AİHM kararlarında düşünce açıklamalarının nasıl değerlendirildiğine ilişkin Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2006/9-169 sayılı dosyasında karşı oy açıklamasında yer alan Prof. Dr. Sami Selçuk'un bilimsel görüşü aynen şu şekildedir³¹⁷:

AİHM, çoğulculuk, hoşgörü, görüş açıklığı, görüşleri açıklama öğelerini demokratik toplumun vazgeçilmez kurucu öğeleri olarak nitelendirmekte ve bütün dünya için minimum ölçütleri ortaya koymaktadır. Türkiye eğer demokrasiye geçmek istiyorsa, bu ölçütleri gözetmek ve uygulamaya geçirmek zorundadır.

AİHM, eleştirel görüşlerin sert (Ceylan/Türkiye, 8.7.1999) saldırgan (Şener/ Türkiye 18.7.2000), düşmanca (Polat/Türkiye 8.7.1999) kaleme alınabileceklerini; herkesçe hoşgörülen sıradan görüşlerin yanı sıra toplumu sarsan, rahatsız eden düşüncelerin de anlatım özgürlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğini, aslında düşünceyi açıklama özgürlüğünün bu tür görüşler için olduğunu, bu özgürlüğün yalnızca kişisel değil toplumsal bir hak ve öğrenme, başkalarını bilgilendirme özgürlüklerinin de kaynağı olduğundan ve yönetime katılmayı sağladığından çoğulcu demokrasinin temel ögesi bulunduğunu sürekli biçimde yineleyerek vurgulamıştır (Handyside/İngiltere, 7.12.1976, Sunday Times/İngiltere, 26.4.1979, Ligens/Avusturya, 8.7.1986, Oberschick/Avusturya, 23.5.1991, İncal/Türkiye, 9.6.1998, Türkiye Birleşik Komünist Partisi 30.1.1998, Thoma/Lüksemburg, 29.3.2001)

Kamuya mal olmuş kimselerin "yolsuzluklara bulaştıkları" (Dalban/Romanya, 28.9.1999) rüşvetçi oldukları (Thoma/Lüksemburg, 29.3.2001), bu arada bir bakan hakkında geçmişte faşist olduğu (Feldek/Slovakya, 12.7.2001) yolunda yayınlar yapılabileceğine Mahkemece karar verilmiştir.

Zorunlu askerlik hizmetini yapan kişinin komutanına gönderdiği hakaret içeren mektuptan dolayı orduya (silahlı kuvvetlere) hakaret suçundan hüküm giymesini düşünce özgürlüğünü ihlal olarak benimsenmiştir(Grigoriades/Yunanistan, 25.11.1997).

Profil Dergisinin basımcısı Peter Michael Ligens, "oportünizmin en aşağılığı ahlaksızlık, onursuzluk, vahşilik, siyasi ahlaktan yoksunluk" sözcüklerini kullanarak Avusturya Başbakanı Kreisky'yi aşağılamış ve Avusturya mahkemelerince hüküm giymişti. Yukarıdaki ilkelerden yola çıkan AİHM, düşünceyi açıklama özgürlüğünün demokrasinin temel taşı birey ve toplumun gelişmesi için zorunlu bulunduğunu, yalnızca sakıncasız görüşleri değil, inciltici, kaygı verici olan görüşleri ve haberleri de içerdiğini, çoğulculuk, hoşgörü, açık görüşlülüğün, dolayısıyla basın özgürlüğünün demokratik toplumun yüreği ve toplumun sadık bekçisi olduğunu vurgulayarak ihlal bulunduğuna karar vermiştir. (8.7.1986)

AİH Mahkemesi, düşünce özgürlüğünün demokratik toplumun temellerinden biri ve sıradan haber ve görüşlerden çok toplumları sarsıcı, kaygılandırıcı görüşler için olduğunu (tıpkısı Lehideux ve Isorni/Fransa, 23.9.1998, Nilsen ve Johnsen/Norveç) demokratik toplumun vazgeçemeyeceği değerlerden biri olan basın özgürlüğünün de

³¹⁷ Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 11.07.2006 tarihli, 2006/9-169 esas, 2006/184 karar sayılı kararı.

kışkırtma dahil abartılı dozda haber ve değerlendirmeler içerebileceğini (tıpkısı, Thorgeir Thorgeirson/İzlanda, 25.6.1992) faşist değerlendirmesinin bir değer yargısı olup kanıtlanamayacağını, bunu içeren bir değerlendirmenin ise yayımlanmasının düşünciyi açıklama özgürlüğüne aykırı olmadığını belirtmiştir (26.2.2002)

Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, şu noktaya sürekli vurgulamak gereğini duymuştur. Düşünciyi açıklama özgürlüğüyle ilgili sınırlamalar dar yorumlanmalıdır. (Castells/İspanya 23.4.1992, Berger,s.468-471; Thorgeir Thorgeirson/İzlanda, 25.6.1992, Pettiti-Becaux-Imbert, s. 68, 80, 81, 342, 402, 410, 411, 412, 415, 416, 540)

2.2 Türk Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Düzenlemeler

Türk Ceza Muhakemesi Kanununda Avrupa Birliğine uyum sürecinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları gözetilmek suretiyle bazı düzenlemeler yapılmış olup tezin bu kısmında bu düzenlemelerden tutuklama ve adli kontrol kurumlarında yapılan değişiklikler incelenmeye çalışılacaktır.

2.2.1 Tutuklama Tedbiri

Tez çalışmasının bu bölümünde tutuklama kavramı, niteliği, tutuklama tedbirinin uluslararası belgelerde yer alışı, tutuklama şartları ve bu tedbire ilişkin Avrupa Birliğine uyum sürecinde yapılan değişiklikler üzerinde durulacaktır.

2.2.1.1 Tutuklama Kavramının Tanımı ve Niteliği

Tutuklama kavramının pek çok tanımı yapılmıştır. Sözlük anlamı olarak tutuklama; “Yasada gösterilen koşullar gereğince ve yargıcın yazılı buyruğu ile sanığı tutukevine kapatıp geçici olarak özgürlüğünü kaldırma” olarak tanımlanmıştır³¹⁸.

Centel/Zafer’e göre, tutuklama, suçlu olduğu konusunda henüz kesin hüküm bulunmayan, ancak suç işlediği şüphesi kuvvetli olan kişinin özgürlüğünün hakim kararıyla geçici olarak kaldırılmasıdır³¹⁹. Toroslu/Feyzioğlu’na göre, tutuklama, henüz kesin bir kararla mahkûm olmadan, yargıç kararına dayanılarak şüpheli veya sanığın kişi özgürlüğünden mahrum edilmesidir³²⁰. Öztürk/Erdem’e göre tutuklama, şüpheli veya sanığın kişi hürriyetinin yargıdan önce, hakim kararı ile sınırlandırılarak tutukevi adı verilen yere konmasıdır³²¹. Hakeri/Ünver’e göre ise tutuklama, ceza

³¹⁸ <http://tdk.gov.tr>, (22.02.2014).

³¹⁹ Nur Centel ve Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 2008, s. 326.

³²⁰ Nevzat Toroslu ve Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2006, s. 212.

³²¹ Bahri Öztürk, Mustafa Ruhan Erdem, Özge Sırma ve F. Yasemin Saygılar, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2006, s. 359.

muhakemesindeki en ağır koruma tedbiri olarak, kesin bir hükümle mahkûm olmadan kişinin hürriyetinin kaldırılmasıdır³²².

Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2004/8-30 esas, 2004/49 sayılı kararında tutuklama kavramını, “Tutuklama, ceza yargılamasının güvenli yürütmesini ve amacına erişmesini sağlamaya yönelik ve yargılama hukuku açısından zorunlu hallerde hakim tarafından verilen karara dayanan bir önlemdir. Yargılamadaki amaca göre önleyici bir koruma önlemi olduğu kadar kişi özgürlüğünü kısıtlayan bir içerik de taşımaktadır.” şeklinde açıklamıştır.

Tutuklama, bir ceza olmayıp, delillerin karartılması ya da şüpheli veya sanığın kaçmasını önlemek üzere zorunlu nedenlerle uygulanabilen bir tedbir mahiyetindedir ve insancıl yaklaşım gereği bu zorunluluğun gerektiği ölçüde kullanılması gerekmektedir³²³. Ayrıca, tutuklama, geçici bir koruma tedbiri niteliğinde olup, bir cezanın infazı veya cezanın önceden çektirilmesi olarak görülmesi ve bu koruma tedbirinin kişilere kurallara bağlı olmaksızın uygulanması söz konusu olamaz³²⁴.

Tutuklama tedbiri, ceza muhakemesi hukukunda hedeflenen amaca yani maddi gerçeği bulma çabasına ulaşmada kullanılan bir araç olup delillerin toplanması, şüpheli veya sanığın kaçmasının engellenmesi ve kendisinin duruşmalarda hazır edilmesi durumunda bu amaca ulaşılmıştır³²⁵.

Tutuklama tedbirinin ölçülü, orantılı olması gerekmektedir. Orantılılık ilkesi, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran koruma tedbirlerinden öncelikle hafiften ağıra doğru giden sıralama içinde uygulama yapılmasını gerektirmektedir³²⁶. Örneğin, tutuklama kararı verilmesinden beklenen fayda adli kontrol kararı ile sağlanabiliyorsa adli kontrol kararı uygulaması yoluna gidilmeli, tutuklama tedbirine başvurulmamalıdır.

---

³²² Hakan Hakeri ve Yener Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007, s. 178.

³²³ M. Fatih Dikici, *Ceza Hukuku, Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007, s. 290.

³²⁴ Ersan Şen ve Bilgehan Özdemir, *Tutuklama- Uygulamada Şüpheli ve Sanık Haklarının Korunması*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2011, s. 95.

³²⁵ Z. Özen İnci, *Bir Koruma Tedbiri Olarak Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2008, s. 34.

³²⁶ Mehmet Reşat Koparan, “Bir Koruma Tedbiri Olarak Tutuklama”, *TBB Dergisi*, 65, 2006, s. 156.

2.2.1.2 Uluslararası Belgelerde Tutuklama

İnsanlık tarihine adını yazdırmış bir çok devrim niteliğindeki belgelerde keyfi tutuklamanın engellenmesini içeren düzenlemeler bulunmaktadır. İngiltere'nin ilk anayasa hukuku belgesi niteliği taşıyan 1215 tarihinde imzalanan Magna Carta Libertatum'un 39. maddesinde eşitlerinin yasal bir hükmü ya da bir ülke yasası bulunmaksızın bir hür kişinin tutuklanamayacağı ya da hapsedilemeyeceği düzenlenmiştir³²⁷.

1679 tarihli Habeas Corpus Act belgesinde kişilerin keyfi olarak, hakim kararı olmaksızın tutuklanmaları, hapsedilmeleri, öldürülmeleri, yargıç önüne çıkarılmadan uzun süre tutuklu kalmaları yasaklanmış, tutukluların bazı ağır suçlar dışında teminat ile salıverilmeleri ve yargılamanın tutuksuz devam etmesi, tutuklu durumlarda da davanın kısa sürede bitirilmesi ilkeleri getirilmiştir³²⁸.

1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde; yasanın belirlediği haller veya yasanın öngördüğü biçimin dışında başka bir yoldan hiç kimsenin tutuklanamayacağı düzenlenmiştir (m.7).

Koruma tedbirleri içerisinde en ağırı olan tutuklama, iktidarın keyfi uygulamalarını önlemek ve kişi özgürlüğünü güvence altına almak amacıyla uluslararası metinlerde de düzenlenmiştir³²⁹.

10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 9. maddesinde, hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanamayacağı, alıkonulamayacağı ve sürülemeyeceği ifade edilmiştir³³⁰.

1976 yılında yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde ise, hiç kimsenin keyfi olarak gözaltına alınamayacağı ve tutulamayacağı, cezai bir fiilden ötürü gözaltına alınan veya tutulan bir kimsenin derhal bir yargıca veya hukuken yargılama yetkisine sahip diğer bir görevli önüne çıkartılacağı ve bu kimsenin makul bir sürede yargılanma veya salıverilme hakkına sahip olduğu düzenlemesi yer almaktadır (m.9).

³²⁷ Centel ve Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 326.

³²⁸ Mustafa Tarık Şentuna, *Teori ve Uygulama Işığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Karşılaştırmalı Olarak 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Tutuklama ve Adli Kontrol*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007, s. 10.

³²⁹ Toroslu ve Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 212.

³³⁰ Şentuna, *Tutuklama ve Adli Kontrol*, s. 12.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinde, herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı olduğu, suç işlediği yönünde geçerli şüpheler olması üzerine, yetkili yasal makam önüne getirilmesi, suç işlemesini ya da işlendikten sonra kaçmasını önlemek üzere haklı nedenlerle zorunlu sayıldığında bir kimsenin yasal olarak tutuklanabileceği, tutuklanan herkese anladığı bir dil ile tutuklama nedeni ve aleyhindeki suçlamaların hemen bildirileceği, tutuklunun hemen bir yargıç ya da yargı gücünü kullanmaya yasa ile yetkili kılınmış görevliler önüne çıkarılacağı ve tutuklama kararına karşı itiraz etmeye hakkı bulunduğu, makul bir süre içinde yargılanma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılma ve kanun dışı tutuklama halinde tazminat hakları olduğu ifade edilmiştir³³¹.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 09.04.1965 tarihli tavsiye kararında, üye devletlere tutukluluk hakkındaki kanuni düzenlemelerle ilgili tavsiyelerde bulunmuş olup buna göre tutuklama, istisnai tedbir olarak kabul edilmeli, hiçbir zaman mecburi olmamalı ve asla cezalandırma gayesiyle bu tedbire başvurulmamalıdır³³².

2.2.1.3 Türk Mevzuatında Tutuklama

Tezin bu bölümünde tutuklama tedbirinin Türk mevzuatındaki yeri açıklanmak suretiyle irdelenecektir.

1982 Anayasası'nın 19. maddesinde tutuklama nedenleri ve usulü, tutuklanan kişilerin yargıç önüne çıkarılması ve haklarına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Bu hüküm ile kişi hürriyeti ve güvenliği güvence altına alınmıştır³³³. Bu maddeye göre;

Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir

³³¹ Behiye Eker Kazancı, "AİHS ve AİHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Tutuklama Koruma Tedbiri ile Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması", *TBB Dergisi*, 98, 2012, ss. 78-81.

³³² Nurullah Kunter, Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhuğlu; *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 2010, s. 922.

³³³ İnci, *Bir Koruma Tedbiri Olarak Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama*, s. 27.

kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir.(T.C. Anayasası m.19)

Tutuklama kurumu, halen yürürlükte olan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda ayrıntılı olarak düzenlenmiş olup, bu Kanunun 100. maddesine göre kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir. Bahsi geçen Kanunun 100-108 maddelerinde tutuklamanın şartları, usulü, tutuklulukta geçecek süre, tutuklama kararı vermeye yetkili merci gibi hususlar düzenlenmiş olup, tezin bir sonraki kısmında bu düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve Avrupa Birliği sürecinde bu düzenlemelerde yapılan değişiklikler üzerinde durulacaktır.

2.2.1.4 Tutuklama Şartları ve Yapılan Mevzuat Değişiklikleri

Tezin bu bölümünde maddi şartlar ve şekli şartlar olmak üzere tutuklamanın şartları anlatılacak ve bu konuda yapılan mevzuat değişiklikleri gerekçeleriyle birlikte irdelenecektir.

2.2.1.4.1 Maddi Şartlar

Tutuklama kararı verilebilmesi için kuvvetli suç şüphesi ve Yasada öngörülen tutuklama nedenlerinden birinin birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir³³⁴.

1412 sayılı Ceza Usulü Muhakemesi Kanunu'nun 104. maddesinde şüpheli yada sanığın tutuklanabilmesi için delil niteliğinde olmayıp delile yaklaşan bir kavram olan "suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunması" koşulu aranmaktaydı³³⁵. 01 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100. maddesinin ilk halinde tutuklama kararı verilebilmesi için "kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut olguların" bulunması gerekmektedir. Olgu kavramı eski CMUK'da düzenlenen belirti ibaresine göre daha somut bir anlam içermektedir³³⁶. Bu noktada yeni düzenleme, eskisine nazaran daha ileri, somut ve özgürlükçüdür. Yeni düzenleme keyfi tutuklamaların önlenmesi için bir güvence niteliğinde olup, buna göre olaylara ve somut olgulara dayanmayan bir değerlendirme tutuklama kararına dayanak olamaz. Ancak bu değişikliğe rağmen uygulamada kolaylıkla tutuklama kararları verildiği görülmüştür³³⁷.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinde, suç işlendiği konusunda yeterli şüphe olması tutuklama nedeni olarak belirlenmiştir³³⁸. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında tutuklama kararı verilebilmesi için gereken şüphe kavramını tanımlamıştır. Örneğin, Erdagöz/Türkiye davasında vermiş olduğu kararında AİHS'nin 5. maddesi kapsamında makul bir şüphenin mevcut olması için, şahsın suç işlemiş olabileceğine dair tarafsız bir şahsı tatmin edecek vakıa veya bilginin bulunması gerektiğini belirtmiştir³³⁹.

³³⁴ Centel ve Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 327.

³³⁵ Devrim Aydın, "Ceza Muhakemesi Usulü Hukuku Tutuklama", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3, 2001, s. 888.

³³⁶ Ali Karagülmez, "Tutuklama Nedenleri ve Tutuklama İsteminin Reddi Kararına İtiraz Konusunda 5271 sayılı CMK'nın İncelenmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 58, 2005, s. 121.

³³⁷ Öztürk, Erdem, Sırma ve Saygılar, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 366.

³³⁸ Şentuna, *Tutuklama ve Adli Kontrol*, s. 44.

³³⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 22.09.1997 tarihli, 127/945/74 başvuru numaralı Erdagöz/Türkiye davası kararı.

Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'ye ilişkin olarak hazırlanan ilerleme raporlarında tutuklu sayısındaki fazlalık eleştirisi konusu yapılmış, 2013 yılına ilişkin ilerleme raporunda ise 10 Haziran 2013 tarihi itibarıyla cezaevi nüfusunun yaklaşık beşte birini tutukluların oluşturduğu belirtilmiştir³⁴⁰.

AIHM kararları, AB ilerleme raporları, uluslararası sözleşmeler ve Anayasamızda yer alan temel ilkeler gözetilerek Ceza Muhakemesi Kanununda düzenlenen tutuklama tedbirine ilişkin bazı değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir. 06.03.2014 tarihli, 28933 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6526 sayılı Kanun ile 5271 sayılı CMK'nın 100. maddesinde değişiklik yapılarak tutuklamanın kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillere dayandırılması zorunluluğu getirilmiştir. (6526 sayılı Kanun m.8.) Bu düzenlemeyle birlikte tutuklama kararı verilebilmesi şartlarından olan "kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olgu" ibaresi, yerini "kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller" kavramına bırakmış olup bu yeni düzenleme gereğince tutuklama kararı verilebilmesi zorlaştırılarak keyfi uygulamaların önüne geçilmesi hedeflenmiş, insan hakları ve demokrasi bağlamında önemli bir adım atılmıştır.

CMK'nın 100. maddesine göre tutuklama kararı verilebilmesi için gereken ikinci önemli koşul, yasada sayılan bir tutuklama nedeninin bulunmasıdır³⁴¹. Tutuklama nedenleri CMK'nın 100. maddesinin 2. fıkrasında sayılmış olup bunlardan ilki şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olguların bulunmasıdır. Bu düzenleme, tutuklamanın somut nedenlere göre yapılmasını sağlamaktadır. Örneğin, kişinin pasaport alması, uçak bileti satın alması, ikametgahının bulunmaması, yabancı olması gibi durumlar kaçma şüphesi uyandıran olgulardır³⁴².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de kararlarında kaçma şüphesinin somut olarak ortaya konulması gerektiğini belirtmekte olup Mansur/Türkiye davasında vermiş olduğu kararında, bir sanığın kaçmasına ilişkin tehlikenin sadece söz konusu cezanın ağırlığı bazında değerlendirilmeyeceğine, aynı zamanda, bir kaçma tehlikesinin mevcudiyetini teyit eden veya kaçma ihtimalinin yargılanmak üzere tutuklu tutulmayı haklı çıkarmayacak derecede düşük olduğunu ortaya koyan başka

---

³⁴⁰ Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s. 46.

³⁴¹ Karagülmez, Tutuklama Nedenleri, s. 122.

³⁴² Hakeri ve Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 180.

ilgili etkenlere göre değerlendirilmesi gerektiğine, mahkemenin tutukluluk halini teyit eden emirlerinde, kaçmaya ilişkin bir tehlikenin neden olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama yapılmaksızın, hemen her zaman aynı kelimelerin kullanılmaması gerektiğine işaret etmiştir³⁴³.

Tutuklama nedenlerinden diğeri ise şüpheli veya sanığın davranışlarının delilleri, yok etme, gizleme veya değiştirme; tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma hususlarına dair kuvvetli şüphe oluşturması durumudur. Bu nedenin gerçekleşmesi, delillerin karartılması şüphesini gösteren somut olgulara dayanmalıdır³⁴⁴. Bu tutuklama nedeninin bulunup bulunmadığı, şüpheli veya sanığın somut davranışları gösterilmek suretiyle açıklanmalıdır³⁴⁵.

CMK'nın 100. maddesinin 3. fıkrasında sayılan suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde bir tutuklama nedeni var sayılmaktadır. Bu suçlar; Türk Ceza Kanunu'nda yer alan soykırım ve insanlığa karşı suçlar, kasten öldürme, silahla işlenmiş kasten yaralama, neticesi sebebiyle ağılaşmış kasten yaralama, işkence, cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, hırsızlık, yağma, uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti, suç işlemek amacıyla örgüt kurma, devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunda tanımlanan silah kaçakçılığı suçları, 4389 sayılı Bankalar Kanununun 22/3,4 maddelerinde tanımlanan zimmet suçları, 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda tanımlanan ve hapis cezasını gerektiren suçlar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 ve 74 üncü maddelerinde sayılan suçlar, 6831 sayılı Orman Kanununun 110 uncu maddesinin dört ve beşinci fıkralarında tanımlanan kasten orman yakma suçları olarak sayılmıştır. Bahsi geçen madde hükmü, sayılan katalog suçlarda tutuklama kararı verilmesini zorunlu kılmamaktadır. Bu suçlarla ilgili olarak tutuklama kararı verilebilmesi için öncelikle kuvvetli suç şüphesini gösteren somut deliller bulunmalıdır³⁴⁶.

---

³⁴³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.06.1995 tarihli, 14/1994/461/542 başvuru numaralı Mansur/Türkiye davası kararı.

³⁴⁴ Şentuna, *Tutuklama ve Adli Kontrol*, s. 51.

³⁴⁵ Hakeri ve Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 181.

³⁴⁶ Toroslu ve Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, ss. 215-216.

2.2.1.4.2 Şekli Şartlar

Tutuklama kararı verilebilmesi için gereken şartlardan ilki bir tutuklama yasağının bulunmamasıdır. 5271 sayılı CMK'nın 100. maddesinin 4. fıkrasının ilk halinde sadece adli para cezasını gerektiren veya hapis cezasının üst sınırı bir yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemeyeceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme tutuklama tedbirinin kişi hak ve özgürlüklerine müdahale niteliği taşıması gözönünde bulundurularak öngörülmüş ve tutuklama tedbirinin ölçülü olması ilkesi hedeflenmiştir³⁴⁷. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ve temel hak ve özgürlükler gözetilerek hazırlanan ve 05.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanunun 96. maddesiyle CMK'nın 100/4 fıkrasında değişikliğe gidilerek tutuklama yasağına ilişkin hapis cezasının üst sınırı bir yıldan iki yıla çıkartılmıştır. Uygulamada kolaylıkla tutuklama kararı verilmesi göz önünde tutulduğunda bu düzenleme kişi özgürlüğü ve güvenliği alanında atılmış önemli bir adımdır. Ayrıca Çocuk Koruma Kanunu'nun 21. maddesinde on beş yaşını doldurmamış çocukların üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemeyeceğine ilişkin tutuklama yasağı düzenlemesi yer almaktadır.

Tutuklama kararı verilebilmesi için gereken şekil şartlarından ikincisi, muhakeme engelinin bulunmamasıdır. Kişinin yargılanmasını engelleyen bir durumun varlığı halinde örneğin affa veya zamanaşımına uğramış suçlardan ötürü yargılanamayacak bir kimse hakkında tutuklama kararı verilemeyecektir³⁴⁸.

CMK'nın 246. maddesi gereğince Mahkemece gaip olan sanık hakkında duruşmaya gelmesi halinde tutuklanmayacağı hususunda bir güvence belgesi verilebilir. Kişi hakkında tutuklama kararı verilebilmesi için bu tür bir güvence belgesinin verilmemiş olması gerekmektedir³⁴⁹.

Ceza Muhakemesi Kanunumuz tutuklama bakımından orantılılık şartını getirmiştir. CMK'nın 100. maddesinin 1. fıkrasının 2. cümlesinde, işin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde tutuklama kararı verilemeyeceği düzenlenmiştir. Bu düzenlemede yer alan ölçülülük ilkesinin gereği olarak somut olayda tutuklama kararının yasal şartları gerçekleşmiş olsa dahi, bireyin bu kısıtlamadan en az zarar görmesi amaçlanmalı ve bu doğrultuda ilk olarak

³⁴⁷ Şen ve Özdemir, *Tutuklama*, s. 130.

³⁴⁸ Hakeri ve Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 184.

³⁴⁹ Şentuna, *Tutuklama ve Adli Kontrol*, s. 57.

CMK’da yer alan diğer koruma tedbirlerinin tutuklama tedbirinin yerine geçip geçmeyeceği değerlendirilmelidir³⁵⁰. Örneğin, kişinin imza yükümlülüğü altına sokulması ya da yurt dışına çıkışının yasaklanması gibi adli kontrol kararı verilmesi halinde kişinin kaçma tehlikesinin önüne geçilmesinin mümkün olması durumunda tutuklama kararı yerine adli kontrol tedbirine başvurulması ölçülülük ilkesinin gereğidir. Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan ilerleme raporlarında genel olarak tutuklu sayısının fazlalığı ve özellikle 2011 yılı ilerleme raporunda adli kontrol yerine sıklıkla tutuklama kararı verilmesi eleştiri konusu yapılmıştır. CMK’da yer alan bu ölçülülük ilkesinin tartışılıp somut olaylara uygulanması durumunda bu eleştiriler azalacaktır.

Tutuklama kararı verilebilmesi şartlarından sonuncusu ise hakim veya mahkeme kararı bulunmasıdır. Şüpheli ya da sanığın tutuklanması için, soruşturma evresinde sulh hakimi, kovuşturma evresinde yetkili ve görevli mahkeme kararı bulunması gerekmektedir³⁵¹.

2.2.1.5 Tutuklama Kararının Gerekçeli Olması

5271 sayılı CMK’nın 101. maddesinin ilk halinde tutuklama istemlerinde mutlaka gerekçe gösterileceği, adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağını belirten hukuki ve fiili nedenlere yer verileceği, tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda hukuki ve fiili nedenler ile gerekçelerinin gösterileceği düzenlenmiştir³⁵².

Anayasanın 141/3 maddesi ve CMK’nın 34. maddesi gereğince tutuklama kararının gerekçeli olması gerekmektedir. Gerekçe, bir kararın dayanaklarının akla, hukuka ve dosya içeriğine uygun olarak açıklandığını, dosyadaki bilgi ve belgelerin yerinde değerlendirildiğini gösterir biçimde yeterli, geçerli ve yasal olmalıdır³⁵³. Ancak uygulamada “suçun vasıf ve mahiyeti, mevcut delil durumu, tutuklulukta geçen süre, suçun CMK’nın 100. maddesinde sayılan katolog suçlardan oluşu” gibi soyut ve aynı gerekçelerle tutukluluğa, tutukluluk halinin devamına dair kararlar verilmektedir³⁵⁴.

³⁵⁰ Şen ve Özdemir, *Tutuklama*, s. 130.

³⁵¹ Centel ve Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, ss. 331-332.

³⁵² Şen ve Özdemir, *Tutuklama*, s. 121.

³⁵³ Şentuna, *Tutuklama ve Adli Kontrol*, s. 67.

³⁵⁴ Şen ve Özdemir, *Tutuklama*, s. 122.

Uygulamada tutuklama kararlarının yeterli gerekçe içermemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından eleştirilmiştir³⁵⁵. AİHM, Yağcı-Sargın/Türkiye davasında, tutuklama halinin devamına ilişkin kararlarda kaçma tehlikesinin neden bulunduğu açıklanmayıp hemen hemen aynı ifadelerin kullanılması eleştirilmiş, “delillerin durumu” kavramının suçluluğun varlığına dair ciddi belirtilerin bulunduğunu ve devam ettiğini gösterebileceği, ancak tutukluluğun devamını kendiliğinden haklı kılmaya yeterli olmadığı vurgulanmıştır³⁵⁶.

AİHM, Tandoğan/Türkiye davasında ise, yerel mahkemelerin “suçun niteliği, delil durumu ve gözaltı süresi göz önüne alınarak” gibi benzer ve klişeleşmiş terimler kullanarak başvuranın tutuklu yargılanma süresini uzattığını belirtmiştir³⁵⁷.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, tutuklama kararının mutlaka gerekçeli olması gerektiğini şu ifadelerle belirtmiştir:

Tutuklama koruma tedbirlerinden sadece bir tanesi ve bunlar içinde en ağır olanıdır. Nitekim 4721 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, tutuklama tedbirini düzenlediği 100. maddesinde sıraladığı şartlarla tehlike ön şartının varlığını aramış; üstelik bunun yakın bir tehlike olması gerektiğini de kabul etmiştir. Böylece koruma tedbirleri bir tehlike tedbiri olmakla bir hakkın tehlikede olmasını gerektirir. Bu nedenle koruma tedbirlerine başvurulabilmesi için ikinci koşul da haklı görünüş yani tedbirin korumak istediği durumun ileride gerçekleşeceğinin muhtemel olması gerektiğidir. Yargılama safhası şüphe ve tereddüt safhasıdır ve yargılama ile şüpheden belirginliğe geçiş; şüphenin yenilmesi ve uyuşmazlığın bunlardan arınılarak çözümlenmesi; karara bağlanmasıdır.

Bunun doğal sonucu olarak hükümden önce alınan koruma tedbirlerinin yasal gerekçesi, yargılama sonunda varılacak sonuç ve kararın gerekçesinden elbette farklı olacak; bu tedbirlerin uygulanma koşullarının varlığı ya da yokluğu ayrıca gerekçelendirilecektir. Koruma tedbirinin uygulama koşullarının kabul edilmiş olması asıl dava ve yargılama açısından ihsas-ı rey olarak düşünülemez. Gecikmede tehlike ve haklı görünüşün varlığı koruma tedbirlerinin uygulanması için yeterli değildir. Bunlar yanında koruma tedbirinin uygulanmasındaki amaç ile kullanılan aracın dengeli, orantılı, ölçülü olması koşulu da gerçekleşmelidir. Yargılama hukukunda koruma tedbirlerinin amacı, yakın tehlikenin doğurabileceği zarar ihtimalinden yani riskten yargılamayı korumaktır. Araç olan koruma tedbiri aynı zamanda insan

³⁵⁵ Centel ve Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 334.

³⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.06.1995 tarihli, 6/1994/453/533/534 başvuru numaralı Yağcı-Sargın/Türkiye davası kararı.

³⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 20.09.2007 tarihli, 9244/02 başvuru numaralı Tandoğan/Türkiye davası kararı.

*hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına da yol açmakla, ulaşılması istenen amacı aşmamalı; kendisi ceza niteliğine bürünmemelidir*³⁵⁸.

Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan 2011 yılı ilerleme raporunda tutuklama kararlarına ve bu kararların gözden geçirilmesine ilişkin ayrıntılı gerekçeler gösterilmemesinin endişe kaynağı olduğu belirtilmiştir³⁵⁹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararların yeterli gerekçe gösterilmeden verilmesinin eleştirisi konusu yapılması, Avrupa Birliğine uyum sürecinde ilerleme raporlarında vurgulanan tutuklama kararlarının ayrıntılı gerekçeler içermemesinin endişe kaynağı gösterilmesi nedenleriyle 5271 sayılı Kanunun 101/2 maddesinde, 05.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanunla değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle, tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda kuvvetli suç şüphesini, tutuklama nedenlerinin varlığını, tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu gösteren delillerin somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterileceği düzenlenmiştir. (6352 sayılı Kanun m.97)

Bu yasal düzenleme, tutuklama kararlarının gerekçeli olarak verilmesi, somut delillerin kararda tartışılması amacıyla AİHM kararları doğrultusunda yapılan önemli bir değişikliktir. Nitekim Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan 2012 yılına ilişkin ilerleme raporunda Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan değişikliklerle, başta tutukluluk olmak üzere koruma tedbirleriyle ilgili kararların somut olgularla gerekçelendirilmesi zorunluluğu getirildiği, bu düzenleme ile tutukluluk oranlarının önemli ölçüde düşürüldüğü hususu olumlu bir gelişme olarak vurgulanmış, 3. Yargı Reformu Paketi başta olmak üzere, tutukluluk oranlarını düşürmek amacıyla gerçekleştirilen diğer reformlarla birlikte, 2006 yılında %49,2 olan tutukluluk oranının, 2012 Aralık ayı itibarıyla %23,5'e düştüğü, bu oranla Türkiye'nin, AB üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında 17. sırada bulunduğu belirtilmiştir³⁶⁰.

³⁵⁸ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 27.10.2010 tarihli, 2010/4-553 esas, 2010/537 karar sayılı kararı.

³⁵⁹ Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 19.

³⁶⁰ Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, ss. 7-16.

2.2.1.6 Tutuklulukta Gececek Süre ve Yapılan Mevzuat Değişiklikleri

Tutuklama bir koruma tedbiri olduğu için ve bu özelliği itibariyle de geçici olması gerektiği için mevzuatımız tutuklamaya bir süre getirmiştir³⁶¹. Anayasanın 19/7 hükmüne göre tutuklanan kişilerin makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5/3 maddesinde de hakkında tutuklama kararı verilen bir kimseye tutukluluğunun kaldırılması için makul sürede yargılanma veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmasını isteme hakkı tanınmaktadır³⁶². Soruşturma ve kovuşturmanın makul sürede tamamlanamaması durumunda tutuklunun masumiyet karinesinden yararlanması, serbest bırakılmak suretiyle yargılamasına devam edilmesi gerekmektedir³⁶³.

Ülkemizde 1992 yılından önce tutuklama hususunda herhangi bir süre düzenlemesi yapılmamıştır. 01.12.1992 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 3842 sayılı Kanun ile 1412 sayılı CMUK'un 110. maddesinde düzenleme yapılmak suretiyle tutuklama için bazı süreler öngörülmüştür³⁶⁴. Bu düzenlemeye göre soruşturma safhasında azami tutukluluk süresi altı ay olup bu süre içerisinde kamu davasının açılmaması halinde sürenin bitiminde kişinin derhal serbest bırakılması gerekmektedir. Kamu davasının açılmasından sonra ise bu sürenin soruşturma safhasında geçen süre dahil toplam iki yılı geçemeyeceği düzenlenmiştir³⁶⁵. Ancak bu kurala uygulamada kötüye kullanılabilir nitelikte bir istisna getirilmiştir³⁶⁶. Buna göre, soruşturmanın veya yargılamanın özel zorluğu veya geniş kapsamlı olması sebebiyle CMUK'un 110/1 maddesinde belirtilen sürelerin sonunda kamu davası açılmamış veya hüküm tesis edilememiş ise soruşturma konusu fiilin kanunda belirtilen cezanın alt sınırı yedi seneye kadar hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçlarda tutuklama kararı kaldırılır. Yedi sene ve daha fazla hürriyeti bağlayıcı cezalar ile ölüm cezasını gerektiren suçlarda tutuklama sebebine, delillerin durumuna ve sanığın şahsi hallerine göre tutukluluk halinin devamına veya uygun görülecek nakdi kefaletin verilmesi şartıyla sanığın tahliyesine karar verilebilir (CMUK m.101/2). Bu istisnaya rağmen 1992 yılına kadar tutuklamada herhangi bir

³⁶¹ Hakeri ve Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 190.

³⁶² Özgül Özkan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Makul Süre ve Ülkemizde Durum", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3-4, 1993, s. 328.

³⁶³ Şen ve Özdemir, *Tutuklama*, s. 134.

³⁶⁴ Öztürk, Erdem, Sırma ve Saygılar, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 375.

³⁶⁵ Aydın, *Ceza Muhakemesi Usulü Hukuku Tutuklama*, s. 909.

³⁶⁶ Öztürk, Erdem, Sırma ve Saygılar, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 376.

sürenin öngörülmediği gözetildiğinde bu düzenlemeyle birlikte tutuklama kurumunda şüpheli ya da sanık için daha güvenceli bir sistem oluşturulduğunu söylemek mümkündür³⁶⁷.

01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı yeni Ceza Muhakemesi Kanununun ilk haline göre, ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok altı aydır. Ancak, bu süre, zorunlu hallerde gerekçesi gösterilerek dört ay daha uzatılabilir. Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde, tutukluluk süresi en çok iki yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde, gerekçesi gösterilerek uzatılabilir; uzatma süresi toplam üç yılı geçemez (CMK m.102). Tutuklulukta geçecek sürelerle ilişkin CMK'nın 102. madde düzenlemesi ile özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin ve genel ağır ceza mahkemelerinin madde yönünden yetkisine giren suçlar bakımından mevcut düzenlemeler 31 Aralık 2010 tarihinden sonra yürürlüğe girmiş olup bu tarihe kadar CMUK'un 110. maddesi uygulanmıştır (5320 sayılı Kanun m.12).

31 Aralık 2010 tarihinde CMK'nın 102. maddesinin yürürlüğe girmesi, 2011 yılı ilerleme raporuna, "Tutukluluk sürelerini sınırlayan 2005 tarihli CMK değişikliği 2010 yılı sonunda yürürlüğe girmiş ve belirli sayıdaki mahkûmun serbest bırakılmasıyla sonuçlanmıştır." şeklinde olumlu olarak yansımıştır³⁶⁸.

19.12.2006 tarihinde yürürlüğe giren 5560 sayılı Kanunla CMK'nın 102. maddesinde değişiklik yapılmış olup, buna göre ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok bir yıldır ve bu süre zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek altı ay daha uzatılabilir (5560 sayılı Kanun m.18).

CMK'nın 102. madde gerekçesinde, tutuklamada geçen sürenin makul olmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5 inci maddesinde öngörülmüş bir temel ilke olduğu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin tutukluluğun bu makul süreyi aşması durumunda tazminat ödenmesi gerektiğine dair bazı kararlarının bulunduğu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği kararların tüm Avrupa ülkelerince göz önünde tutularak kanunlarında gerekli değişikliklerin yapıldığı, bu hususlar gözetilerek etkin adalet sistemini sağlamak, şüpheli ve sanık haklarını

---

³⁶⁷ Aydın, Ceza Muhakemesi Usulü Hukuku Tutuklama, s. 910.

³⁶⁸ Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 18.

korumak amacıyla makul denge korunmak suretiyle tutukluluk süresinde düzenleme yapıldığı belirtilmiştir³⁶⁹.

CMK'nın 250/1-c bendinde sayılan özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin madde yönünden yetkisine giren suçlar bakımından 102. maddede öngörülen tutuklama süreleri iki kat olarak uygulanabilecektir (CMK m. 252/2). Bu durumda tutuklulukta geçen sürenin toplam on yıla kadar uzaması söz konusu olabilecektir. Kanunun tutuklamanın toplam on yıla kadar uzayabileceğini peşinen kabul eden böyle bir düzenleme getirmesi insan haklarıyla, tutuklamanın bir koruma tedbiri oluşuyla bağdaşmamaktadır³⁷⁰. Suçluluğu sabit olmayan bir kişinin on yıl süreyle özgürlükten mahrum bırakılması peşin ceza anlamına gelmektedir³⁷¹.

Uzun tutukluluk süresini düzenleyen CMK'nın 252/2 maddesi, 05.07.2012 tarihli ve 28344 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 105. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak aynı Kanunun 75. maddesi ile; 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. maddesinde değişiklikler yapılmış olup buna göre, Türk Ceza Kanunu'nun 305,318,319,323,324,325 ve 332 nci maddeleri hariç olmak üzere İkinci Kitap Dördüncü Kısımın Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar, Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar, Milli Savunmaya Karşı Suçlar, Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk suçlarında Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülen tutuklama süresi iki kat olarak uygulanır³⁷². Bu düzenlemeyle birlikte sayılan suçlar bakımından tutukluluk süresi azami 10 yıl olarak belirlenmiştir.

Mevzuatımızda yer alan tutukluluk süresine ilişkin düzenlemelerin Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan ilerleme raporlarına yansımalarına bakıldığında, 2010 ve 2011 yıllarına ilişkin ilerleme raporlarında uzun tutukluluk sürelerinin endişe kaynağı olarak görüldüğü belirtilmiştir³⁷³. 2013 yılına ilişkin ilerleme raporunda ise; 10 Haziran 2013 tarihi itibarıyla cezaevi nüfusunun yaklaşık

³⁶⁹ Veysel Gültaş, *5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Işığında Tutuklama*, İzmir: Günaydın Hukuk Yayınları, 2006, ss. 40-41.

³⁷⁰ Metin Feyzioğlu ve Güneş Okuyucu Ergün, "Türk Hukukunda Tutuklulukta Azami Süre", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59/1, 2010, s. 44.

³⁷¹ Tuğrul Katoğlu, "Tutuklama Tedbirine İlişkin Sorunlar", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2011, s. 24.

³⁷² 05.07.2012 tarihli, 28344 sayılı Resmi Gazete.

³⁷³ Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu, s. 8; Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 7.

beşte birini tutukluların oluşturduğu, bunların büyük çoğunluğunu azami bir yıl süreyle ve çok küçük bir kısmını da asgari üç yıl süreyle tutuklanmış olanların teşkil ettiği, 2011 ve 2012 yılları ile karşılaştırıldığında, 2013'ün ilk yarısında Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100. maddesi kapsamında suçlanan tutuklu sayısının önemli oranda düştüğü, ancak, kanun ile öngörüldüğü ve mahkemelerce yorumlandığı üzere, azami tutukluluk süresinin hâlâ aşırı uzun olduğu vurgulanmıştır³⁷⁴.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri Emine Ülker Tarhan ve Dilek Akagün Yılmaz ile birlikte 123 milletvekili tarafından yukarıda bahsi geçen 6352 sayılı Kanunun 75. maddesiyle 3713 sayılı Kanunun başlığı ile birlikte değiştirilen 10. maddesinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş olup, Anayasa Mahkemesi başvuru sonucunda şu şekilde karar vermiştir:

Dava konusu kuralda, Türk Ceza Kanunu'nun 305., 318., 319., 323., 324., 325. ve 332. maddeleri hariç olmak üzere, İkinci Kitap Dördüncü Kısımın Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar yönünden zorunlu sebeplerin bulunması halinde bir kimsenin on yıla kadar tutuklu kalabilmesine izin verilmekte, böylece suçluluğu henüz sabit olmamış kişilerin on yıl gibi uzun bir süre boyunca özgürlüklerinden mahrum bırakılabilmesine imkân tanınmaktadır.

Ceza hukukunun, toplumun kültür ve uygarlık düzeyi, sosyal ve ekonomik yaşantısıyla ilgili bulunması nedeniyle suç ve suçlulukla mücadele amacıyla ceza ve ceza muhakemesi alanında sistem tercihinde bulunulması devletin siyaseti ile ilgilidir. Bu bağlamda hukuk devletinde, ceza hukukuna ilişkin düzenlemeler bakımından kanun koyucu Anayasa'nın temel ilkelerine ve ceza hukukunun ana kurallarına bağlı kalmak koşuluyla, toplumda belli eylemlerin suç sayılıp sayılmaması, suç sayıldıkları takdirde hangi çeşit ve ölçülerdeki ceza yaptırımlarıyla karşılaşmaları gerektiği, hangi hal ve hareketlerin ağırlaştırıcı ya da hafifletici öge olarak kabul edileceği gibi konularda takdir yetkisine sahip olduğu gibi ceza yargılamasına ilişkin kurallar belirleme ve bu çerçevede mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi, yargılama usulleri ve yapısı hakkında da Anayasa kurallarına bağlı olmak koşuluyla ihtiyaç duyduğu düzenlemeyi yapma yetkisine sahiptir.

Ceza yargılamasına ilişkin kuralları ve bu kapsamda suç türlerine göre tutukluluk sürelerini belirlemek kanun koyucunun takdir yetkisi kapsamında bulunmakla birlikte, gerek ulusal mevzuatta ve uygulamada gerekse de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, ilk derece mahkemelerince sanığın suçlu bulunarak mahkûm edilmesinden sonraki sürecin tutukluluk olarak değerlendirilmediği de nazara alındığında, dava konusu kuralda düzenlenen azami tutukluluk süresinin demokratik bir hukuk devletinde kabul edilemeyecek kadar uzun olduğu, bu yönüyle kuralda tutuklamanın adeta bir ceza olarak uygulanabilmesine imkân tanınarak, tutuklama

³⁷⁴ Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s. 47.

tedbiriyle ulaşılmak istenen hukuki yarar ile kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı arasındaki makul dengenin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı aleyhine bozulmasına neden olunduğu görülmektedir.

Açıklanan nedenlerle, dava konusu kural Anayasa'nın 2., 13. ve 19. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir³⁷⁵.

Anayasa Mahkemesi söz konusu iptal hükmünün Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak bir yıl sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu iptal kararı 02.08.2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmış olup bu durumda, on yıla varan tutukluluk sürelerine ilişkin iptal edilen düzenleme 02.08.2014 tarihinde yürürlüğe girecektir.

Tarafı olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “adil yargılanma hakkı” başlıklı 6 ncı maddesinin gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla ve adil yargılanma bakımından üzerinde büyük tartışmalar olan özel yetkilere sahip mahkeme ve Cumhuriyet savcılığı uygulaması ile özel soruşturma ve kovuşturma usüllerine son verilmesi ve tüm ağır ceza mahkemelerinin aynı usul kurallarına tabi olmasını sağlamak amacıyla kabul edilen ve 06.03.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6526 sayılı Kanunun 19. maddesiyle 3713 sayılı Kanunun 10. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır³⁷⁶. Bu düzenlemeyle birlikte özel yetkili mahkemeler ve azami on yıl olan tutukluluk süreleri mevzuatımızdan çıkartılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uygunluk gösteren bu değişlikle birlikte ilerleme raporlarında endişe kaynağı olarak gösterilen uzun tutukluluk sürelerinin önüne geçilerek temel hak ve hürriyetler alanında önemli bir aşama kaydedilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin tutukluluk süresi ile ilgili kararlarına bakıldığında; Mahkeme Nusret Argun tarafından yapılan başvuru üzerine 06.03.2014 tarihli kararında, bir kişi hakkında birden fazla suç isnadı olması halinde azami tutukluluk süresinin her biri için ayrı değerlendirildiğinde kişinin özgürlüğünden mahrum bırakılabileceği sürenin öngörülemez bir şekilde uzayacağını, bir hukuk devletinde henüz suçluluğu hükmen sabit hale gelmemiş bir kişinin bu yorum nedeniyle belirsiz bir süre özgürlüğünden yoksun bırakılmasının düşünölemeyeceğini belirtmiştir³⁷⁷. Mahkeme bahsi geçen kararında, yerel mahkemece verilen tutukluluğun devamına ilişkin kararların gerekçelerinin tutukluluğun devamını haklı gösterecek yeterlikte olmadığını ve aynı hususların tekrarı niteliğinde olduğunu, beş yıla yaklaşan

³⁷⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 04.07.2013 tarihli, 2012/100 esas, 2013/84 karar sayılı kararı.

³⁷⁶ 06.03.2014 tarih, 28933 mükerrer sayılı Resmi Gazete.

³⁷⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 2013/6149 başvuru numaralı, 06.03.2014 tarihli kararı.

tutukluluk halinin devamına ilişkin bu gerekçelerin “*ilgili*” ve “*yeterli*” olduğunun söylenemeyeceğini, bu çerçevede başvurusunun tutuklu bulunduğu sürenin makul olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır.

İlker Başbuğ tarafından soruşturma ve kovuşturma sürecinde 06.01.2012 tarihinden itibaren tutuklu olması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliğinin ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne yapılan başvuru sonucunda Mahkeme, hüküm tarihinden itibaren yedi ayı aşan bir süredir gerekçeli kararın dosyaya konulmamış olması nedeniyle başvurusunun, mahkûmiyete bağlı olarak tutukluluğun devamına ilişkin kararın görevli olmayan bir mahkeme tarafından verildiği, dolayısıyla özgürlükten yoksun bırakmanın hukuki olmadığı yönündeki iddiasını temyiz mercii önüne götürememesi sonucunun ortaya çıktığını belirterek başvurusunun özgürlüğünden yoksun bırakılmasına ilişkin kararın hukukiliğini temyiz mercii önünde denetleme hakkını kullanamamasının hukuk güvenliği ve hukuki belirlilik ilkelerine uygun olmadığına karar vermiştir³⁷⁸. Mahkeme anılan kararda, hükmün açıklanmasından itibaren geçen sürede gerekçenin açıklanmaması nedeniyle temyiz incelemesinin yapılamadığı, özgürlükten yoksun bırakmanın hukuki olmadığı iddiasının ve salıverilme talebinin temyiz merciiince incelenemediği dikkate alındığında adli kontrol hükümleri de değerlendirilerek talep hakkında yargılamayı yürüten mahkemece bir karar verilmesi gerektiğini, bu nedenle Anayasa’nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasının ihlal edildiğini belirtmiştir.

KCK davası tutuklu sanıklarından BDP milletvekili İbrahim Ayhan tarafından tutukluluğunun makul süreyi aştığı ve seçilme hakkının ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne yapılan başvuru sonucunda Mahkeme, başvurusunun 05.10.2010 tarihinde tutuklandığını, Anayasa Mahkemesine başvuru tarihi itibarıyla başvurusunun tutukluluk süresinin 3 yıl 2 ay 26 gün olduğunu, başvuru hakkındaki soruşturmanın milletvekili seçilmeden önce başlatıldığını, tutuklu olarak yargılanırken 12.06.2011 tarihinde yapılan genel seçimde milletvekili seçildiğini, milletvekili seçildiği tarihten Anayasa Mahkemesine başvuru tarihine kadar 2 yıl 6 ay 20 gündür tutuklu bulunduğunu, 5271 sayılı Kanun’un 109. maddesinin (3) numaralı fıkrasında tutuklama yerine öngörülen adli kontrol hükümlerinin 6352 sayılı Kanunla yapılan değişikliğin yürürlüğe girdiği 05.07.2012 tarihinden itibaren başvuru lehine de uygulanma imkânının ortaya çıktığını, buna

³⁷⁸ Anayasa Mahkemesi’nin 2014/912 başvuru numaralı, 06.03.2014 tarihli kararı.

rağmen, tahliye talepleri üzerine verilen kararlarda hedeflenen meşru amaçla yapılan müdahale arasında gözetilmesi gereken denge açısından, mevcut adli kontrol tedbirlerinin yeterince dikkate alınmadığı sonucuna varıldığını ifade etmiştir³⁷⁹. Mahkeme anılan kararında, tutukluluğun devamına karar verilirken yargılamanın tutuklu sürdürülmesinden beklenen kamu yararı ile başvuru sahibinin seçilme ve milletvekili olarak siyasi faaliyette bulunma hakkı arasında ölçülü bir denge kurulmadığı ve bu nedenle tutuklu kaldığı sürenin makul olmadığı sonucuna varıldığını belirterek Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrasının ihlal edildiğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, KCK davası tutuklu sanıklarından BDP milletvekili Gülser Yıldırım tarafından tutukluluğunun makul süreyi aştığı ve seçilme hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuru sonucunda da aynı doğrultuda karar vermiştir³⁸⁰.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tutuklulukta geçen sürenin makul olup olmadığını değerlendiren kararlarında sadece ilk derece yargılaması sırasında tutuklulukta geçirilen süreyi göz önüne almakta olup, temyiz aşamasında tutuklu geçirilen süreyi hesaba katmamaktadır³⁸¹. Mahkeme, makul sürede yargılanma ilkesinin ihlal edilip edilmediğini belirlerken ise temyiz aşamasında geçirilen süreyi de değerlendirmektedir³⁸². Anayasa Mahkemesi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu içtihadı doğrultusunda makul sürenin başlangıcını, başvuru sahibinin ilk kez yakalanıp gözaltına alındığı durumlarda bu tarih, doğrudan tutuklandığı durumlarda ise tutuklama tarihi; sürenin sonunu ise kural olarak kişinin serbest bırakıldığı ya da ilk derece mahkemesince hüküm verildiği tarih olarak belirtmektedir³⁸³. Ancak yerel mahkemece haklarında mahkumiyet kararı verilmiş olup hüküm özetleri çıkarılan sanıkların temyiz aşamasında geçen tutukluluk süreleri CMK'nın 102. maddesinde belirtilen azami tutukluluk sürelerinin dışında sayılmamalıdır. Çünkü CMK'nın 2/1-f maddesine göre temyiz yolu, kovuşturma aşamasının içinde sayılmıştır³⁸⁴.

³⁷⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 2013/9895 başvuru numaralı, 02.01.2014 tarihli kararı.

³⁸⁰ Anayasa Mahkemesi'nin 2013/9894 başvuru numaralı, 02.01.2014 tarihli kararı.

³⁸¹ Halit Dönmez, "CMK 102 deki Tutukluluk Süresi İle İlgili Değerlendirme", *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4, 2010, ss. 193-194.

³⁸² Muharrem Özen, Devrim Güngör ve Güneş Okuyucu Ergün, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda Azami Tutukluluk Süresinin Hesaplanmasına İlişkin Değerlendirmeler", *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4, 2010, s. 185.

³⁸³ Anayasa Mahkemesi'nin 2013/6149 başvuru numaralı, 06.03.2014 tarihli kararı.

³⁸⁴ Şen ve Özdemir, *Tutuklama*, s. 150.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kürüm/Türkiye davasında başvuranın on iki yıldan fazla bir süredir tutuklu olduğunu tespit etmek suretiyle davanın ulusal makamlara yüklediği güçlükleri kabul etmesine rağmen yerleşik içtihatları ışığında AİHS'nin 5/3 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir³⁸⁵.

Avrupa İnsan hakları Mahkemesi Labita/İtalya davasında ise, ilgili kararlarda ortaya konan gerekçelerin en azından başlangıç aşamasında makul ancak genel olduğunu, başvuran hakkındaki suçlamaların zaman geçtikçe güçlenmek yerine zayıflayan delillere dayandığını belirterek çürütülen kararlarda belirtilen gerekçelerin başvuranın iki yıl yedi ay boyunca tutuklu bulundurulmasını haklı göstermek için yeterli olmadığına karar vermiştir³⁸⁶.

Tüm bu açıklamalar, Türkiye'nin tutuklamayı öngören yasa maddelerinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını ve temel hak ve hürriyetleri gözeterek düzenlemeler yaptığını göstermektedir. Ancak uygulamada bu düzenlemeler çerçevesinde kararların gerekçeli olarak verilmesi, öncelikle tutuklama yerine geçebilecek diğer tedbirlerin gözetilmesi durumunda yapılan değişiklikler amacına ulaşmış olacaktır.

2.2.2 Adli Kontrol Tedbiri

Tezin bu bölümünde adli kontrol tedbiri, şartları ve bu tedbirde AİHM içtihatları gereğince ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yapılan değişiklikler üzerinde durulacaktır.

2.2.2.1 Adli Kontrol Tedbirinin Tanımı ve Amacı

Adli kontrol, "hem soruşturma, hem de kovuşturma evrelerinde, tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, işlediği iddia olunan bir suçtan dolayı şüpheli veya sanığın bütün usul işlemlerinde ve hükmün infazında hazır bulunmasını ya da katılanın zarar ve masraflarının veya muhakeme giderlerinin onun tarafından

---

³⁸⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 26.01.2010 tarihli, 56493/07 başvuru numaralı Kürüm/Türkiye davası kararı.

³⁸⁶ Serkan Cengiz, Fahrettin Demirağ, Teoman Ergül, Jeremy McBride ve Durmuş Tezcan; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları*, Ankara: Şen Matbaa Yayınları, 2008, s. 71.

karşılanmasını sağlamak amacıyla, belirli yükümlülükler altına alınarak adli makam ve mercilerin denetimi ve kontrolü altına sokulması” olarak tanımlanmaktadır³⁸⁷.

Ceza Muhakemesi hukukunda en ağır koruma tedbiri olan tutuklamaya mümkün olduğunca nadiren başvurmak, ancak zorunlu hallerde uygulamak amacıyla alternatif bir tedbir olan adli kontrol kurumu düzenlenmiştir³⁸⁸. Adli kontrol, ilgiliyi özgürlüğünden yoksun kılmamakla birlikte, gözetlemeyi ve denetlemeyi mümkün kılan tedbirler getirerek kişinin kaçması riskini azaltırken özgürlüğünden tamamen yoksun kılmanın zararlarını da ortadan kaldırmış olmaktadır³⁸⁹.

Adli kontrolün amacı, şüpheli veya sanığın kaçmasını ve delilleri karartmasını önleyerek muhakemenin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesini sağlamak ve muhakeme sonunda verilecek kararın infazını mümkün kılmak olup, tutuklama koruma tedbirinin amacı ile paralellik göstermektedir³⁹⁰.

Adli kontrol kurumunun bu nitelikleri ve amacı göz önünde bulundurulduğunda hem özgürlükçü hem de kamu düzenini koruyucu özellik taşıdığı söylenebilir³⁹¹.

2.2.2.2 Adli Kontrolün Türk Ceza Mevzuatındaki Düzenlemesi

1412 sayılı CMUK’un 104. maddesinde tutuklamanın haksızlığa sebep olabilecek olması durumunda başka bir yargılama önlemi ile amaca ulaşılabilecek ise tutuklamaya karar verilemeyeceği düzenlemesi yer almakla birlikte tutuklama yerine uygulanabilecek tedbirlere kanunda yer verilmemiştir. CMUK’un 104. maddesinde değişiklik yapan ve 01.12.1992 tarihinde yürürlüğe giren 3842 sayılı Kanunun 4. madde gerekçesinde, tutuklamanın ancak zorunlu hallerde başvurulabilen bir koruma tedbiri olduğu, yargılamanın tutuksuz yapılmasının asıl olduğu, bu sebeple yapılan değişiklikle geniş yoruma müsait bazı hallerin tutuklama sebepleri arasından çıkartıldığı, basit suçlarda tutuklamaya engel bazı hükümlere yer verildiği, tutuklamanın isnat edilen suçla orantılı olması gerektiği, bu itibarla, teminatla salıverme veya yurt dışına çıkma yasağı gibi daha hafif bir önlemlerle amaca

³⁸⁷ Caner Hacıoğlu, “5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda Tutuklama Koruma Tedbirine Seçenek Olarak Düzenlenen Adli Kontrol Koruma Tedbiri Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX/1-2, 2005, s. 171.

³⁸⁸ Hakeri ve Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 195.

³⁸⁹ Zekeriyâ Yılmaz, “Adli Kontrol”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 2006, s. 44.

³⁹⁰ Sesim Soyer Güleç, “Tutuklamaya İlişkin Sorunlar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Güncel Kararları Çerçevesinde Adli Kontrol Konusunda Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 98, 2012, s. 27.

³⁹¹ Şentuna, *Tutuklama ve Adli Kontrol*, s. 123.

ulaşılabilecekse tutuklama yoluna başvurulmaması gerektiği vurgulanmış, hükümet gerekçesinde de bunun insan haklarına saygının bir gereği olduğu dile getirilmiştir. Söz konusu Kanunda orantılılık ilkesi vurgulanmış ise de, tutuklama yerine geçecek alternatif tedbirler düzenlenmediğinden Ceza Muhakemesi Usulü Kanununun yürürlük döneminde yalnızca yurt dışına çıkma yasağı ve teminatla salıverme önlemlerine başvurulabilmekteydi³⁹².

5271 sayılı CMK'nın 109. maddesinde adli kontrol kurumu düzenlenmiş olup, bu hükmün ilk düzenleme şekline göre tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınmasına karar verilebilir³⁹³. Adli kontrol yükümlülükleri, yurt dışına çıkamamak, hakim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak, hâkimin belirttiği merci veya kişilerin çağrılarına ve gerektiğinde meslekî uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak, her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek, özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek, şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hâkimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak, silah bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silâhları makbuz karşılığında adli emanete teslim etmek, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynî veya kişisel güvenceye bağlamak, aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek şeklinde Kanunda sınırlı olarak sayılmıştır (CMK m.109/3.). Şüphelinin yurt dışına çıkamamak ve güvence miktarını yatırmak ile ilgili adli kontrol yükümlülüklerine tabi tutulması bakımından CMK'nın 109/1 maddesinde belirtilen üç yıllık ceza miktarı dikkate alınmamaktadır (CMK m.109/4.).

---

³⁹² Güleç, Tutuklamaya İlişkin Sorunlar, ss. 28-29.

³⁹³ Dikici, *Ceza Hukuku*, s. 293.

CMK'nın 109/1 fıkrasının ilk haline göre yurt dışına çıkma yasağı ve güvence yatırma tedbiri dışında adli kontrol kararı verilebilmesi için hapis cezasının üst sınırının üç yıl veya daha az olması gerekmekte olup bu durum, adli kontrolün tutuklamaya alternatif bir tedbir olması ve amacı ile bağdaşmamaktadır. 5271 sayılı CMK'nın 109/1 hükmünde yer alan "...üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren..." ibaresinin Anayasa'nın 2.,10.,19. ve 38. maddelerine aykırılığı iddiasıyla iptali talep edilmiş ise de; Anayasa Mahkemesi yasa koyucunun, ceza muhakemesi hukukunda koruma tedbirleri ile ilgili olarak, hangi hallerde ve ne miktarda cezalar için tutuklama kararı verileceğini ya da daha hafif nitelikteki adli kontrolün uygulanacağını, adli kontrolün içerdiği yükümlülükleri belirlemede takdir yetkisine sahip olduğunu belirterek düzenlemenin hukuk devleti ilkesine aykırı bir yönü olmadığına karar vermiştir³⁹⁴.

Anayasa Mahkemesi'nin bu red kararından yaklaşık iki yıl sonra kabul edilen 6352 sayılı Kanununun 98. maddesiyle 5271 sayılı CMK'nın 109. maddesinin 1. fıkrasında değişiklik yapılmak suretiyle adli kontrol kararı verilebilmesi için gereken hapis cezasının sınırı uygulaması kaldırılmış olup, bu düzenlemeyle birlikte adli kontrol kurumunun tutuklamaya alternatif olması özelliği kuvvetlendirilmiştir³⁹⁵. Bu değişikliğin gerekçesi olarak "...Tutuklama en üst derecede kişi hak ve özgürlüklerine müdahale eden bir koruma tedbiridir. Bu nedenle, ölçülülük ilkesi gereğince tutuklama tedbirine en son çare olarak başvurulmalıdır. Adli kontrol müessesesinin tutukluluktan beklenen amaçları karşılayabileceği durumlarda, tutuklama yerine kişiler hakkında adli kontrol müessesesinin uygulanması daha doğru bir çözüm olarak görülmektedir. Bu durum, tutuklamadan kaynaklanan kişi hak ve özgürlüklerine müdahale niteliğinde sayılan mahsurları da önemli ölçüde azaltacaktır. Bu amaçla, adli kontrolün kapsamı genişletilmek suretiyle tutuklamadan kaynaklanan sorunların en aza indirilmesi amaçlanmaktadır." hususları belirtilmiştir³⁹⁶.

Adli kontrol kurumunun örnek alındığı Fransa mevzuatında yer alan "belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak", "belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek", "belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak" gibi tedbirler Ceza Muhakemesi Kanunumuzda düzenlenmemiş olup bu

³⁹⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 28.01.2010 tarihli, 2008/70 esas, 2010/21 karar sayılı kararı.

³⁹⁵ 05.07.2012 tarihli, 28344 sayılı Resmi Gazete.

³⁹⁶ 6352 sayılı Kanun 77. madde gerekçesi.

durum adli kontrol tedbirinin işlerliğini azaltmaktadır³⁹⁷. Adli kontrol kurumunun kapsamını genişletmek ve uygulanırlığını arttırmak maksadıyla 6352 sayılı Kanun ile 5271 sayılı CMK'nın 109/3 fıkrasına “konutunu terk etmemek”, “belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek”, “belirlenen yer ve bölgelere gitmemek” yükümlülükleri de eklenmiştir.

Adli kontrol tedbirine ilişkin yapılan bu düzenlemelerle birlikte adli kontrol kurumu, tutuklama yerine daha çok alternatif olarak uygulanmaya başlanmış ve tutuklama kararı ile doğabilecek kişi hak ve özgürlüklerine müdahalenin önüne geçilme yolunda önemli bir adım atılmıştır.

2.2.2.3 Adli Kontrol Tedbirinde Yapılan Değişikliklerin Avrupa Birliğine Uyum Süreci Kapsamında Değerlendirilmesi

Avrupa Konseyi, 09.04.1965 tarihli kararında tutuklama konusunda tavsiyelerde bulunurken, bu tedbire alternatif olarak başvurulabilecek tedbirleri, “Sanığın ikametgahında gözetlenmesi, hakim izni olmadan belli bir yeri terk edememesi, belli makamlar önüne düzenli olarak çıkması, sanığa ait pasaport ve diğer kimlik belgelerinin geri alınması, sanıktan teminat istenmesi gibi..” şeklinde saymıştır³⁹⁸. Türkiye, bu tavsiye kararına uymak amacıyla CMUK'da 18.11.1992 tarihinde kabul eden 3842 sayılı Kanun ile değişiklik yapmış ise de bu düzenlemede adli kontrol tedbirine ilişkin bir hüküm yer almamıştır. 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nda adli kontrol tedbirine yer verilmek suretiyle Avrupa Konseyi tavsiye kararına uyulmuş ve bu Kanunda 6352 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle adli kontrol kurumuna ek yükümlülükler getirilerek adli kontrol uygulaması genişletilmiştir.

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi tarafından hazırlanan 10 Ağustos 2010 tarihli tutuklama raporunda; uygulamada CMK m. 100/1'de düzenlenen “ölçülülük” konusundaki emredici hükme, adli kontrole ilişkin CMK m. 109'daki yasal düzenlemeye ve AİHM kararlarına karşın tutuklama yerine adli kontrol kararı verildiğine nadiren rastlandığı, çok büyük çoğunlukla adli kontrol koşullarının bulunmasına karşın şüphelinin tutuklanmasına karar verildiği ve yine tutuklamanın adli kontrole dönüştürülmesi istemlerinin reddedildiği belirtilmiş, yasal

³⁹⁷ Asal Barkın, “Ceza Muhakemesi Hukukumuzda Yeni Bir Koruma Tedbiri: Adli Kontrol”, *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku*, Fatuh Selami Mahmutoğlu (dr.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2008, s. 428.

³⁹⁸ Güleç, Tutuklamaya İlişkin Sorunlar, s. 32.

gerekliliğe karşın “adli kontrolün yetersiz kaldığını gösterecek hukuki ve fiili nedenlere” yer verilmemesi eleştirilmiştir³⁹⁹.

Anayasa Mahkemesi tutuklu milletvekilleri tarafından yapılan başvurularda, 5271 sayılı Kanun'un 109. maddesinin (3) numaralı fıkrasında tutuklama yerine öngörülen adli kontrol hükümlerinin 6352 sayılı Kanunla yapılan değişikliğin yürürlüğe girdiği 5.7.2012 tarihinden itibaren başvuru lehine de uygulanma imkanının ortaya çıktığını belirterek buna rağmen, anılan kararlarda hedeflenen meşru amaçla yapılan müdahale arasında gözetilmesi gereken denge açısından, mevcut adli kontrol tedbirlerinin yeterince dikkate alınmadığı sonucuna varmıştır⁴⁰⁰.

Adli kontrol kurumunun ilerleme raporlarına yansımaya bakıldığında; 2007 yılına ilişkin ilerleme raporunda 5271 sayılı CMK ile tutuklamaya alternatif olarak getirilen adli kontrol kurumunun tatmin edici bir şekilde işlediği vurgulanmıştır⁴⁰¹. Ancak 2011 yılına ilişkin ilerleme raporunda uygulamada adli kontrol yerine sık sık tutuklamaya başvurulması endişe kaynağı olarak belirtilmiştir⁴⁰².

6352 sayılı Kanun ile adli kontrol kurumunda yapılan değişiklikler 2012 yılına ilişkin ilerleme raporuna “3. Yargı Reformu Paketi ile adli kontrolün kapsamı genişletilerek, adli kontrol tedbirinin uygulanabilmesi için öngörülen üç yıllık üst sınır kaldırılmış, tüm suçlar yönünden adli kontrol uygulama imkânı getirilmiştir.” şeklinde olumlu olarak yansımıştır⁴⁰³.

Türkiye için en son hazırlanan 2013 yılına ilişkin ilerleme raporunda ise; Temmuz 2012’de kabul edilen Üçüncü Yargı Reformu Paketiyle birlikte tutuklama yerine adli kontrolün uygulanmasında 2011 sonu ile 30 Nisan 2013 arasında %50’den fazla artış olduğu, bu artışın kısmen, yeni getirilen, örneğin, evin veya belirlenen bir bölgenin dışına çıkmaya veya belirlenen bir yere veya bölgeye gitmeye ilişkin yasaklar gibi adli kontrol tedbirlerinden kaynaklandığı, bu reformun aynı

---

³⁹⁹ Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Tutuklama Raporu, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2010, ss. 9-10.

⁴⁰⁰ Anayasa Mahkemesi’nin 2013/9894 başvuru numaralı, 02.01.2014 tarihli; 2014/85 başvuru numaralı, 03.01.2014 tarihli; 2014/9 başvuru numaralı, 03.01.2014 tarihli; 2013/9385 başvuru numaralı, 02.01.2014 tarihli kararları.

⁴⁰¹ Türkiye 2007 Yılı İlerleme Raporu, s. 9.

⁴⁰² Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, s. 86.

⁴⁰³ Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, s. 20.

zamanda, çok sayıda tutuklunun tahliye edilmesinin yolunu açtığı hususları vurgulanmıştır⁴⁰⁴.

Sonuç olarak; adli kontrol kurumunda yapılan değişikliklerin ve yeni yükümlülükler getirilmesinin Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecine katkı sağladığı görülmektedir. Ancak; adli kontrolün uygulamada tam olarak yerleşmesi için her somut olayda tutuklama en son çare olarak düşünülmeli ve adli kontrol kararı verilmesinin yeterli olup olmadığı somut olgu ve delillerle değerlendirilmelidir.

2.3. Terörle Mücadele Kanunu Kapsamında Yapılan Değişiklikler

Çalışmanın bu kısmında öncelikle terör kavramı, uluslararası belgeler ve Türk mevzuatındaki yeri üzerinde durulacak olup, sonrasında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişiklikler irdelenecektir.

2.3.1 Terör Kavramı ve Uluslararası Belgelerdeki Yeri

Terör kavramı, Fransızca bir kelime olan “terreur” kökeninden gelmekte olup, yıldırma, cana kıyım ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş anlamlarına gelmektedir⁴⁰⁵.

Siyasal amaçlara ulaşmak için örgütlü, sürekli şiddet kullanmak ve bu suretle toplumu paniğe itmek olarak tanımlanabilen terör kavramı, kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan eylemi, nedeni ne olursa olsun, dehşet aşırı bir algılamayı içermektedir⁴⁰⁶.

Terör ve terörizm kavramları sürekli olarak birbirinin yerine kullanılabilir. Terör, hem şiddet yoluyla yaratılan korku ortamını, hem de bu ortamı yaratan şiddet eylemini ifade etmekte iken; terörizm, uzun süreli korku ve dehşet durumunu ifade eden, terörden farklı olarak siyasi amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışıdır⁴⁰⁷.

⁴⁰⁴ Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, s. 47.

⁴⁰⁵ Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2005, s. 1961.

⁴⁰⁶ B. Zakir Avşar ve Cenân Mefizer, *Terör ve Terörizm Bibliyografyası*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Yayınları, 2005, ss. 1-3.

⁴⁰⁷ Mehmet Akça, “ Terörizmin Kendine Özgü (Sui Generis) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu, *İstanbul Barosu Dergisi*, 88/1, 2014, s. 18.

Terör ve terörizm kavramları arasındaki en önemli farklılık, terörün belli bir irade gerektirmeden de ortaya çıkabilen, spontane, sistemsiz, örgüte gerek duymayan, çoğunlukla anlık veya kısa süreli bir şiddet olgusunu ifade etmesi; terörizmin ise, terörün sistematik, iradi, çoğu kez örgütlü ve uzun süreli kullanımını içeren bir kurlsız savaş ve propaganda tekniği olmasıdır⁴⁰⁸.

Terör kavramı uluslararası sözleşmeler alanında ilk olarak 1937 tarihinde imzalanan Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmede yer almaktadır. Yirmi devlet tarafından imzalanmasına rağmen sadece bir devlet tarafından onaylanan ve uygulamaya konulamayan bu sözleşmenin 1. maddesinin 2. fıkrasında terörizm, bireylerin ya da bir bireyler grubunun ya da umumi halkın zihninde bir terör hali yaratmak için tasarlanmış ya da planlanmış, bir devlete karşı yöneltilen kriminal eylemler olarak tanımlanmıştır⁴⁰⁹.

Terörle mücadele alanında imzalanan uluslararası sözleşmelerden birisi de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan ve 1977 tarihinde yürürlüğe giren Terörizmin Bastırılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin amacı, terörizm eylemleri ile suçlanan veya hükümlü bulunan kişiler hakkındaki geri verme ve adli yardımlaşma hallerinde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelinmesi arzusuyla AK üyesi ülkeler arasında yapılmış mevcut geri verme ve adli yardımlaşma düzenlemelerini tamamlayarak ve gerekli hallerde değiştirerek terörizmin bastırılmasına yardım etmek olarak belirlenmiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi 19.05.1981 tarihinde onaylamış ve sözleşme 20.08.1981 tarihi itibarıyla Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir⁴¹⁰.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 11 Temmuz 2002 tarihli toplantısında kabul edilen "İnsan Hakları ve Terörle Mücadele Hakkındaki İlkeler", terör konusunda önemli bir hukuki belge niteliği taşımaktadır. Bu ilkelerde, terörün insan haklarını ciddi bir şekilde tehlikeye attığını, demokrasiyi tehdit ettiğini ve özellikle meşru bir şekilde kurulmuş hükümetleri istikrarsızlığa uğratmayı ve çoğulcu sivil toplumu yıkmayı amaçladığı vurgulanmış; devletler, yetki alanları

---

⁴⁰⁸ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 17.

⁴⁰⁹ Akça, Terörizmin Kendine Özgü (Sui Generis) Niteliği, s. 43.

⁴¹⁰ Ahmet Ulutaş ve Ömer Serdar Atabey, "Terörizmin Bastırılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi", *TBB Dergisi*, 100, 2012, ss. 389-392.

dahilinde bulunan herkesin temel haklarını, özellikle de yaşama hakkını terör eylemlerine karşı korumaya yönelik tedbir almakla yükümlü kılınmıştır⁴¹¹.

Son olarak terör konusunda 1 Haziran 2007 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesinden bahsetmek gerekmektedir. Sözleşmenin giriş bölümünde terörizmi önlemek için etkin önlemler almayı ve özellikle, terör suçlarını işlemeyi alenen teşvike, terörist saflara katmaya ve eğitime karşı mukabelede bulunmayı amaçladığı vurgulanmıştır. Sözleşmeyle terörizmin önlenmesi bağlamında terör eylemlerini işlemeye tahrik, terör amaçlı gruplara eleman temini ve terör eylemlerini işlemek üzere eğitim vermek gibi üç ayrı fiil suç haline getirilmiştir⁴¹². Sözleşmenin Önsöz kısmında terörizmle mücadelede alınacak tüm tedbirlerin hukuk devleti ilkesine ve demokratik değerlere, insan haklarına ve temel özgürlüklere ve uluslararası hukukun diğer hükümlerine saygı gösterilmesi gerektiği hatırlatılmış, terör suçlarının ve sözleşmede öngörülen suçların da bundan bağımsız olmadığı vurgulanmıştır. Sözleşme, Türkiye açısından 01.07.2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir⁴¹³.

2.3.2 Terör Kavramının Türk Mevzuatındaki Yeri

Türk mevzuatında terör kavramı ilk olarak 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ile şu şekilde tanımlanmıştır:

Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.(3713 sayılı Yasa m.1)

3713 sayılı Yasanın 1 nci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında ise örgüt kavramı tanımlanmıştır. Ancak 18.07.2006 tarihinde yürürlüğe giren 5532 sayılı Yasa ile bu fıkralar madde metninden çıkartılmıştır (5532 sayılı Yasa m.17). Madde gerekçesinde ise, 26.09.2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 220 nci

⁴¹¹ Avrupa Konseyi, *İnsan Hakları ve Terörle Mücadele Hakkında İlkeler*, Brüksel: Avrupa Konseyi Basımevi, 2002, ss. 9-10.

⁴¹² Ömer Serdar Atabey ve Ahmet Uluşa, "Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi", *TBB Dergisi*, 97, 2011, s. 342.

⁴¹³ Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Bütün Boyutlarıyla Terörizmin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi*, Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, 2013, ss. 9-12.

maddesinde, Türkiye'nin de taraf olduğu Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2 nci maddesinin (a) bendinde yer alan tanıma uygun olarak, suç işlemek amacıyla kurulmuş örgüt tanımlaması yapıldığı için, Terörle Mücadele Kanunu'nda ayrıca örgüt tanımlaması yapılmasına gerek görülmediği belirtilmiştir.

3713 sayılı Yasanın 1 nci maddesinin başlığı her ne kadar “Terör tanımı” ise de uluslararası sözleşmelerdeki düzenlemelere paralel olarak maddede terör tanımı yapılmamış olup, bunun yerine terör suçu olarak kabul edilecek eylemler tek tek sayılmıştır. Bu düzenlemeden hareketle, eylem, örgüt faaliyeti çerçevesinde birinci maddede belirtilen amaçlara yönelik olarak, sayılan yöntemlerden biriyle sistemli olarak işlenmişse terör suçu olarak kabul edilebilir⁴¹⁴.

2.3.3 Devlet Güvenlik Mahkemesi Süreci

Anayasanın 143 üncü maddesiyle, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur (Anayasa mülga m.143/1). Devlet Güvenlik Mahkemelerinin hangi suçlara bakmakla görevli olduğu, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile belirlenmiştir (Mülga 2845 sayılı Kanun m.9).

Devlet Güvenlik Mahkemelerinde ilk düzenleme şekline göre bir başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur ve bir asıl ve bir yedek üye birinci sınıf askeri hakimler arasından özel kanunlarında gösterilen usule göre atanır (Anayasa mülga m.143/2,3). Madde gerekçesinde, DGM heyetinde askeri hakimin bulunma nedeni olarak devletin varlığı ve devamlılığı ile ilgili bazı eylemlerin işlenmesi halinde çabuk ve isabetli karara varabilmek için özel bir uzmanlık alanı istemesi gösterilmiştir. Doğrudan devletin iç ve dış güvenliğine yönelmiş suçların gerektirdiği uzmanlığın bir sonucu olarak Mahkeme heyetinde asker üye bulunması gerektiği savunulmuş ise de; sadece rutin askeri ceza davalarıyla ilgilenmiş bir asker hukuk adamının deneyiminin, ağır ceza mahkemesi düzeyinde seyreden, kişi haklarıyla son derece ilgili bir yargılamada yeterli olacağını

---

⁴¹⁴ Vahit Baltacı, *Yeni TCK ve CMK'da Terör Suçları ve Yargılaması*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007, s. 320.

söylemek pek mümkün değildir⁴¹⁵. Devlet Güvenlik Mahkemeleri, genel mahkemelerden ayrılmış özel bir mahkeme niteliği taşıdığı için ve askeri üyesi olduğu için uluslararası eleştirilere uğramıştır⁴¹⁶.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kalın/Türkiye davasında, başvuranın ulusal güvenliğe yönelik işlenen suçlardan yargılanmasının anlaşılabilir olduğunu, bunun yanı sıra başvuranın aralarında askeri bir hakim de yer aldığı Devlet Güvenlik Mahkemesinin TCK'ya dayalı olarak yapmış olduğu yargılama hususunda endişe duymasının yerinde olduğunu, bu nedenle başvuranın bu yargı makamının tarafsız ve bağımsız olmadığı yönündeki şüphelerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır⁴¹⁷. AIHM, Özel/Türkiye⁴¹⁸ ve Özdemir/Türkiye⁴¹⁹ davalarında da Devlet Güvenlik Mahkemelerinin bünyesinde askeri hakim bulunması nedeniyle bağımsız ve tarafsız olmadığına yönelik kararlar vermiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan 1998 yılı Türkiye ilerleme raporunda ise, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin doğaları gereği sanıklara adil bir yargılama sunulmadığı, geleneksel soruşturma yöntemleri yerine sanıktan itiraf almaya aşırı ölçüde başvurulduğu, davaların son derece yavaş ilerlediği, pek çok sanığın net bir gerekçe olmaksızın yargılama süresince tutuklu kaldığı, hakimlerin tarafsızlığı konusunda şüpheler bulunduğu, çünkü mahkemede bir askeri hakim yer aldığı, bu hakimın askeri personel statüsünde olup askeri disipline tabi olduğu, Avrupa'da sivillerin en azından kısmen askeri hakimler tarafından yargılanabildikleri tek örneğin bu olduğu, olumsuz hususlar olarak vurgulanmıştır⁴²⁰.

Tüm bu uluslararası eleştiriler göz önüne alınarak 18/06/1999 tarihinde yürürlüğe giren 4388 sayılı Kanunla, Anayasanın 143 üncü maddesinde değişiklik yapılmış ve askeri hakim mahkeme bünyesinden çıkartılmıştır (4388 sayılı Kanun m.1). Söz konusu değişikliğe ilişkin 4388 sayılı Kanunun genel gerekçesinde, gerek

---

⁴¹⁵ Tuğrul Katoğlu, Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49/3-4, 1994, s. 273.

⁴¹⁶ Zehra Odyakmaz, Hukukun Uluslararası Bütünleşmesi ve İç Hukuka Yansıması, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16/2, 2008, s. 26.

⁴¹⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 31236/96 başvuru numaralı, 10.11.2004 tarihli Kalın/Türkiye davası kararı.

⁴¹⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 42739/98 başvuru numaralı, 07.11.2002 tarihli Özel/Türkiye davası kararı.

⁴¹⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 59659/00 başvuru numaralı, 06.02.2003 tarihli Özdemir/Türkiye davası kararı.

⁴²⁰ Türkiye 1998 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, s. 11, (06.05.2014).

ulusal gerek uluslararası hukukta kaydedilen gelişmeler ve değişmeler karşısında, bu gelişme ve değişmelere koşut olarak Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yapısal oluşumunu yeniden düzenlemek gerektiği belirtilmiştir. Yapılan bu değişiklik, 1999 yılına ilişkin Türkiye İlerleme Raporuna olumlu olarak yansımıştır. Söz konusu raporda, yargı sistemindeki başlıca yasal değişimin siyasi suçlarla ilgilenen Devlet Güvenlik Mahkemeleri reformuyla ilgili olduğu, 1998'de AİHM'nin, DGM heyetinde bir askeri hakimin bulunmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğunu bildirdiği, bunun üzerine TBMM tarafından DGM'lerden askeri hakimi çıkaran anayasal ve yasal değişiklikler yapılarak 22 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe girdiği, bunun yargının bağımsızlığı açısından kesin bir iyileştirmeyi temsil ettiği, bu Mahkemelerde sanıklara tanınan haklar konusunda hala bazı kuşkuvar olmakla beraber, bu reformun DGM'nin işleyişini açıkça iyileştireceği belirtilmiştir⁴²¹.

Mülga CMUK'un 128 inci maddesindeki yargıç önüne çıkartılan yakalananın istemesi halinde müdafinin de sorguda hazır bulundurulabileceği düzenlemesi ile aynı Kanunun 135 inci maddesindeki yakalananın, yakınlarından istediğine yakalandığının duyurulabileceği düzenlemesi, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görevine giren suçlar bakımından uygulama alanı bulamamıştır⁴²². Ayrıca, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile uzun gözaltı süreleri öngörülmüştür. Söz konusu Kanunda, şahsın yakalama veya tutulma yerine en yakın Mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç en geç kırksekiz saat içinde hakim önüne çıkarılacağı, toplu olarak işlenen suçlarda Cumhuriyet Savcısının yazılı emriyle bu sürenin dört güne kadar uzatılabileceği, bu sürede soruşturmanın sonuçlandırılmaması halinde Cumhuriyet savcısının talebi ve hakim kararıyla bu sürenin yedi güne kadar uzatılabileceği, olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde ise bu sürenin on güne kadar uzatılabileceği düzenlenmiştir (Mülga 2845 sayılı Kanun m.16/1,2,3). Aynı Kanunda gözaltında bulunan kişilerin müdafii ile görüşme hakkı kısıtlanmış; hakim tarafından gözaltı süresinin uzatılmasına karar verildikten sonra gözaltında bulunan kişinin müdafii ile görüşebileceği düzenlenmiştir (Mülga 2845 sayılı Kanun m.16/4). Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yargılama usulüne ilişkin söz konusu hükümleri uluslararası eleştirilere konu olmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan

⁴²¹ Türkiye 1999 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 9-10, (06.05.2014).

⁴²² Katoğlu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, s. 18.

2000 yılı ilerleme raporunda, Devlet Güvenlik Mahkemeleri konusunda yeni adımlar atılması gerektiği, Haziran 1999 tarihinde bu Mahkemelerden askeri hakimlerin çıkarılmasından beri bu konuda ilave herhangi bir değişiklik olmadığı, DGM'lerin işleyişi, yetkileri ve sorumlulukları ve ayrıca bu Mahkemelerin faaliyetlerine ilişkin diğer hükümlerin, AB'de mevcut olan standartlar ile daha da uyumlaştırılması gerektiği belirtilmiştir⁴²³.

2001 yılına ilişkin Türkiye İlerleme Raporunda ise, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetkileri ve AİHM'nin kararlarına uyma konularının kaygı verici olmaya devam ettiği, Haziran 1999 tarihindeki son değişikliklerden bugüne kadar, bu Mahkemelerle ilgili bir gelişme kaydedilmediği vurgulanmıştır⁴²⁴.

Bu eleştiriler göz önüne alınmak suretiyle Avrupa Birliğine uyum sürecinde 2845 sayılı Kanunun 16 ncı maddesinde bazı değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak 19/02/2002 tarihinde yürürlüğe giren 4744 sayılı Kanun ile, toplu olarak işlenen suçlarda Cumhuriyet Savcısının talebi ve hakim kararıyla gözaltı süresinin yedi güne kadar uzatılabileceği düzenlemesi madde metninden çıkartılmış; olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde on güne kadar uzatılabilen gözaltı süresinin hakim kararıyla ancak yedi güne kadar uzatılabileceği düzenlenmiş; Cumhuriyet Savcısı tarafından gözaltı süresinin uzatılmasına yazılı olarak emir verilmesinden sonra gözaltında bulunan kişinin müdafii ile görüşebileceği düzenlenmiştir (4744 sayılı Yasa m.5). Bu düzenlemeyle birlikte gözaltı süreleri kısaltılmış, gözaltında bulunan kişinin müdafii ile görüşme hakkı genişletilmiş ise de; kişi halen hürriyetinin kısıtlandığı andan itibaren müdafii ile görüşmemekte olup, bu anlamda savunma hakkı kısıtlanmaktadır. Ancak, Avrupa Birliğine uyum sürecinde uyum yasaları çerçevesinde düzenlenen 11.01.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4778 sayılı Kanun ile 2845 sayılı Kanunun 16 ncı maddesinin 4 üncü fıkrası yürürlükten kaldırılmış olup, gözaltında kalan kişinin müdafii ile hemen görüşebilme imkânı getirilmiştir (4778 sayılı Kanun m.37).

Yapılan bu değişiklikler, Türkiye için hazırlanan 2003 yılı ilerleme raporunda irdelenmiştir. Söz konusu raporda, Devlet Güvenlik Mahkemelerince tutuklananların, avukatla hemen görüşme imkânının olmaması, gözaltında bulunan kişilerin kimseyle görüştürülmeme uygulamasına devam edilmesi eleştiri konusu yapılmıştır. Yargı

⁴²³ Türkiye 2000 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, s. 11, (06.05.2014).

⁴²⁴ Türkiye 2001 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 13-32, (06.05.2014).

sistemi reformu dahilinde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetki ve görev alanının daraltıldığı, duruşma öncesi tutuklama süresinin azaltıldığı belirtilmiş; ancak bu Mahkemelerin görev ve işlevinin hala uluslararası standartlar ile uyumlu olmadığı rapor edilmiştir. Anılan raporda, 4 üncü uyum paketi ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 16 ncı maddesinin dördüncü fıkrasının yürürlükten kaldırıldığı, bu değişiklikle diğer tüm sanıklar gibi DGM'nin görev alanına giren bir suçtan sanık olanın hürriyetinin kısıtlandığı andan itibaren müdafii ile görüşme hakkı temin edildiği ve ifadesinin alınması sırasında avukatının hazır bulunmasını engelleyen hükümlerin 6 ncı uyum paketi ile yürürlükten kaldırıldığı olumlu gelişmeler olarak ifade edilmiştir⁴²⁵.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluşunu düzenleyen Anayasanın 143 ncü maddesi, 22.05.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır (5170 sayılı Kanun m.9). Madde gerekçesinde, DGM'lerin yetki, sorumluluk ve işleyişinin, Avrupa ölçülerine uygun hale getirilmesi, 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi ve bu hususun 2003 yılı ilerleme raporunda beklenti olarak yer alması nedenleriyle bu mahkemelerin kuruluşuna ilişkin Anayasanın 143 ncü madde hükmünün yürürlükten kaldırıldığı belirtilmiştir.

Anayasanın 143 ncü madde hükmünün yürürlükten kaldırılmasına paralel olarak 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun da, 30.06.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5190 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır (5190 sayılı Kanun m.3). Söz konusu Kanunun yürürlükten kaldırılmasının gerekçesi olarak; taraf olduğumuz İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi'nin, özellikle "adil yargılanma hakkı" başlıklı 6 ncı maddesinin gerekçelerinin yerine getirilmesinin ülkemiz açısından bir yükümlülük olduğu, bu konuda atılacak adımlardan birinin geçmişte kamuoyunun ve AİHM'nin gündemini uzun süre meşgul eden ve yargılama usulleri itibariyle devletimizin tazminatla mahkum edilmesi sonucunu doğuran Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili düzenlemeler olduğu belirtilmiştir (5190 sayılı Kanun genel gerekçe).

Türkiye için hazırlanan 2004 yılına ilişkin ilerleme raporunda, yargının bağımsızlığının ve verimliliğinin artırılması bağlamında Devlet Güvenlik

---

⁴²⁵ Türkiye 2003 Yılı İlerleme Raporu, ss. 10-24.

Mahkemelerinin kaldırıldığı, yetkilerinin bazılarının yeni kurulmuş olan ağır ceza mahkemelerine devredildiği, böylelikle uluslararası ve Avrupa sözleşmelerinin ulusal mevzuata üstünlüğü ilkesine Anayasa’da yer verildiği, olumlu gelişmeler olarak ifade edilmiştir⁴²⁶.

Genel mahkemelerden ayrı özel bir mahkeme niteliği taşıyan, yargılama usulleriyle eleştirilere konu olan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yürürlükten kaldırılması, Türkiye’nin AIHM kararlarını ve uluslararası sözleşmeleri gözettiğini gösteren önemli bir gelişmedir.

2.3.4 Özel Yetkili Mahkeme Süreci

Yukarıda ayrıntısı anlatıldığı üzere, Avrupa Birliğine tam üyelik hedefi ve uyum paketleri çerçevesinde 5190 sayılı Kanunla Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış; ancak, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda yapılan düzenlemeyle özel yetkili ağır ceza mahkemeleri kurulmuştur (5190 sayılı Kanun m.1). Kanunun genel gerekçesinde; Fransa’da devlet güvenlik mahkemelerinin kaldırıldığı, ancak devlet güvenliği aleyhine işlenen suçları yargılamakla görevli mahkemelerin yeniden belirlendiği, Alman hukukunda, Alman Mahkemeler teşkilat hukukuna göre terör örgütleri açısından özel düzenlemelere gidildiği belirtilmiştir. Gerekçede ayrıca, Almanya ve Fransadaki bu düzenlemelere paralel olarak 1412 sayılı CMUK’a “Bazı Suçlara İlişkin Muhakeme Usulü” başlıklı üçüncü fasıl eklenerek ağır ceza mahkemeleri bünyesinde ihtisaslaşmayı sağlayacak yapılanmaya gidildiği açıklanmıştır. Bu yeni düzenleme, büyük oranla Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin düzenlemeyle paralellik göstermektedir⁴²⁷.

2004 yılına ilişkin Türkiye İlerleme raporunda, Uluslararası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmelerinin iç hukuka üstünlüğü ilkesinin anayasaya dercedildiği, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırıldığı, bazı yetkilerinin yeni oluşturulan Bölge Ağır Ceza Mahkemelerine verildiği olumlu değişiklikler olarak vurgulanmıştır⁴²⁸.

⁴²⁶ 2004 yılı Türkiye İlerleme raporu, s. 155.

⁴²⁷ Faruk Turhan, Meliha Akgül Altıkat, Abdürrahim Altıkat ve Tarık Söylemiş; “6352 sayılı Kanunla Kurulan Özel Yetkili Bölge Ağır Ceza Mahkemelerinin Yapısı, Yetkileri ve Uygulanacak Olan Soruşturma ve Kovuşturma Usulleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/1, 2012, s. 7.

⁴²⁸ 2004 yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 14.

01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bazı terör suçları nedeniyle açılan davaların Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yargı çevresi birden çok ili kapsayacak şekilde belirlenecek illerde görevlendirilecek ağır ceza mahkemelerinde görüleceği düzenlenmiştir (5271 sayılı Kanun mülga m.250).

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması sonrasında kurulan özel yetkili ağır ceza mahkemeleri, devlet güvenlik mahkemelerinin devamı niteliğinde olup, aralarında isimleri haricinde büyük bir fark bulunmamaktadır. Söz konusu mahkemelerin görev alanı ve yargılama usulleri de hemen hemen aynıdır⁴²⁹. Sonuç olarak; Devlet Güvenlik Mahkemeleri mevzuatımızdan çıkartılmış ise de, özel yetkili mahkemeler olarak varlıklarını sürdürdüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin eleştirel kararları özel yetkili bu mahkemeler için de söz konusudur.

Üçüncü yargı reformu paketi çerçevesinde hazırlanan ve 05.07.2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanun ile Ceza Muhakemesi Kanununun 250, 251 ve 252 nci maddeleri yürürlükten kaldırılmış olup, böylelikle özel yetkili mahkemeler lağvedilmiştir (6352 sayılı Kanun m.105/6).

6352 sayılı Kanun ile özel yetkili mahkemeler olarak adlandırılan mahkemelerin yerine, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 10 uncu maddesinde yapılan değişiklikle Bölge Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur (6352 sayılı Kanun m.75). Yapılan bu düzenlemeyle birlikte, terörle mücadele kapsamına giren suçlar dolayısıyla açılan davalar, Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yargı çevresi birden çok ili kapsayabilecek şekilde belirlenecek illerde görevlendirilecek ağır ceza mahkemelerinde görülecektir (3713 sayılı Kanun m.10/1). Söz konusu değişiklikle, özel yetki sıfatı kaldırılarak bu yetki ağır ceza mahkemelerine tanınmıştır. Görevlendirme bakımından da özel yetkili mahkeme adının kaldırılması dışında değişiklik öncesi ve sonrasında pek bir fark bulunmadığı görülmektedir⁴³⁰.

Yapılan bu değişiklikler 2012 yılı Türkiye ilerleme raporuna da yansımıştır. Söz konusu raporda, 5 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren üçüncü yargı reformu paketiyle yargı sistemine getirilen en önemli yeniliklerden birinin Ceza Muhakemesi

⁴²⁹ İstanbul Barosu Paneli, *Hukukun Evrensel İlkeleri ve Özel Görevli Mahkemeler*, Vehice Tunca (konuşmacı), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2013, s. 11.

⁴³⁰ Tülay Kitapçioğlu, *6352 sayılı Kanun ile Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukuku'nda Meydana Gelen Değişiklikler*, <http://www.karakaya.av.tr/makaleler.html>, s. 2, (07.05.2014).

Kanununun 250 nci maddesi kapsamında görevlendirilen ağır ceza mahkemelerinin kaldırılarak yerine Terörle Mücadele Kanununun 10 ncu maddesi kapsamında yetkilendirilen Bölge Ağır ceza mahkemelerinin kurulması olduğu belirtilmiştir⁴³¹.

06.03.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6526 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 10 uncu maddesi uyarınca görevlendirilen ağır ceza mahkemeleri kaldırılmıştır (6526 sayılı Kanun m.1). Yapılan bu değişikliğin gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır:

Anayasanın 36 ncı maddesinde, herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Taraf olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “adil yargılanma hakkı” başlıklı 6 ncı maddesinin gereklerinin yerine getirilmesi de ülkemiz bakımından bir yükümlülüktür.

Adil yargılanma konusunda ülkemizde yaşanan tartışmaların başında, devlet güvenlik mahkemeleriyle başlayıp Ceza Muhakemesi Kanununun 250 nci ve Terörle Mücadele Kanununun 10 uncu maddesi uyarınca kurulan ağır ceza mahkemeleriyle devam eden özel yetkilere sahip mahkemeler ve Cumhuriyet savcıları eliyle yürütülen soruşturma ve kovuşturmalar gelmektedir. Ayrıca, özel yetkilere sahip ağır ceza mahkemeleri uygulaması sonucunda, üç farklı ağır ceza mahkemesi ortaya çıkmış ve toplumda adeta özel hakim, özel mahkeme, özel savcı nitelermeleri yapılmak suretiyle hakim ve Cumhuriyet savcıları arasında fiili olarak hiyerarşik bir algı ortaya çıkmıştır. Teklifte, adil yargılama bakımından üzerinde büyük tartışmalar olan özel yetkilere sahip mahkeme ve Cumhuriyet savcılığı uygulaması ile özel soruşturma ve kovuşturma usullerine son verilmekte ve tüm ağır ceza mahkemelerinin aynı usul kurallarına tabi olması sağlanmaktadır.(6526 sayılı Kanun genel gerekçe)

6526 sayılı Kanun ile Terörle Mücadele Kanununun 10 uncu maddesi uyarınca görevlendirilen ağır ceza mahkemelerinin kaldırılması nedeniyle bu mahkemelerde derdest bulunan dosyaların, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte buldukları aşamadan itibaren kovuşturmaya devam edilmek üzere yetkili ve görevli mahkemelere devredileceği, devir işlemlerinin, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on beş gün içinde sonuçlandırılacağı, dosyaların devir işlemleri sonuçlandırılıncaya kadar, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, devredilen dosyalarla ilgili koruma tedbirleri hakkında karar vermeye bu mahkemelerin bulunduğu yer hâkim ve mahkemelerinin yetkili olacağı düzenlemesi getirilmiştir (6526 sayılı Kanun m.1).

⁴³¹ 2012 yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 15.

Gelinen sonuç itibariyle, özel soruşturma ve kovuşturma usullerine son verilmesiyle birlikte AİHM içtihatlarına, Avrupa Birliği ilerleme raporlarına, tavsiye kararlarına uygun davranılarak adil yargılanma hakkının gereklerinin tam anlamıyla sağlanması hususunda önemli bir adım atılmıştır.

2.3.5 Terör Kavramı ile İlgili Yapılan Değişiklikler

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1 inci maddesiyle yapılan terör tanımında 19.07.2003 tarihli, 25173 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren altıncı uyum paketi çerçevesinde hazırlanan 4928 sayılı Kanunla değişiklik yapılmıştır (4928 sayılı Kanun m.20). Yapılan bu değişiklikle birlikte öncesinde "terör tanımı" olan madde başlığı "terör ve örgüt tanımı" şeklinde düzenlenmiş; terör suçunun oluşması için kuvvet kullanımı ve şiddet şartları esas alınmıştır⁴³². Ayrıca maddede yapılan değişiklikle yalnızca "suç teşkil eden eylemler" in maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı düzenlenmiştir⁴³³. Söz konusu değişiklikle birlikte yapılan terör tanımının eskiye oranla daha açık ve net bir düzenleme olduğu görülmektedir⁴³⁴.

3713 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin ikinci fıkrasının ilk halinde; örgütün, iki veya daha fazla kimsenin aynı amaç etrafında birleşmesiyle meydana gelmiş sayılacağı düzenlenmiş iken, bahsi geçen 4928 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonrası örgütün meydana gelmesi için iki veya daha fazla kimsenin birinci fıkrada yazılı terör suçunu işlemek amacıyla birleşmesi gerektiği hükme bağlanmıştır (4928 sayılı Kanun m.20). Yapılan bu düzenlemeyle, 3713 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin 1 inci fıkrasında yapılan değişikliğe paralel olarak örgütün oluşması için "suç işlemek amacıyla" birleşme gerektiğinin hüküm altına alındığı anlaşılmaktadır.

18.07.2006 tarihli ve 26232 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5532 sayılı Terörle Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile, 3713 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin başlığı yeniden "terör tanımı" olarak değiştirilmiş ve örgüt tanımını yapan maddenin 2 nci ve 3 üncü fıkraları yürürlükten kaldırılmıştır (5532 sayılı Kanun m.1, 17). Bu değişiklik, 5237 sayılı TCK'nın 220 nci maddesinde suç işlemek amacıyla kurulmuş örgüt tanımlamasına gerek görülmediğinden bahisle yapılmıştır (Madde gerekçesi).

⁴³² Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği'ne Aday Ülke*, s. 8.

⁴³³ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, s. 70.

⁴³⁴ Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 46.

Yapılan tüm bu değişiklikler incelendiğinde; özellikle terör suçunun tanımında cebir ve şiddet şartlarının getirilmesi hususunun ifade özgürlüğünü koruma altına alan AİHM içtihatlarına uygunluk gösterdiği görülmektedir.

2.3.6 Süreli Yayınların Durdurulması Tedbiri Yönünden Yapılan Düzenlemeler

18.07.2006 tarihli, 26232 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5532 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 6 ncı maddesine ek fıkra eklenmiştir. Buna göre, terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde suç işlemeye alenen teşvik, işlenmiş olan suçları ve suçlularını övme veya terör örgütünün propagandasını içeren süreli yayınların hâkim kararı ile; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de Cumhuriyet savcısının emriyle tedbir olarak onbeş günden bir aya kadar durdurulabileceği, Cumhuriyet savcısının, bu kararı en geç yirmidört saat içinde hâkime bildireceği, hâkimin kırksekiz saat içinde bu kararı onaylamazsa, durdurma kararının hükümsüz sayılacağı hükme bağlanmıştır (5532 sayılı Kanun m.5). Madde gerekçesinde, Anayasanın 28 inci maddesinin beşinci fıkrası gözönünde bulundurularak özel bir koruma tedbiri öngörüldüğü belirtilmiştir.

Söz konusu hüküm, olağanüstü dönemde uygulanan bir tedbirin olağan döneme taşınması anlamına gelebilecek nitelikte olup, özellikle hakim kararı öncesinde bir savcının üç gün süreyle süreli yayınları durdurabilecek olması basın özgürlüğü açısından tartışmalı bir durumdur⁴³⁵.

Nitekim bu düzenleme, Türkiye için hazırlanan 2006 yılı ilerleme raporuna olumsuz bir şekilde yansımıştır. Söz konusu raporda, terörizmdeki tırmanışa paralel olarak Terörle Mücadele Kanununda değişiklikler yapıldığı, süreli yayınların durdurulması hükmünün getirildiği, bu hükmün medya özgürlüğünü kısıtlayabileceği belirtilmiştir⁴³⁶.

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bahsi geçen düzenlemenin Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla iptali talepli Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, söz konusu başvuruya ilişkin yaptığı inceleme sonucunda, dava konusu kuralda yer alan ve süreli yayınların geçici olarak durdurulmasına neden olan eylemlerin niteliği, bu eylemlerin

⁴³⁵ Arslan, Türkiye'de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 222.

⁴³⁶ 2006 yılı Türkiye İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, ss. 4-5, (06.05.2014).

basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde ortaya çıkacak zararın büyüklüğü, terörün ülkemizdeki amacı, boyutları, kullandığı yöntemler, basın yayın organlarının kitlelere ulaşmada sağladığı kolaylık ve toplum üzerindeki etkinliği dikkate alındığında, iptal konusu kuralın demokratik toplum düzeninin sürekliliği için getirildiği gerekçesiyle iptal isteminin reddine oyçokluğuyla karar vermiştir⁴³⁷.

Anayasa Mahkemesinin söz konusu kararının karşı oy gerekçelerinde⁴³⁸ de belirtildiği üzere, Anayasanın 28 inci maddesinin altıncı fıkrasında süreli ve süresiz yayınların toplatılması, sekinci fıkrasında ise süreli yayınların geçici olarak kapatılması düzenlenmiş olup, bu tedbirler ancak anayasada sayılan sınırlı hallerde uygulanabilir. 3713 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine getirilen süreli yayınların durdurulması tedbirine ilişkin ek fıkra, Anayasada sayılan bu hallerin dışında bir sınırlandırma içerdiğinden Anayasanın 28 inci maddesine aykırılık teşkil etmekte ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı bir özellik taşımaktadır.

Tüm bu eleştiriler gözetilmek suretiyle, 05/07/2012 tarihli, 28344 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun ile, söz konusu hüküm yürürlükten isabetli olarak kaldırılmıştır (6352 sayılı Kanun m.105/2). Yapılan bu değişiklik, 2012 yılı ilerleme raporuna da olumlu olarak yansımış olup, söz konusu raporda, Terörle Mücadele Kanunu'nun süreli yayınları durdurma cezasını düzenleyen hükmünün kaldırıldığı ve basın ve ifade özgürlüğünü daha da güçlendirecek 4. Yargı Reformu Paketinin çalışmalarına hızla devam edildiği belirtilmiştir⁴³⁹.

2.3.7 Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlar Yönünden Yapılan Düzenlemeler

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 6 ncı ve 7 nci maddelerinde bazı fiillerin basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, basın ve yayın organlarının suçun işlenişine iştirak etmemiş olan sahipleri ve yayın sorumluları hakkında da cezaya hükmedileceği düzenlenmiştir.

⁴³⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 18.06.2009 tarihli, 2006/121 esas, 2009/90 karar sayılı kararı.

⁴³⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 18.06.2009 tarihli, 2006/121 esas, 2009/90 karar sayılı kararının başkan vekili Osman Alifeyyaz Paksüt ve üye Fulya Kantarcıoğlu karşı oy gerekçeleri.

⁴³⁹ 2012 yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 9.

Suçun işlenişine iştirak etmemiş olan yayın sahiplerinin ve yayın sorumlularının cezalandırılmasının “cezaların şahsiliği” ilkesiyle bağdaşp bağdaşmadığı hususu tartışmalıdır⁴⁴⁰.

2006 yılına ilişkin Türkiye ilerleme raporunda, sorumlu yazı işleri müdürlerine ve basın ve medya sahiplerine terörizmin propagandasının yapılmasında ve övülmesinde sorumluluk getiren hükümlerin basın ve medya özgürlüğünü kısıtlayabileceği belirtilmiştir⁴⁴¹.

3713 sayılı Kanun kabul edildikten kısa bir süre sonra, Anamuhalefet partisi tarafından bazı hükümlerinin iptali için Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, basının temsil ettiği teknolojik düzey ve sermaye gücüyle endüstriyel ve ticari bir sektör olduğunu, başta yazı işleri müdürü olmak üzere gazetede çalışan basın mensuplarının özenle seçilmelerini sağlamanın gazete sahibinin görevi olduğunu, terörü önleme konusunda getirilen kuralların eksiksiz uygulanması gereği ve bir bütünlük taşıması hususlarının toplum yararına kamu düzeni için genel kurallara ayıklık oluşturan hükümler konulması zorunluluğunu getirdiğini belirterek mevkute sahiplerinin cezalandırılmasını düzenleyen hükümleri Anayasaya aykırı bulmamıştır⁴⁴².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de süreli yayınlarda yayın sahiplerinin yazılardan sorumlu olması gerektiğini kabul etmiştir⁴⁴³. AİHM, Sürek/Türkiye davasında, başvuranın mal sahibi olup, bu konumu itibarıyla derginin yazı işleri yönetimini şekillendirme hakkına sahip olduğunu, bu nedenle, halk için bilgi toplanması ve dağıtılması konusunda derginin yazı işleri ve muhabir personelinin "görev ve sorumlulukları" açısından vekâleten sorumlu olduğunu, bu durumun da çatışma ve gerginlik durumlarında daha büyük önem taşıdığını belirtmiştir⁴⁴⁴. AİHM, 07.03.2006 tarihinde Hocoğulları/Türkiye davasında da aynı doğrultuda karar vermiştir⁴⁴⁵.

---

⁴⁴⁰ Arslan, Türkiye’de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 222.

⁴⁴¹ 2006 yılı Türkiye İlerleme Raporu, ss. 4-5.

⁴⁴² Anayasa Mahkemesi’nin 31.03.1992 tarihli, 1991/18 esas, 1992/20 karar sayılı kararı.

⁴⁴³ Arslan, Türkiye’de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 224.

⁴⁴⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 08.07.1999 tarihli, 24735/94 başvuru numaralı Sürek/Türkiye davası kararı.

⁴⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 07.03.2006 tarihli, 77109/01 başvuru numaralı Hocoğulları/Türkiye davası kararı.

Yayın sorumlularının suç teşkil eden yazılardan sorumlu tutulmaları, yayınlanan haber ve makaleleri denetleme yetkisine sahip olmaları nedeniyle anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, onlarca ulusal ve yerel süreli yayına sahip kişilerin yayınlanan yazılardan sorumlu tutulmaları cezaların şahsiliği ilkesiyle bağdaşmamaktadır⁴⁴⁶. Nitekim Anayasa Mahkemesi de 2006 yılında yapılan başvuru sonucunda görüşünü ve kararını değiştirmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından 3713 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan suçun işlenişine iştirak etmemiş olan yayın sahiplerinin cezalandırılmasına ilişkin hükmün iptali talepli Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Anayasa Mahkemesi şu gerekçeyle anılan hükmün Anayasaya aykırı olduğuna karar vermiş, söz konusu fıkra da yer alan “sahipleri ve” ibaresinin iptaline karar vermiştir⁴⁴⁷:

Basın yayın organlarının sahipleri genellikle yayın hayatına sermayesiyle katkı sağlayan kişilerdir. Konuları nedeniyle bu kişilerin yayın işleri yönetimini şekillendirmek, yazı ve yayınları denetlemek ve yayın üzerinde inceleme ve denetim görevi olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Yayınları inceleme ve denetim ödevi yayın sorumlusuna aittir. Y asak eylemlerin basın yayın yoluyla işlenmesi halinde basın yayın organlarının sahiplerinin salt bu nitelikleri nedeniyle cezalandırılması ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesine aykırılık oluşturur.

30.04.2013 tarihli, 28633 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 6459 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7 nci maddesinin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesinin söz konusu kararı doğrultusunda yayın sahiplerine sorumluluk yüklenmemiştir (6459 sayılı Kanun m.8).

Yapılan bu düzenlemeler ve Anayasa Mahkemesi kararıyla, 3713 sayılı Kanun içeriğinden yayın sahiplerinin sorumluluğunun kaldırılması, cezaların şahsiliği ilkesi doğrultusunda ve basın özgürlüğü alanında kaydedilen önemli bir gelişmedir.

⁴⁴⁶ Arslan, Türkiye’de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 225.

⁴⁴⁷ Anayasa Mahkemesi’nin 18.06.2009 tarihli, 2006/121 esas, 2009/90 karar sayılı kararı.

2.3.8 Terör Örgütü Propagandası Yapmak Suçu Yönünden Yapılan Değişiklikler

Çalışmanın bu kısmında propaganda kavramı üzerinde durulacak olup, terörizmin propagandası suçları irdelenecek ve bu suçların Yargıtay uygulamaları ve AİHM kararlarına yansımaları anlatılmaya çalışılacaktır.

2.3.8.1 Propaganda Kavramı

Propaganda, sözlük anlamı başta olmak üzere siyasi, hukuki, felsefi anlamlarıyla bir çok şekilde tanımlanabilen bir kavramdır⁴⁴⁸. Sözlük anlamı olarak propaganda, “Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı ve benzeri yollarla gerçekleştirilen çalışma”⁴⁴⁹ olarak tanımlanmıştır.

Anayasa Mahkemesi tarafından propaganda, belli bir amacı gerçekleştirmek ve yandaş kazanmak için düşüncelerin birden çok kişilerin bilgilerine ulaştırılmasını öngören bir etkileme eylemi ve yöntemi, bir görüşü yayma, tanıtmak, benimsetme amacına yönelik eylemler olarak tanımlanmıştır⁴⁵⁰.

Yargıtay 8. Ceza Dairesi’ne göre propaganda, ceza hukukunda bir düşüncüyü yandaş kazanmak için birden fazla kişinin bilgisine duyurmak, iletmek, ulaştırmak amacıyla yayma hareketi olup, şekli bir tehlike suçudur⁴⁵¹.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu ise propaganda kavramını, “belli bir görüşün toplum içinde yayılmasını, kökleşmesini sağlamak için her türlü maddi ve manevi araca başvurarak telkin, teşvik ve etkide bulunmak” olarak tanımlamıştır⁴⁵².

Propaganda kavramı, basın ve ifade özgürlüğü anlamında tanımlandığında, ifade ve basın özgürlüğünün aslında bir parçası ve kullanılma yöntemlerinden biri olarak kabul edilen ancak yalnızca düşünce açıklamasından farklı amaçlar taşıyan ideolojik, sanatsal veya ticari amaçlarla gerçekleştirilebilen söz, yazı, davranış ve benzeri araçlarla açıklama, yayma, kabul ettirme ve benimseme faaliyetidir⁴⁵³.

⁴⁴⁸ Zeki Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü Bağlamında Terörizmin Propagandası Suçu*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014, ss. 44-45.

⁴⁴⁹ <http://www.tdk.gov.tr>, (11.05.2014).

⁴⁵⁰ Anayasa Mahkemesi’nin 31.03.1992 tarihli, 1991/18 esas, 1992/20 karar sayılı kararı.

⁴⁵¹ Yargıtay 8. Ceza Dairesi’nin 06.04.1994 tarihli, 1994/1227 esas, 1994/3479 karar sayılı kararı.

⁴⁵² Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 16.03.1999 tarihli, 1999/33-38 sayılı kararı.

⁴⁵³ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, s. 45.

2.3.8.2 Devletin Bölünmezliği Aleyhine Propaganda Suçu

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun ilk halinde devletin bölünmezliği aleyhine propaganda fiili suç olarak düzenlenmiş olup, bu suç söz konusu Kanunun açıkça düzenlediği bir düşünce suçu niteliği taşımaktadır⁴⁵⁴.

3713 sayılı Kanunun ilk halinde, hangi yöntem, maksat ve düşünceyle olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüşü yapanlar hakkında 2 yıldan 5 yıla kadar ağır hapis ve ellimilyon liradan yüz milyon liraya kadar ağır para cezasına hükmolunacağı düzenlenmiştir (3713 sayılı Kanun mülga m.8/1). Bu düzenlemeyle, açıklanan düşüncenin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik bir zarar doğuracak nitelik taşıyıp taşımadığı, fiilin ifade özgürlüğü kapsamında kalıp kalmadığı aranmamış; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü hedef alan düşünce açıklamaları, izlediği yöntem ve maksat ne olursa olsun suç sayılmıştır⁴⁵⁵.

30.10.1995 tarihli ve 22448 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4126 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Kanunun 8 inci maddesinde değişiklik yapılmıştır (4126 sayılı Kanun m. 1). Yapılan değişiklik sonucu, maddede öngörülen ceza miktarı bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yüz milyon liradan üç yüz milyon liraya kadar ağır para cezası olarak azaltılmıştır. Ancak, suçun oluşabilmesi için gereken şartlarda bir değişiklik yapılmamış olup bu haliyle madde, ifade özgürlüğünün önünde bir engel olmaya devam etmiştir.

19/02/2002 tarihli ve 24676 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4744 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Kanunun 8. maddesinde yeniden değişiklik yapılmış olup, maddede "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan.." şeklinde belirlenen özel kasıt, "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla.." şeklinde değiştirilmek suretiyle somutlaştırılmıştır (4744 sayılı Kanun m.4).

Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde ifade özgürlüğünü ihlal etmek nedeniyle mahkûm olmasının en önemli sebeplerinden birisi, 3167 sayılı

⁴⁵⁴ Bülent Tanör, "Terörle Mücadele Kanunu Üzerine İlk Düşünceler", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 10/1-2, 1990, ss. 170-171.

⁴⁵⁵ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, s. 194.

Kanunun mülga 8 inci maddesi olup, bu maddeden mahkûmiyet alıp AİHM'ye başvuranların neredeyse tamamı davaları kazanmışlardır⁴⁵⁶. Söz konusu AİHM kararlarına, "AİHM kararlarında propaganda suçu" başlığı altında ayrıntılı olarak değinilecektir.

2001 yılına ilişkin Türkiye ilerleme raporunda, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8 inci maddesinin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması kapsamında oldukça sık kullanılan hükümler arasında yer aldığı belirtilmiştir⁴⁵⁷. Aynı husus 2002 yılına ilişkin Türkiye ilerleme raporuna da olumsuz bir eleştiri olarak yansımıştır⁴⁵⁸.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde altıncı uyum paketi çerçevesinde hazırlanan 19.07.2003 tarihli ve 25173 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4928 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Kanunun 8 inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır (4928 sayılı Kanun m.19). Bu düzenleme, düşünce ve ifade hürriyetinin genişletilmesi amacıyla yapılmış olup⁴⁵⁹ AİHM içtihatları ve AİHS doğrultusunda da önemli bir reform niteliği taşımaktadır. Nitekim söz konusu maddenin yürürlükten kaldırılması, 2003 yılına ilişkin ilerleme raporuna ifade özgürlüğüne ilişkin mevcut kısıtlamalardan pek çoğunun kaldırıldığı, bu hususun şiddet içermeyen düşünce açıklaması nedeniyle mahkûm olanların pek çoğunun beraat etmesi sonucunu doğurduğu şeklinde olumlu bir gelişme olarak yansımıştır⁴⁶⁰.

2.3.8.3 Terör Örgütünün Propagandası Suçu

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 7 nci maddesinin ikinci fıkrasında "terör örgütünün propagandasını yapmak" suç olarak düzenlenmiş ve ifade özgürlüğünün koruma alanı dışında bırakılmıştır⁴⁶¹. Maddenin ilk halinde, örgüt mensuplarına yardım eden ve örgütle ilgili propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa dahi bir yıldan beş yıla kadar hapis ve ağır para cezası öngörülmüştür (3713 sayılı Kanunun m.7/2 ilk hali).

Avrupa Birliğine uyum sürecinde birinci uyum paketi çerçevesinde hazırlanan ve 19.02.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4744 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin ikinci fıkrasına "...terör yöntemlerine başvurmaya

⁴⁵⁶ Arslan, Türkiye'de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü, s. 221.

⁴⁵⁷ 2001 yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 24.

⁴⁵⁸ 2002 yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 14.

⁴⁵⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, s. 70.

⁴⁶⁰ 2003 yılı Türkiye İlerleme Raporu, s. 29.

⁴⁶¹ Mehmet Taştan, *Açıklamalı-İçtihatlı Terörle Mücadele Kanunu*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009, s. 89.

özendirecek şekilde” ibaresi eklenmiştir (4744 sayılı Kanun m. 3) Değişiklik öncesi metinde sadece örgüt propandası yapmak suç olarak düzenlenmiş iken, eklenen ibareyle fiilin suç olması için propagandanın terör yöntemlerine başvurmaya özendirme amacı taşıması gerekmektedir⁴⁶². Madde gerekçesinde ise, her propagandanın değil, sadece terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek propagandaların suç olmasının öngörüldüğü, böylece düşünce özgürlüğünün sınırlarının genişletilerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu alanda aradığı kriterlere uygun bir düzenleme getirildiği belirtilmiştir.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde yedinci uyum paketi çerçevesinde hazırlanan ve 07.08.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4963 sayılı Kanun ile 3713 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin ikinci fıkrasında yeniden değişiklik yapılmış olup, şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde yapılan propagandanın suç oluşturacağı düzenlenmiştir (4963 sayılı Kanun m.30). Bu değişiklikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu alanda aradığı kriterlerin karşılanması amacıyla “şiddete başvurmaya teşvik” unsuru madde metnine dahil edilmiştir⁴⁶³.

18.07.2006 tarihli, 26232 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5532 sayılı Kanunla, 3713 sayılı Kanunun 7 nci maddesi tamamen değiştirilmiş olup, terör örgütünün propagandasını yapan kişinin bir yıldan beş yıla kadar cezalandırılacağı düzenlenmiştir (5532 sayılı Kanun m.6). Yapılan bu düzenlemede “yardım eden” ibaresine yer verilmemiş, ayrıca propagandanın herhangi bir tanımı yapılmamıştır⁴⁶⁴. Terörle Mücadele Kanunu’nda 5532 sayılı Yasayla yapılan düzenlemelerin arkasındaki nedeni, dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek Meclis Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada, Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde hayatını ortaya koyarak ülkenin birliği ve dirliği için mücadele veren güvenlik güçlerinin yetkiye olan ihtiyaçları şeklinde açıklamıştır⁴⁶⁵.

3713 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin ikinci fıkrasında son olarak 30.04.2013 tarihli, 28633 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik

---

⁴⁶² Yurtcan, *Uyum Yasaları*, s. 12.

⁴⁶³ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, s. 74.

⁴⁶⁴ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, s. 197.

⁴⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.126, Dönem 22, Yasama Yılı 4, 122. Birleşim, s. 41.

Yapılmasına Dair Kanun ile köklü değişiklikler yapılmıştır (6459 sayılı Kanun m.8). Yapılan bu düzenlemeyle birlikte söz konusu fıkra aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

(2) *Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayın sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. Aşağıdaki fiil ve davranışlar da bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır:*

a) *Terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerin gizlenmesi amacıyla yüzün tamamen veya kısmen kapatılması.*

b) *Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşmese dahi, terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde;*

1. *Örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması,*

2. *Slogan atılması,*

3. *Ses cihazları ile yayın yapılması,*

4. *Terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi.*

(3) *Terör örgütüne üye olmamakla birlikte örgüt adına;*

a) *İkinci fıkrada tanımlanan suç,*

b) *6 ncı maddenin ikinci fıkrasında tanımlanan suç,*

c) *6/10/1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 28 inci maddesinin birinci fıkrasında tanımlanan kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma suçunu,*

işleyenler hakkında, 5237 sayılı Kanunun 220 nci maddesinin altıncı fıkrasında tanımlanan suçtan dolayı ayrıca ceza verilmez.

Yapılan düzenlemeyle, suçun unsurları, terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapma olarak yeniden belirlenmiş, ancak ceza miktarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır⁴⁶⁶.

Madde gerekçesinde ise; AİHM'nin, şiddeti teşvik edici nitelikte olmayan açıklamaların ifade özgürlüğü kapsamında olduğunu belirterek, içeriğinde şiddete başvurmayı cesaretlendirici ifadeler yer almayan ya da kişileri silahlı isyana teşvik edici nitelikte olmayan açıklamalar nedeniyle bireylerin Terörle Mücadele Kanunu'nun 7 nci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde cezalandırılmasını ifade özgürlüğüne aykırı bulduğunu, yapılan düzenlemeyle maddenin ikinci fıkrasında yer

⁴⁶⁶ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, ss. 197-198.

alan suçun unsurlarının yeniden belirlendiğini, maddeye “cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde” ibaresi eklenerek suçun kapsamının AİHM standartlarına uyumlu hale getirildiği belirtilmiştir (6459 sayılı Kanun 8. madde gerekçesi).

Terör örgütünün propagandası suçunun oluşabilmesi için sadece propaganda faaliyeti yeterli değildir⁴⁶⁷. Bu suçun oluşabilmesi için, terör örgütünün cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasının yapılması ya da ikinci fıkrada sayılan fiil ve davranışlardan birinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Yargıtay yerleşik içtihatlarında, terör örgütünün cebir, şiddet ve tehdit kullanmayı benimsediğini, bu nedenle örgütün bayrak, işaret, eylemleri, lideri, amaçları, bildiri ve açıklamalarını yayınlamak ve benzeri fiiller nedeniyle örgüt lehine yapılan açıklamaları örgüt propagandası olarak kabul etmektedir⁴⁶⁸. Örneğin, Yargıtay vermiş olduğu bir kararda, sanığın olay tarihinde yapılan yasadışı gösteriye katılarak, "yaşasın başkan apo selam selam imralıya bin selam dişe diş kana kan seninleyiz Öcalan" şeklinde sloganlar attığının anlaşılması ve propagandası yapılan örgütün niteliği karşısında eyleminin terör örgütünün şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapma" suçunu oluşturacağını belirtmiştir⁴⁶⁹.

Yargıtay aynı doğrultuda vermiş olduğu bir başka kararında da, yapılan yasadışı Nevruz gösterisine katılarak, örgütün propagandasına yönelik konuşma yapan, Abdullah Öcalan'ın resmini ve örgütü simgeleyen bayrakları taşıyan, terör örgütü lehine slogan atan sanıkların eylemlerinin 3713 sayılı Kanun'un 7/2. maddesi kapsamında silahlı terör örgütünün propagandasını yapma suçunu oluşturacağına karar vermiştir⁴⁷⁰.

Yargıtay'ın özellikle son yıllarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, AİHS'nin 10 uncu maddesi kapsamında korunan ifade özgürlüğü alanında belirlediği ölçütlere uygun kararlar vermeye başladığı görülmektedir⁴⁷¹. Yargıtay, bu kapsamda verdiği bir kararında, bir derneğin il başkanı olan sanığın canlı yayınlanan haber

⁴⁶⁷ Vahit Baltacı, *Yeni TCK ve CMK'da Terör Suçları ve Yargılaması*, s. 334.

⁴⁶⁸ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, ss. 225-226.

⁴⁶⁹ Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 24.11.2008 tarihli, 2007/10663 esas, 2008/12819 karar sayılı kararı.

⁴⁷⁰ Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 06.04.2011 tarihli, 2009/7991 esas, 2011/2120 karar sayılı kararı.

⁴⁷¹ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, s. 226.

bültenine bağlanarak yaptığı konuşmanın bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 26 ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 10. maddelerinde öngörülen ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ile de desteklenen ifade hürriyetinin kullanılması kapsamında kaldığı ve silahlı terör örgütünün propagandasını yapma suçunu oluşturmayacağını içtihat etmiştir⁴⁷².

Basın ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması amacıyla hazırlanan 6352 sayılı Kanun 05.07.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanuna göre 31.12.2011 tarihine kadar, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenen suç, temel şekli ile sadece adli para cezasını veya üst sınırı 5 yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiriyorsa; soruşturma evresinde, kamu davasının açılmasının ertelenmesine, kovuşturma evresinde, kovuşturmanın ertelenmesine, kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmünün infazının ertelenmesine karar verilir (6352 sayılı Kanun geçici m.1).

Yargıtay, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenen terör örgütü propagandası yapmak suçunun 6352 sayılı Kanunun söz konusu geçici 1. maddesi kapsamında kaldığına yönelik kararlar vermiştir. Örneğin; Yargıtay 9. Ceza Dairesi vermiş olduğu bir kararında, sanığa yüklenen 17.06.2010 ve 11.07.2010 tarihli silahlı terör örgütünün propagandasını yapma suçlarının tarihleri, işlenme yöntemleri ve temel şekli itibariyle gerektirdiği cezanın süresine ve 11.07.2010 tarihli eylemde kimliğini gizlemek amacıyla yüzünü kısmen ya da tamamen kapattığına dair delil elde edilememesine göre; hükümden sonra yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanunun geçici 1. maddesi kapsamında kaldığına karar vermiştir⁴⁷³.

Yargıtay 9. Ceza Dairesi bir başka kararında da silahlı terör örgütünün propagandasının yapıldığı ve toplatma kararı bulunan dergilerin bulunduğu koliyi, dergileri satmak amacıyla kargodan teslim aldıktan sonra yakalanan sanığın, yaptığı iş de nazara alındığında dergilerin içeriğinden haberdar olmamasının düşünülemeyeceği ve eyleminin 3713 sayılı Kanunun 7/2. maddesinde düzenlenen silahlı terör örgütünün propagandasını yapma suçunu oluşturduğu, ancak suçun tarihi, işlenme yöntemi ve temel şekli itibariyle gerektirdiği cezanın süresine göre;

⁴⁷² Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 21.03.2012 tarihli, 2010/5039 esas, 2012/3760 karar sayılı kararı.

⁴⁷³ Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 13.03.2013 tarihli, 2013/9 esas, 2013/3827 karar sayılı kararı.

hükümden sonra 05.07.2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6352 sayılı Kanunun geçici 1. maddesi kapsamında kaldığının gözetilmesinde zorunluluk bulunduğu şeklinde karar vermiştir⁴⁷⁴.

2.3.8.4 AİHM Kararlarında Propaganda Suçu

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye ile ilgili vermiş olduğu kararlarda, kullanılan ifadelerin şiddet kullanımını, silahlı direnişi ya da ayaklanmayı teşvik eden bir yanı olup olmadığını ve ifadenin bir kin ve nefret söylemi içerip içermediğini değerlendirmekte; yapılan müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı konusunda yoğunlaşmaktadır. Mahkeme, bu bağlamda verilen cezanın türü ve ağırlığı, müdahalenin orantılı olup olmadığı konusunu da dikkate almakta olup, Mahkemeye göre, demokratik bir toplumda devlet görevlileri, kışkırtıcı olarak değerlendirilse bile, eleştirilere karşı hoşgörülü olunmalıdır⁴⁷⁵.

Faruk Temel-Türkiye davasına⁴⁷⁶ konu olayda, Halkın Demokrasi Partisinin Gençlik kollarının başkanlığını yürüten başvuranın Hakkâri’de basına ve kamuoyuna okuduğu açıklamada Abdullah Öcalan’ı “Sayın Kadek Genel Başkanı” olarak tanıtması ve toplantı esnasında daha sonra “Savaşa hayır”, “AKP işbaşına”, “Kayıplar bulunsun”, “Tecrite hayır”, “Zindanlar boşaltılsın”, “İnsanlara özgürlük” şeklinde sloganlar atılması nedeniyle başvuran, şiddet ya da diğer terör yöntemlerini savunarak propaganda yapmak suçu nedeniyle cezalandırılmıştır. AİHM, bu olayla ilgili olarak, açıklamanın içeriğine bakıldığında, belli kişilere karşı derin ve akıl almaz bir kin aşılacak suretiyle şiddeti teşvik etmediğinin anlaşıldığını, bunun sonucu olarak, başvuranın ceza mahkûmiyetinin « acil sosyal ihtiyaç » kıstasına uymadığını belirtmiştir. Ayrıca AİHM, verilen cezaların türü ve ağırlığının bir müdahalenin orantılılık ölçüsünü değerlendirirken dikkat edilmesi gereken önemli unsurlar olduğunu, mevcut davada başvurana verilen on ay hapis ve para cezasının ağır bir ceza olduğunun altını çizmiştir. AİHM, Hükümetin, egemen konumu itibarıyla, özellikle muhaliflerinin haksız saldırı ve eleştirilerine farklı yollardan cevap verme imkânı olduğu durumlarda, ceza yolunu belli sınırlar çerçevesinde kullanması gerektiğini, kabul edilebilir eleştiri sınırlarının hükümet için sade

⁴⁷⁴ Yargıtay 9. Ceza Dairesi’nin 28.03.2013 tarihli, 2011/2773 esas, 2013/4763 karar sayılı kararı.

⁴⁷⁵ Bülent Çiçekli, M.Bedri Eryılmaz ve Ömer Yılmaz; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3/9, 2007, s. 51.

⁴⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 01.02.2011 tarihli, 16853/05 başvuru numaralı Faruk Temel/Türkiye davası kararı.

vatandaşa kıyasla daha geniş tutulması gerektiğini hatırlatmış ve söz konusu müdahalenin «demokratik bir toplumda gerekli» olarak kabul edilemeyeceği, bu nedenle, AİHS'nin 10 uncu maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, sert ve keskin bir dille kullanılan ifadelerin şiddeti, silahlı direnişi ya da isyanı teşvik etmediğini ifade etmiştir⁴⁷⁷. Örneğin, Unay/Türkiye davasında, AİHM, o dönemde Türk Devleti'nin Kürt sorunuyla ilgili politikası hakkında olumsuz bir tablo çizen bu konuşmada bazı bölümlerin özellikle sert ve düşmanca ifadeler içerdiğini gözlemlediğini, bununla birlikte başvuranın Türk siyasetindeki rolünü yerine getiren bir politikacı sıfatıyla konuştuğunu, ne şiddete başvurmayı, ne orduya direnmeyi ne de ayaklanmayı teşvik ettiğini ve her halukarda konuşmasının bir nefret söylemi olmadığını belirterek AİHS'nin 10 uncu maddesinin ihlal edildiği yönünde karar vermiştir⁴⁷⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bölücü mahiyette olan ifadelerin insanları şiddete, nefrete, intikam almaya veya silahlı bir direnişe tahrik ve teşvik etmediği sürece Sözleşmenin 10 uncu maddesi güvencesinden yararlanacağı yönünde kararlar vermiştir⁴⁷⁹. Örneğin; Şener/Türkiye⁴⁸⁰ davasına konu olayda başvuran, sahibi ve editörü olduğu haftalık olarak çıkarılan gazetede yayınlanan makalesinde Türk topraklarının bir kısmını Kürdistan olarak nitelendirmesi, orada yaşayan insanların Kürt vatandaşları olduğunu, soykırım yapıldığını, Kürdistan olarak nitelendirilen bölgenin bombalandığını, yakıldığını ve kimyasal silahların kullanıldığını iddia etmesi nedeniyle bölücü propaganda suçu nedeniyle TMK'nun 8 inci maddesi uyarınca cezalandırılmıştır. AİHM bu davayla ilgili vermiş olduğu kararında, basın, şiddet tehditine karşı veya kamu düzeninin sağlanması veya suçun önlenmesi amacıyla milli güvenlik ve toprak bütünlüğü gibi devletin çıkarlarının korunmasını sağlamak için belirlenen sınırları aşmamasının gerekli olmasına rağmen, bölücü olanlar da dahil olmak üzere siyasi konular hakkında bilgi verme sorumluluğunun olduğunu, basının görevinin bu tür bilgi ve düşünceleri kamuoyuna iletmek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, söz konusu makaledeki bazı terimlerin agresif olmasına rağmen, makalenin bir bütün olarak incelendiğinde

---

⁴⁷⁷ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, s. 161.

⁴⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 21.10.2008 tarihli, 5290/02 başvuru numaralı Unay/Türkiye davası kararı.

⁴⁷⁹ Çiçekli, Eryılmaz ve Yılmaz; AİHM Türkiye Kararlarının Analizi, s. 52; Yıldırım, s. 164.

⁴⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 18.07.2000 tarihli, 26680/95 başvuru numaralı Şener/Türkiye davası kararı.

şiddeti övmediğini, insanları şiddete, nefrete, intikam almaya veya silahlı bir direniş tahrir ve teşvik etmediğini belirtmiş ve bu sebeplerle Sözleşmenin 10 uncu maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün hangi şartlarda sınırlandırılabilceği, AİHS'nin 10 uncu maddesinin ikinci fıkrasında sayılmış olup, özellikle ifade ve basın özgürlüğü kapsamında şiddet ve terörü teşvik ve tahrir eden açıklamaların ve özellikle terörizmin propagandası niteliğindeki ifadelerin sözleşme kapsamında korunmayacağını söylemek mümkündür⁴⁸¹. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kullanılan ifade biçimlerinin terörizmin propagandası kapsamında değerlendirilmesi için “şiddete teşvik ve tahrir”, “silahlı ayaklanma çağrısı”, “ayaklanma çağrısı” içerip içermediğini tartışmaktadır⁴⁸².

Sürek/Türkiye⁴⁸³ davasında AİHM, başvuruya konu haftalık olarak çıkartılan bir dergide yayınlanan makalelerde yer alan "katliam", "zulüm" ve "cinayet" gibi göndermelerin yanı sıra, "Faşist Türk ordusu", "TC cinayet çetesi" ve "emperyalizmin kiralık katilleri" gibi etiketlerin kullanılması ile diğer tarafa kara bir leke vurulmasına ilişkin açık bir kasit olduğu, söz konusu mektupların, temel duyguların çalkalandırılması ve halen ölümcül şiddet şeklinde kendini göstermiş olan bileşik önyargıların katılaştırılması ile kanlı bir intikama çağrı şeklinde değerlendirilebileceği kanaatine varmıştır. Ayrıca, mektupların 1985'ten buyana çok ciddi can kayıpları ve bölgenin büyük bir kısmında olağanüstü hal ilan edilmesine sebebiyet verecek şekilde güvenlik kuvvetleri ile PKK kuvvetleri arasında ciddi çatışmaların devam etmekte olduğu Güneydoğu Türkiye'deki güvenlik durumu bağlamında yayınlanmış olmasını da dikkate alarak bu bağlamda, mektupların içeriğinin iddia edilen zulümlerin sorumlusu olarak gösterilenlere karşı köklü ve mantık dışı bir nefret uyandırarak bölgede daha fazla şiddete sebebiyet verebilecek şekilde olduğunu değerlendirmiştir. Bu nedenlerle Mahkeme, başvurana uygulanmış olan cezanın bir "zorunlu sosyal" ihtiyacı karşılamak olarak kabul edilebileceğini belirterek başvuran hakkında yetkililer tarafından verilen mahkûmiyetin "ilgili ve yeterli" olduğu sonucuna varmış ve Sözleşmenin 10. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

⁴⁸¹ Yıldırım, *İfade ve Basın Özgürlüğü*, s. 180.

⁴⁸² Özkan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi, s. 34.

⁴⁸³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.1999 tarihli, 26682/95 başvuru numaralı Sürek/Türkiye davası kararı.

Hocaoğulları/Türkiye ⁴⁸⁴ davasına konu olayda, başvuranın yazı işleri sorumlusu ve sahibi bulunduğu “Özgürlük ve Sosyalizm Mücadelesinde Devrimci Gençlik” başlıklı aylık derginin ilk sayısında yayınlanan “Hangi Barış?” ve “Gençlik İsyan Demektir” isimli makaleler nedeniyle TCK’nın 169. ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun 5. ve 8. maddelerinde öngörülen suç kapsamında yargılanan başvuran, bölücü terör örgütü PKK’nın ve yasadışı örgüt DHKP’nin propagandasını yapmak suçu nedeniyle cezalandırılmıştır. AİHM, bu olayla ilgili yaptığı inceleme sonucunda, «Gençlik İsyan Demektir» başlıklı makalede Türkiye’de olduğu kadar Vietnam’daki ayaklanmalarda ve tarihi savaşlarda hayatını kaybeden gençliğe övgüde bulunulduğunu, gençlere seslenen ve hiçbir devrimin insan zayıyatı olmadan gerçekleşmeyeceği görüşünü savunan yazarın dilinin, barışa ve siyasi sorunların çözümüne çağrı olarak kabul edilemeyeceğini, bütünü itibarıyla şiddet kullanımını, silahlı direnişi veya başkaldırıcıyı tahrik eder bir makale olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. AİHM, bu makalenin Türkiye’de şiddeti teşvik ettiğini, sözkonusu yazının hoşgörü anlayışı ve AİHS’nin önsözünde yer alan barış ve adalet gibi temel değerler ile bağdaşmadığını, bu açıdan değerlendirildiğinde, başvuranın mahkûmiyetinde yer alan gerekçelerin ilgilinin ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin meşruiyeti bakımından yerinde ve yeterli olduğunu, “bilgi” ve “görüşlerin” sadece kırıncı, şaşırtıcı veya rahatsız edici olmasının müdahalenin haklı gösterilmesi için yeterli olmayacağını, mevcut başvuruda sözkonusu olanın şiddeti kışkırtmak ve yüceltmek olduğunu belirtmiş ve bu nedenlerle, AİHS’nin 10. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

---

⁴⁸⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 07.03.2006 tarihli, 77109/01 başvuru numaralı Hocaoğulları/Türkiye davası kararı.

SONUÇ

Avrupa'nın kültür, din, dil mirasını oluşturan çeşitliliği korumayı amaç edinen Avrupa Birliği, kendine özgü toprağı, bayrağı, para birimi, yasama, yürütme, yargı kurumları olan dünyanın en büyük siyasal yapılanmasıdır. 1950'li yıllarda altı ülkeden oluşan Avrupa Birliği'nin üye sayısı günümüz itibariyle yirmi sekize ulaşmıştır. Avrupa Birliği başlangıçta ekonomi hedefli olarak kurulmuş ise de zaman içinde hukuk devleti, demokrasi, insan haklarına saygı gibi evrensel değerleri kendisine amaç edinmiş ve kabul ettiği antlaşmalar ile bu ilkelere bağlılığını ifade etmiş olup, bu ilkelere vermiş olduğu önem, Avrupa Birliği oluşumunu tarihte Avrupa ülkelerini birleştirmeye yönelik diğer oluşumlardan farklı kılmıştır. Avrupa Birliği, söz konusu kavramlara verdiği önem nedeniyle aday ülkelere Kopenhag kriterleri olarak belirlenen demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını güvence altına alacak istikrarlı kurumları düzenlemelerini beklemekte ve bu kriterleri gerçekleştiremeyen aday ülkeler ile tam üyelik müzakerelerini sürdürmemektedir.

Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerine, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna yaptığı başvuru ile başlamıştır. 1963 yılında imzalanan Ankara antlaşması ile Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak amaçlanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri Türkiye'deki demokrasi ve insan haklarına ilişkin uygulamalar doğrultusunda şekillenmiş olup, 1960 ve 1980 yıllarında yaşanan askeri darbeler müzakere sürecini olumsuz etkilemiştir. Yıllarca süren çaba sonucunda Türkiye, 1999 yılı Helsinki Zirvesinde aday ülke konumunu kazanmıştır. 2005 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesinde ise Avrupa Birliği, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatmış olup, müzakere süreci halen devam etmektedir. Türkiye bu süreçte, Avrupa Birliği tarafından benimsenen esasları kendisine hedef olarak belirlemiş ve insan hakları ve demokrasi kavramlarının tam olarak yerleşmesi için önemli yasal reformlar gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin uyum sürecinde yapmış olduğu ceza reformları anlatılmış olup bu reformlardan en önemlisi kuşkusuz ki ölüm cezasını kaldıran düzenlemelerdir. İnsanın doğuştan sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerden yaşam

hakkını ihlal eden idam cezası, devletler tarafından uygulanabilen, şiddet içeren en sert ceza mahiyetindedir. Dünyada demokratik ülkelerin pek çoğunda idam cezası hukuken yürürlükten kaldırılmıştır. Bazı ülkelerde ise idam cezası mevzuatta yer almasına rağmen uzun süredir uygulanmadığı için fiilen kaldırılmış kabul edilmektedir. Birçok uluslararası belgede ölüm cezasını kaldıran veya uygulama alanını sınırlayan hükümlere yer verilmiştir. Özellikle, Türkiye tarafından da imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 13 Nolu Protokol ile savaş ve barış zamanı ayrımı yapmaksızın tüm suçlar yönünden idam cezasının kaldırılması öngörülmüştür. Bu protokolün imzalanmasının akabinde öncelikle Anayasamızda yapılan değişikliklerle mevzuatımızdaki ölüm cezası düzenlemeleri kaldırılmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki düzenlemelere paralel olarak temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmasını amaçlayan 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanununda da ölüm cezasına ilişkin düzenlemelere yer verilmemiştir. Hiç kuşkusuz, idam cezasının mevzuatımızdan çıkartılması insan hakları ve demokrasi alanında atılmış önemli adımlardandır. Nitekim Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan ilerleme raporlarında da idam cezasının kaldırılmasının insan hakları alanında yapılmış önemli bir çalışma olduğu ifade edilmiş olup, bu yönde yapılan düzenlemeler sonucunda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde de önemli bir aşama kaydedilmiştir. Ancak halen 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununda ölüm cezasını gerektiren düzenlemeler bulunmakta olup, Türkiye tarafından imzalanan bahsi geçen 13 nolu protokol doğrultusunda bu yönde gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

AIHM, kararlarında ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun asli temellerinden olduğunu, toplumun ilerlemesinin ve bireylerin gelişmesinin temel koşullarından birini oluşturduğunu vurgulamış olup, ayrıca ifade özgürlüğünün ancak ikna edici gerekçelerle sınırlandırılmasının ve ifade özgürlüğüne getirilen istisnaların dar yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. AIHM'nin bu yöndeki içtihatları gözetilmek suretiyle mevzuatımızda yer alan ifade hürriyetini kısıtlar nitelikteki düzenlemelerde değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda, "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama" suçuna ilişkin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yapılan değişiklikler sonucunda söz konusu suç için öngörülen cezanın üst sınırının düşürülmesi, yabancı bir ülkede

küçük düşürücü ifadelerin kullanılması durumunda daha yüksek ceza verilmesi uygulamasının kaldırılması, adli soruşturma başlatılması için Adalet Bakanından izin alınması koşulunun getirilmesi ifade özgürlüğünü güçlendiren düzenlemelerdir. İfade özgürlüğünü kısıtlar mahiyette olan mevzuatımızda yer alan bir başka suç ise “suç ve suçluyu övme” suçudur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında ifade özgürlüğünün kapsamı açısından “şiddeti doğrudan tahrik veya teşvik etmemesi” başlıca kriter olarak kabul edilmektedir. Bu kriter gözetilmek suretiyle suç ve suçluyu övme suçu açısından 2013 yılı itibariyle değişiklik yapılmış olup söz konusu suçun oluşması için ancak kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması aranmaktadır. AİHM’nin içtihatlarında belirttiği söz konusu kriter doğrudan madde metnine yansımamış ise de yapılan değişiklik ile ifade özgürlüğünün kapsamının genişletildiğini söylemek mümkündür. İfade özgürlüğünü kısıtlayan bir başka suç ise “halkı askerlikten soğutma” suçudur. Bu suç yönünden AİHM’ye yapılan başvuruların çoğunluğu Türkiye aleyhinde ihlal kararıyla sonuçlanmıştır. İlerleme raporlarında da halkı askerlikten soğutma suçunun ifade özgürlüğünü kısıtladığı ve endişe kaynağı olduğu defalarca ifade edilmiştir. Daha öncesinde askerlik hizmetlerini yerine getirmekten vazgeçirme etkisine sahip herhangi bir davranış suç olarak kabul edilmekte iken Avrupa Birliğine uyum sürecinde 2013 yılında yapılan değişiklik ile söz konusu suçun kapsamı askerlik hizmetini yapanları firara sevk etmeye telkin eden veya askerlik hizmetine katılacak olanları bu hizmeti yapmaktan vazgeçirmeye teşvik eden kişiler ile sınırlandırılmıştır. Yapılan bu değişiklik her ne kadar 2013 yılına ilişkin ilerleme raporuna olumlu olarak yansımış ise de; söz konusu suça ilişkin düzenleme halen ifade özgürlüğünü kısıtlar niteliktedir ve AİHM içtihatları doğrultusunda yürürlükten kaldırılması gerekmektedir. Sonuç olarak; Türk demokrasisinin en önemli sorun alanlarından biri olan ifade özgürlüğü konusunda, bu özgürlüğü sınırlandıran düzenlemelerin kaldırılması, ifade özgürlüğünün kapsamının genişletilmesine yönelik yasal güvencelerin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

Türk Ceza Muhakemesi Kanununda Avrupa Birliğine uyum sürecinde ve AİHM içtihatları gözetilmek suretiyle bazı düzenlemeler yapılmış olup, bu çalışmada tutuklama ve adli kontrol tedbirlerinde yapılan değişiklikler üzerinde durulmuştur. Tutuklama, kişi özgürlüğü ve güvenliğine getirilen bir sınırlama mahiyetinde olan ceza yargılaması hukukunun koruma tedbirlerinden birisidir. Tutuklama tedbiri

sonucunda kişinin henüz kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı olmadan özgürlüğü kısıtlandığından titizlikle ve önemle irdenelerek uygulanması gerekmektedir. AİHM kararları, AB ilerleme raporları, uluslararası sözleşmeler ve Anayasamızda yer alan temel ilkeler gözetilerek tutuklama tedbirine ilişkin bazı yasal değişiklikler yapılmıştır. 2012 yılında yapılan değişiklikle tutuklama yasağına ilişkin hapis cezasının üst sınırı bir yıldan iki yıla çıkartılmıştır. Uygulamada kolaylıkla tutuklama kararları verilebildiği göz önüne alındığında bu düzenlemenin kişi özgürlüğü ve güvenliği alanında yapılmış önemli bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür.

Uygulamada tutukluluk kararlarında “suçun vasıf ve mahiyeti, mevcut delil durumu, suçun katalog suçlardan oluşu” gibi soyut ve yeterli olmayan gerekçelere yer verilmekte olup, bu husus AİHM kararlarında eleştiri konusu yapılmıştır. Bu hususlar gözetilerek 2012 yılında hazırlanan 6352 sayılı Kanunla değişiklik yapılmış ve tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda delillerin somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Bu düzenleme, AİHM içtihatları doğrultusunda ve kişi özgürlüğü ve güvenliği alanında yapılan önemli bir düzenlemedir.

Ceza Muhakemesi Kanununun 100. maddesinin ilk halinde düzenlenen tutuklama şartları arasında yer alan “kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olgu” ibaresi Avrupa Birliğine uyum sürecinde 2014 yılında yapılan değişiklikle yerini “kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller” kavramına bırakmıştır. Bu yeni düzenleme gereğince tutuklama kararı verilmesi zorlaştırılarak keyfi uygulamaların önüne geçilmesi hedeflenmiş ve bu suretle insan hakları ve demokrasi bağlamında önemli bir adım atılmıştır.

Tutuklamanın geçici bir koruma tedbiri olması nedeniyle mevzuatımızda tutukluluk süresine bir üst sınır getirilmiştir. Ancak uygulamada kişiler, yeterli gerekçeler gösterilmemek suretiyle uzun süreler boyunca tutuklu kalmaktadır. Türkiye için hazırlanan ilerleme raporlarında bu husus endişe kaynağı olarak belirtilmiş olup, AİHM tarafından da Türkiye’ye ilişkin uzun tutukluluk süresi nedeniyle birçok ihlal kararı verilmiştir. Özellikle Terörle Mücadele Kanunu’nun 10. maddesi kapsamında düzenlenen ve özel yetkili Mahkemelerce yürütülen bazı suçlar bakımından tutukluluk süresi azami 10 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu düzenleme 2014 yılı itibarıyla 6526 sayılı Kanunla kaldırılmış olup, bu değişiklikle birlikte uzun

tutukluluk sürelerinin önüne geçilmeye çalışılarak temel hak ve hürriyetler alanında önemli bir aşama kaydedilmiştir.

Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, Türk ceza mevzuatında tutuklamayı öngören yasa maddelerinde AİHM kararları ve kişi özgürlüğü ve güvenliği gözetilerek düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Ancak uygulamada bu düzenlemeler çerçevesinde tutuklama kararlarının delillerin tartışılarak somut gerekçelerle verilmesi, öncelikle tutuklama yerine geçebilecek diğer tedbirlerin değerlendirilmesi durumunda yapılan değişiklikler amacına ulaşmış ve uzun tutukluluk sürelerinin önüne geçilmiş olacaktır.

Ceza Muhakemesi Kanunumuzda, tutuklama çok ağır bir koruma tedbiri olduğu için, alternatif bir koruma tedbiri olarak adli kontrol kurumu düzenlenmiştir. Bu hususu düzenleyen CMK'nın 109. maddesinin ilk haline göre yurt dışına çıkma yasağı ve güvence yatırma tedbirleri dışında kalan adli kontrol tedbirlerine karar verilebilmesi için hapis cezasının üst sınırının üç yıl veya daha az olması gerektiğinden bu sınırlandırma sebebiyle adli kontrol çok kısıtlı bir alanda uygulanabilmekteydi. Ancak, 2012 yılında 6352 sayılı Kanun kapsamında adli kontrol kararı verilebilmesi için gereken hapis cezasının sınırı uygulaması kaldırılmış olup adli kontrolün kapsamı genişletilmiş ve tutuklamaya alternatif olma özelliği kuvvetlendirilmiştir. Yine aynı Kanunla adli kontrol tedbirlerine “konutunu terk etmemek”, “belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek”, “belirtilen yer ve bölgelere gitmemek” şeklinde yükümlülükler eklenmiştir. Adli kontrol tedbirine ilişkin yapılan bu düzenlemelerle birlikte adli kontrol kurumu, tutuklama yerine daha çok alternatif olarak uygulanmaya başlanmış ve tutuklama kararı ile doğabilecek kişi özgürlüğü ve güvenliğine müdahalenin önüne geçilme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak üzülecek belirtmek gerekmektedir ki; uygulamada adli kontrol kurumu, halen tutuklama tedbirinin tam anlamıyla alternatifi olarak görülmemekte ve verilen kararlarda adli kontrolün neden yetersiz kaldığına ilişkin hukuki ve fiili nedenler irdelenmemektedir.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde Terörle Mücadele Kanunu kapsamında birçok değişiklik yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan en önemli düzenleme hiç kuşkusuz, genel mahkemelerden ayrı özel bir mahkeme niteliği taşıyan, yargılama usülleriyle uluslararası alanda, ilerleme raporlarında ve AİHM kararlarında eleştiri konusu yapılan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yürürlükten kaldırılmasıdır. Ancak,

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasının sonrasında kurulan özel yetkili Mahkemeler ve TMK 10. maddesi kapsamında kurulan ağır ceza mahkemeleri, devlet güvenlik mahkemelerinin devamı niteliğinde olup aralarında isimleri dışında önemli bir fark bulunmamaktadır. Bu nedenle AİHM'nin eleştirel kararları bu Mahkemeler açısından da geçerli olmuştur. Özel soruşturma ve kovuşturma usüllerine son verilmesi ve tüm ağır ceza mahkemelerinin aynı usul kurallarına tabi olması amacıyla 2014 yılı itibariyle 6526 sayılı Kanun kapsamında bu mahkemeler kaldırılmıştır. Gelinen sonuç itibariyle özel mahkemeler niteliği taşıyan bu mahkemelerin görevlerine son verilmesiyle birlikte AİHM içtihatlarına, AB ilerleme raporlarına ve tavsiye kararlarına uygun davranılmış ve adil yargılanma hakkının gereklerinin tam anlamıyla sağlanması hususunda önemli bir yol katedilmiştir.

Terörle Mücadele kanununda yer alan terörizmin propagandası suçuna ilişkin düzenlemeler ifade özgürlüğünü sınırlandırır mahiyettedir. AİHM, Türkiye ile ilgili bu hususta vermiş olduğu kararlarında kullanılan ifadelerin terörizmin propagandası kapsamında değerlendirilebilmesi için şiddet kullanımını, silahlı direnişi ya da ayaklanmayı teşvik edip etmediğini değerlendirmektedir. TMK'da düzenlenen devletin bölünmezliği aleyhine propaganda suçu AB uyum sürecinde 2003 yılında yürürlükten kaldırılmış olup, bu düzenlemeyle birlikte düşünce ve ifade hürriyetinin kapsamının genişletildiğini söylemek mümkündür. TMK'da yer alan terör örgütünün propagandası suçu yönünden de AİHM'nin bu alanda aradığı kriterlerin karşılanması amacıyla özellikle cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde yapılan propagandanın suç oluşturacağı düzenlemesi yapılmıştır. Uygulamada Yargıtay da son yıllarda AİHM'nin ifade özgürlüğü alanında belirlediği ölçütlere uygun kararlar vermeye başlamıştır. Yapılan bu düzenlemeler kuşkusuz ki büyük önem arz etmektedir. Çünkü herhangi bir baskı ve müdahaleye maruz kalmadan, şiddete teşvik ve tahrik boyutuna ulaşmayan, kendini meşru bir biçimde ifade edebilme hakkı, demokratik rejimin olmazsa olmaz koşuludur ve sağlıklı bir toplumun varlığı için son derece önemlidir.

Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki; Türkiye, Avrupa Birliği ile tam üyelik yolunda Birliğin kendisine temel aldığı insan hakları ve demokrasi kavramlarını istikrarlı bir şekilde kendi kurumlarına kazandırmak amacıyla çeşitli yasal reformlar yapmıştır. Yapılan düzenlemeler sonucunda gelinen süreç itibariyle önemli aşamalar katedilmiş, Türkiye temel hak ve hürriyetlere daha önem veren, daha demokratik bir

ülke haline gelmiştir. Çalışmada eleştiri konusu yapıldığı üzere Türkiye'nin bu alanda özellikle ifade hürriyetini sınırlandıran düzenlemeler konusunda, atması gereken pek çok adım bulunmaktadır. Ancak; Türkiye, çıkmış olduğu bu yolda AB'ye tam üyelik kazanamasa dahi, gerçekleştirdiği reformlar sayesinde insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti açısından çok önemli kazanımlar edinmiştir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk vd.; *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2005.
- Akça, Mehmet; “Terörizmin Kendine Özgü (Sui Generis) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 88/1, 2014, ss. 15-64.
- Akgül, Mehmet Emin; “İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gereğiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61/1, 2012, ss. 1-42.
- Albayrak, Mustafa; *Notlu-Atıflı-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu (Öz Kitap)*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2008.
- Aliefendioğlu, Yılmaz; “2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasında Getirdiği Yeni Boyut”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 2002, ss. 141-176.
- Altıntaş, Mustafa; “Anayasal Demokrasi için Ekonomik Demokrasi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 10, 1993, ss. 111-185.
- Anar, Erol; *İnsan Hakları Tarihi*, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 2000.
- Arsava, Fusun; “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Temel Haklar”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52/1, 1997, ss. 117-124.
- Arslan, Zühtü; “Türkiye’de İstisna Hali, Terör ve İfade Özgürlüğü”, *TBB Dergisi*, 71, 2007, ss. 201-226.
- ____; “İki Anayasa İki Tarz-ı Demokrasi: Avrupa Anayasası ve Türk Anayasası Üzerine Notlar”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, 2005, ss. 363-372.
- Artuk, Mehmet Emin; *Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşğılama Suçu (5237 sayılı TCK m.301)*, *TBB Dergisi*, 70, 2007, ss. 214-243.
- Atabey, Ömer Serdar ve Ulutaş, Ahmet; “Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi”, *TBB Dergisi*, 97, 2011, ss. 339-352.
- Ateş, Toktamış; *Demokrasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Ateş, Turan; *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, İstanbul: Beta Yayınları, 2007.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, Ankara: M&B Tanıtım Hizmetleri Yayınları, 2007.
- Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği’ne Aday Ülke Olarak Türkiye’de AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı*, Ankara, 2008.
- Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, 2009.
- Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, 2010.
- Avrupa Konseyi, *İnsan Hakları ve Terörle Mücadele Hakkında İlkeler*, Brüksel: Avrupa Konseyi Basımevi, 2002.

- Avşar, B. Zakir ve Mefizer, Cenar; *Terör ve Terörizm Bibliyografyası*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Yayınları, 2005.
- Aydın, Devrim; “Ceza Muhakemesi Usulü Hukuku Tutuklama”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3, 2001, ss. 881-912.
- Aydın, M. Sabir; *Siyasi ve Hukuki Olarak Avrupa Birliği*, Ankara: Asil Yayınları, 2008.
- Baltacı, Vahit; *Yeni TCK ve CMK’da Terör Suçları ve Yargılaması*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007.
- Barkın, Asal; “Ceza Muhakemesi Hukukumuzda Yeni Bir Koruma Tedbiri: Adli Kontrol”, *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku*, Fatuh Selami Mahmutoglu (drl.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2008.
- Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Bütün Boyutlarıyla Terörizmin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi*, Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, 2013.
- Bayram, Erdin; “Türk Ceza Kanununun 301 ve Avukatlık Kanununun 58’inci Maddeleri Muvacehesinde Adalet Bakanlığının/Bakanının Soruşturma İzni Yetkisinin Niteliği”, *TBB Dergisi*, 106, 2013, ss. 393-410.
- Bilici, Nurettin; *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme)*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.
- Birtek, Fatih; “İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu’nun 301. Maddesinin Bu Kavram Işığında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 81/2, 2007, ss. 611-629.
- Bozkurt, Enver; *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Asil Yayınları, 2006.
- ____; *Avrupa Birliği Temel Mevzuatı*, Ankara: Asil Yayınları, 2005.
- Bozkurt, Enver; Özcan, Mehmet ve Köktaş, Arif; *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara: Asil Yayınları, 2008.
- Bozkurt, Veysel; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 2001.
- Bulaç, Ali; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Eylül Yayınları, 2001.
- Büyüktavşan, Muhammed Taha; “İnsan Haklarının Korunması Açısından 1982 Anayasasının Öngördüğü Düzenlemeler”, *Akademik Teklif Hukuk ve İdari Bilimler Dergisi*, 1/1, 2013, ss. 86-99.
- Cengiz, Serkan; Demirağ, Fahrettin; Ergül, Teoman; McBride, Jeremy ve Tezcan, Durmuş; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları*, Ankara: Şen Matbaa Yayınları, 2008.
- Centel, Nur ve Zafer, Hamide; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 2008.
- Cıngı, Murat Cahid; *Sosya-Politik Bir Analizle Avrupa Birliği’nin Demokratik Eksiklikleri*, Hüsamettin İnaç (çev.), Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2007.

- Çeçen, Anıl; *İnsan Hakları*, (Genişletilmiş Üçüncü Basım), Ankara: Savaş yayınları, 2000.
- Çiçekli, Bülent; Eryılmaz, M.Bedri ve Yılmaz, Ömer; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3/9, 2007, ss. 28-59.
- Demir, Cafer; *Bir İnsan Hakları Aktivistinin Gözlemiyle Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul: Kardelen Yayıncılık, 2005.
- Demir, Hande Seher; “Vicdani Ret Hakkı”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2011, ss. 241-283.
- Demir, Nesrin; *Avrupa Birliği’nde Demokrasi*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007.
- Dikici, M. Fatih; *Ceza Hukuku, Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007.
- Doğaner, Cezmi; “Türkiye’den Avrupa’ya, Avrupa’dan Türkiye’ye Bakış”, *Avrupa Birliği Dersleri*, İrfan Kalaycı (ed.), Ankara: Nobel Yayınları, 2006.
- Dönmez, Halit; “CMK 102 deki Tutukluluk Süresi İle İlgili Değerlendirme”, *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4, 2010, ss. 189-198.
- Duparc, Christiane; *Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları*, Brüksel: AB Komisyonu Yayınları, 1992.
- Durul, Ferzan; *Küreselleşme ve İnsan Hakları*, İstanbul: Toroslu Kitaplığı Yayınları, 2008.
- Düzel, Osman; “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği ve Türk Hukuk Sistemi”, (Uzmanlık Tezi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004).
- Erdem, Fazıl Hüsnü; “Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 1998, ss. 5-36.
- Erdoğan, Mustafa; *Anayasa Hukuku*, Ankara: Orion Yayınları, 2009.
- ____; “Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye*, Turgay Uzun ve Serap Özen (ed.), Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.
- ____; *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.
- ____; “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24, 2001, ss. 8-13.
- Erol, Haydar; *Gerekçeli, Açıklamalı ve İçtihatlı Yeni Türk Ceza Kanunu*, Ankara: Yayın Matbaacılık, 2005.
- Feyzioğlu, Metin; “Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 sayılı Kanun’un Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2002, ss. 13-35.
- ____; “Terbiye ve İnzibat Vasıtalarını Kötüye Kullanma ve Aile Bireylerine Karşı Fena Muamelede Bulunma Suçları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50/1, 2001, ss. 41-53.
- Feyzioğlu, Metin ve Ergün, Güneş Okuyucu; “Türk Hukukunda Tutuklulukta Azami Süre”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59/1, 2010, ss. 35-59.
- Freeman, Michael; *İnsan Hakları Disiplinlerarası Yaklaşım*, A. Erkan Koca ve Asena Topcubaşı (çev.), Ankara: Birleşik Yayınları, 2008.

- Giritli, İsmet; “2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklere Yansımaları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 2002, ss. 88-103.
- Gözler, Kemal; *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- Gözübüyük, Şeref; *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1989.
- Gruber, Annie; “Avrupa Birliği’nin İşleyiş Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, 2005, ss. 140-153.
- Güleç, Sesim Soyer; “Tutuklamaya İlişkin Sorunlar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Güncel Kararları Çerçevesinde Adli Kontrol Konusunda Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 98, 2012, ss. 25-74.
- Gültaş, Veysel 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunununun Işığında Tutuklama, İzmir: Günaydın Hukuk Yayınları, 2006.
- ____; *Geçmişten Günümüze İnsan Hakları (belgeler, bildireler, sözleşmeler)*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2004.
- Hafizoğulları, Z.; “İfade Hürriyeti”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 1996, ss. 332-336.
- Hakeri, Hakan ve Ünver, Yener; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.
- Hayır, Meryem; Avrupa Birliği-Türkiye İlişkisi, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 2004, ss. 240-256.
- Heywood, Andrew; *Siyaset*, Bekir Berat Özipek, (çev.), Ankara: Liberte Yayınları, 2006.
- İçel, Kayıhan; “Kopenhag Kriterleri Bağlamında Türk Ceza Hukuku”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 17, 2000, ss. 402-408.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, AB Tam Üyeliğinin Türkiye Vatandaşlarına Sağlayacağı Faydalar, Senem Aydın ve Can Köstepen (hızl.), İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2005.
- İnceoğlu, Sibel; “Yeni Anayasada Bağımsız Bir Yargı İçin Neler Yapmalı? Uluslararası Belgeler Işığında Öneriler”, *TBB Dergisi*, 95, 2011, ss. 235-268.
- İnci, Z. Özen; *Bir Koruma Tedbiri Olarak Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2008.
- İnsan Hakları*, Ankara: Matus Basımevi Yayınları, 2006.
- İstanbul Barosu Paneli, *Hukukun Evrensel İlkeleri ve Özel Görevli Mahkemeler*, Vehice Tunca (konuşmacı), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2013.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. ; *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005.
- Kapani, Münci; *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.
- ____; *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Kaplan, İbrahim; “Demokrasi-Hukuk-Otorite”, *AÜSBF Dergisi*, 49/1, 1994, ss. 267-271.
- Karaca, Metin; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Anadolu Yayıncılık, 2006.
- Karadeli Cem ve Bahçekapılı Akın Burak; “Türkiye-AB ilişkileri ve Demokratikleşme Sorunu”, *Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı*

- Sorunsalları*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (hızl.), Ankara: Alp Yayınevi, 2007.
- Karagülmez, Ali; “Tutuklama Nedenleri ve Tutuklama İsteminin Reddi Kararına İtiraz Konusunda 5271 sayılı CMK’nın İncelenmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 58, 2005, ss. 120-136.
- Karlık, Rıdvan; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 2005.
- Katoğlu, Tuğrul; “Tutuklama Tedbirine İlişkin Sorunlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2011, ss. 19-33.
- ; Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49/3-4, 1994, ss. 255-274.
- Kayaçağlayan, Metin; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Hürriyetinin Sınırlanması”, *Ankara Barosu Dergisi*, 65/2, 2007, ss. 101-118.
- Kazancı, Behiye Eker ; “AIHS ve AIHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Tutuklama Koruma Tedbiri ile Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması”, *TBB Dergisi*, 98, 2012, ss. 75-104.
- Kocasakal, Ümit; *Avrupa Birliği Ceza Hukukunun Esasları*, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2004.
- Koparan, Mehmet Reşat; “Bir Koruma Tedbiri Olarak Tutuklama”, *TBB Dergisi*, 65, 2006, ss. 154-172.
- Korkut, Levent; “İfade Özgürlüğü Çerçevesinde TCK’nın 301. Maddesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 65/1, 2007, ss. 22-34.
- Kuçuradi, İonna; “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, ss. 21-27.
- Kunter, Nurullah; Yenisey, Feridun ve Nuhoğlu, Ayşe; *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 2010.
- Mumcu, Ahmet ve Elif, Küzeci, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)*, (Yenilenmiş Dördüncü Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2007.
- Murat, Sedat; *Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı*, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 2000.
- Oder, Bertil Emrah; “Türkiye-AB İlişkilerinde Anayasal Tartışmalar: Gümrük Birliği, İnsan Hakları ve Kurumsal Kapasite”, *Hala Avrupa Birliğine Tam Üyelik?*, Nevhis Deren Yıldırım (drl.), İstanbul: Levha Yayınları, 2008.
- Odyakmaz, Zehra; Hukukun Uluslararası Bütünleşmesi ve İç Hukuka Yansıması, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16/2, 2008, ss. 11-44.
- Özar, Süleyman; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin A. Taner Akçam V. Türkiye Kararı Işığında Türk Ceza Kanunu’nun 301. Maddesini Yeniden Düşünmek”, *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 2012, ss. 431-446.
- Özbey, Özcan; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62/1, 2013, ss. 93-145.

- Özbudun, Ergun; *Türk Anayasa Hukuku*, (Gözden Geçirilmiş 6. Baskı), Ankara: Yetkin Yayınları, 2000.
- Özmir, Aslıhan; “2004 Yılı İlerleme Raporunda Demokrasinin Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Yargı”, *TBB Dergisi*, 55, 2004, ss. 261-276.
- Özen, Muharrem; Güngör, Devrim ve Ergün, Güneş Okuyucu; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda Azami Tutukluluk Süresinin Hesaplanmasına İlişkin Değerlendirmeler”, *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4, 2010, ss. 181-187.
- Özer, M. Akif; “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye”, *Sayıştay Dergisi*, 69, 2008, ss. 49-71.
- _____; “Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, *Sayıştay Dergisi*, 66-67, 2007, ss. 67-98.
- Özkan, Fatma Bahar; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesi (İfade Özgürlüğü) Çerçevesinde Güncel Yargıtay Kararları”, *HUKAB Dergisi*, 5, 2013, ss. 32-36.
- Özkan, Işıl; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Düşüncüyü İfade Özgürlüğünün Sınırları ve Türkiye Kararları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3, 2001, ss. 781-833.
- Özkan, Özgül; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Makul Süre ve Ülkemizde Durum”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3-4, 1993, ss. 323-361.
- Öztekin, Ali; *Siyaset Bilimine Giriş*, (Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2001.
- Öztürk, Bahri; Erdem, Mustafa Ruhan; Sırma, Özge ve Saygılar, F. Yasemin; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2006.
- Parkinson, C. Northcote; *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, Mehmet Harmancı, (çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1993.
- Reçber, Kamuran; *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul: Aktüel Yayınları, 2004.
- Reisoğlu, Safa; *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, İstanbul: Beta Basım Yayınları, 2001.
- Rousseau, Dominique; “Avrupa Birliği’nde İnsan Hakları Sorunsalı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, 2005, ss. 260-276.
- Sahilyol, Kaan; “Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye’nin 2010 İlerleme Raporu Hakkındaki Kararı”, AB ve Türkiye’de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Damla Cihangir (hızl.), 2012.
- Sancar, Türkan Yalçın; “Türk Ceza Kanunu’nun 159. Ve 312. Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Anlamı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52/1, 2003, ss. 89-99.
- Sanioğlu, Hilal; “Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 74, 2008, ss. 77-111.
- Sezer, Abdullah; Kırıt, Emrah ve Boyar, Oya; *Hukuk Devleti*, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı Yayınları, 2003.

- Sözen, Ahmet; “Türkiye’de Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Demokratikleşme ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, *Bülent Tanör Armağanı*, Mehmet Ö. Alkan (hızl.), İstanbul, 2006.
- Şen, Ersan; “Suçu ve Suçluyu Övme (TCK m.215)”, *Ceza Hukuku Dergisi*, 7, 2008, ss. 101-117.
- Şen, Ersan ve Özdemir, Bilgehan; *Tutuklama- Uygulamada Şüpheli ve Sanık Haklarının Korunması*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2011.
- Şenel, Alaeddin; *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Şentuna, Mustafa Tarık; *Teori ve Uygulama Işığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Karşılaştırmalı Olarak 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Tutuklama ve Adli Kontrol*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.
- Tanilli, Server; *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2007.
- ____; *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul: Adam Yayınları, 2002.
- Tanör, Bülent; “Terörle Mücadele Kanunu Üzerine İlk Düşünceler”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 10/1-2, 1990, ss. 165-173.
- Tanrıkulu, M. Sezgin; “İHAM Kararlarında ve Türk Hukukunda Yaşam Hakkı”, *TBB Dergisi*, 66, 2006, ss. 51-93.
- Taştan, Mehmet; *Açıklamalı-İçtihatlı Terörle Mücadele Kanunu*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.
- Tezcan, Durmuş; “Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlarda Suçluların Geri Verilmesi Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXXVIII, 1983, ss. 159-180.
- Teziç, Erdoğan; *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 1998.
- Toroslu, Nevzat; “Ölüm Cezası ile İlgili Bazı Sorunlar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 6, 1989, ss. 919-923.
- Toroslu, Nevzat ve Feyzioğlu, Metin; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2006.
- Touraine, Alain; *Demokrasi Nedir?*, Olcay Kunal (çev.), İstanbul: YKY Yayınları, 1997.
- Toygür, İlke; “Avrupa Komisyonu’nun 2011 İlerleme Raporu: Bir Ritüelden Fazlası mı?”, AB ve Türkiye’de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Damla Cihangir (hızl.), 2012.
- Turhan, Faruk; Altıkat, Meliha Akgül; Altıkat, Abdürrahim ve Söylemiş, Tarık; “6352 sayılı Kanunla Kurulan Özel Yetkili Bölge Ağır Ceza Mahkemelerinin Yapısı, Yetkileri ve Uygulanacak Olan Soruşturma ve Kovuşturma Usulleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/1, 2012, ss. 1-51.
- Turhan, Mehmet; “Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 8, 1991, ss. 401-420.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, *Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliğe Doğru*, İstanbul: Tüsiad Yayınları, 1999.

- Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.
- Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Tutuklama Raporu, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2010.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C.126, Dönem 22, Yasama Yılı 4, 122. Birleşim.
- Türkkan, Erdal; “Avrupa Birliği’nin Dayandığı Değerler”, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, M. Şükrü Erdem ve Sibel Mehter Aykın (ed.), Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2003.
- Türkmen, Fusun; “Türkiye, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları”, *Avrupa Birliği Hukuku*, İdil Işıl Gül ve Lami Bertan Tozuklu (drl.), İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu Yayını, 2002.
- Uğur, Mehmet; *Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2004.
- Ulutaş, Ahmet ve Atabey, Ömer Serdar; “Terörizmin Bastırılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi”, *TBB Dergisi*, 100, 2012, ss. 389-404.
- Uysal, Ceren; “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1/1, 2001, ss. 140-153.
- Ünal, Şeref; *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997.
- Ünver, Yener; “Uluslararası Normlar Bağlamında Suçluların Geri Verilmesi ve Türkiye”, *Anayasa Yargısı*, 17, 2000, ss. 410-436.
- Yalçınbayır, Ertuğrul; “İnsan Haklarının 60. Yılı”, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesininin 60. Yılında İnsan Hakları: Hepimiz için Onur ve Adalet*, İonna Kuçuradi (drl.), İstanbul: Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Yayınları, 2011.
- Yalvaç, Gürsel; *Ceza ve Yargılama Hukuku Yasaları-T.C. Anayasası, TCK, CMK, CGTİK ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.
- Yapıcı, Havvana; “Avrupa Ceza Kanunlarında Yer Alan Devletin Kurum, Orga, Değer ve Sembollerine Karşı Suçlar Bağlamında Türk Ceza Kanunu’nun 301. Maddesi”, *Yasama Dergisi*, 7, 2007, ss. 41-76.
- Yaşar, Osman; Gökcan, Hasan Tahsin ve Artuç, Mustafa; *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, cilt 6, Ankara: Adalet Yayınları, 2010.
- Yavuz, Bülent; “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2, 2009, ss. 283-302.
- Yetkin, Murat; *Avrupa Birliği Bekleme Odasında Türkiye*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Yıldırım, Zeki; *İfade ve Basın Özgürlüğü Bağlamında Terörizmin Propagandası Suçu*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.
- _____; “Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunu; Avrupa Birliği Uyum Sürecinde İfade ve Basın Özgürlüğü Alanında Yapılan Çalışmalar”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVI/1-2, 2012, ss. 53-86.

Yılmaz, Zekeriya; “Adli Kontrol”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 2006, ss. 33-62.

Yurtcan, Erdener; *Uyum Yasaları 2001&2004 Anayasa Değişiklikleri*, İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret A.Ş. Yayınları, 2004.

Elektronik Kaynaklar:

<http://www.ab.gov.tr>, (10.11.2013).

<http://tdk.gov.tr>, (22.02.2014).

<http://www.abgs.gov.tr>, (22.07.2013).

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, (25.12.2013).

<http://tr.wikipedia.org>, (25.12.2013).

AB'de Önemli Bir Adım:Lizbon Antlaşması, <http://www.tbmm.gov.tr>, (10.08.2012).

Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, (01.09.2012).

Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa birliği, Avrupa birliğinin kuruluşu ve gelişimi*, <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, (10.08.2012).

Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Nedir*, <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, (01.09.2012).

Hekimoğlu, Mehmet Merdan ; “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerindeki İnsan Hakları Sorununun Değerlendirilmesi”, <http://www.onlinedergi.com>, ss. 45-52, (08.11.2013).

Özler, Zeynep; *Lizbon Antlaşması*, <http://www.ikv.org.tr>, (10.08.2012).

Tülay Kitapçioğlu, *6352 sayılı Kanun ile Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukuku'nda Meydana Gelen Değişiklikler*, <http://www.karakaya.av.tr/makaleler.html>, ss. 1-14, (07.05.2014).

Türkiye 1998 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (06.05.2014).

Türkiye 1999 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (06.05.2014).

Türkiye 2000 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (06.05.2014).

Türkiye 2001 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (06.05.2014).

Türkiye 2002 yılı İlerleme Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr>, (17.11.2013).

Türkiye 2003 Yılı İlerleme Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr>, (17.11.2013).

Türkiye 2004 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (06.05.2014).

Türkiye 2005 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (17.11.2013).

Türkiye 2006 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (06.05.2014).

Türkiye 2007 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (19.11.2013).

Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (19.11.2013).

Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu, www.abgs.gov.tr, (19.11.2013).

Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu, <http://www.abgs.gov.tr>, (26.04.2014).

Türkiye’de Ölüm Cezasının Kaldırılması Süreci ve Avrupa Birliği’nin Sürece Katkısı,
www.istanbulbarosu.org.tr/images/haber/idamcezasiturkcemetin2007.doc,
(27.11.2013).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Avrupa Birliği Nedir*,
abm.tobb.org.tr/raporlaryayinlar/abnedir.doc, (30.10.2013).

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep Kuzu, 22 Ağustos 1983 tarihinde Samsun'da doğmuştur. İlk ve orta öğretimini Samsun ilinde tamamlamıştır. 2000 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başladığı lisans öğrenimini 2004 yılında bitirmiştir. Avukatlık stajını tamamlayıp bir süre serbest avukatlık yaptıktan sonra 2006 yılında Kırıkkale Üniversitesi'ne kurum avukatı olarak atanmıştır. Buradaki görevi devam ederken hakimlik sınavını kazanmış, 2008 yılında Samsun'da başladığı hakimlik stajı sürerken 2010 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başlamıştır.

2010-2011 yılları arasında Trabzon ili Vakfikebir ilçesinde, 2011-2013 yılları arasında Şanlıurfa ile Suruç ilçesinde hakim olarak görev yapmıştır. 2013 yılından itibaren Manisa ili Kula ilçesinde hakim olarak çalışmakta olup, evlidir ve orta düzeyde İngilizce bilmektedir.

